વાર્ષિક લવાજમ રૂા. ૧૨૫/–   તા. ૧૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૮   છૂટક નકલ રૂા. ૧૦/–

✶✶✶ શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘનું માસિક મુખપત્ર ✶✶✶

પ્રબુદ્ધ જીવન

વિક્રમ સંવત : ૨૦૬૫   વીર સંવત : ૨૫૩૫   કારતક વદ – તિથિ – ૨

જિન–વચન

પરમ વિજય

जो सहस्सं सहस्साणं संगामे दुज्जए जिणे ।
एगं जिणेज्ज अप्पाणं एस मे परमो जओ ।।

–उत्तराध्ययन–९-३४

દુર્જેય સંગ્રામમાં દસ લાખ શત્રુઓને માણસ હરાવે તેના કરતાં પોતાના આત્મા ઉપર વિજય મેળવે એ જ પરમ વિજય છે.

जो मनुष्य दुर्जेय संग्राम में दस लाख योद्धाओं को पराजित करे, इस की अपेक्षा कोई अपने आप को जीते यही परम विजय है ।

In war a man may defeat a million invincible enemies but conquering one's own self is the greatest victory.

(ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહ ગ્રંથિત 'જિન-વચન'માંથી)

આચમન

વિશ્વનો મહાન કોશ ગ્રંથાધિરાજ 'અભિધાન-રાજેન્દ્ર' હવે ઈન્ટરનેટ પર

સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃતમાં ૬૦,૦૦૦ શબ્દોના જ્ઞાનભંડારનો અમૂલ્ય ખજાનો એવો ગ્રંથાધિરાજ 'અભિધાન-રાજેન્દ્ર' હવે ઈન્ટરનેટ પર ઉપલબ્ધ છે. કલિકાલ કલ્પતરૂ વિશ્વપૂજ્ય જૈનાચાર્ય શ્રીમદ વિજય રાજેન્દ્રસૂરીશ્વરજીએ ૭૩ વર્ષની ઉંમરે લખવાની શરૂઆત કરી પૂરા ચૌદ વર્ષોની આકરી જહેમત બાદ આ ગ્રંથ પૂર્ણ કર્યો હતો. ૧૦,૫૬૦ના પૃષ્ઠોવાળા આ કોશમાં લગભગ ૪થી ૫ લાખ શ્લોકોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. આ ગ્રંથાધિરાજના સાત ભાગ છે અને તેનું કુલ વજન લગભગ ૩૫થી ૪૦ કિલો છે. રાષ્ટ્રસંત જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ વિજય-જયંત સેનસૂરીશ્વરજીના આશીર્વાદથી તેમના શિષ્ય મુનિરાજશ્રી વૈભવરત્નવિજયજીની પ્રેરણાથી ભારતમાં સંચાલક ભાવુક ડી. દોશી, આકાશ એમ. અદાણી, ગુરુ જે. દોશી, અભિષેક બી. જૈન તથા વિદેશમાં શ્રી મહેન્દ્ર સી. વોરા (યુએસએ), હેમીન એમ. સંઘવી (લંડન), દર્શીલ ડી. દોશી (બેંગકોક)ના સતત પરિશ્રમથી આટલા વિશાળ ગ્રંથની www. rajendrasurinet.com નામની વેબસાઈટનો પ્રારંભ કરવામાં આવ્યો છે. શોધકર્તાઓ, સાહિત્યકારો તથા વિદ્વાનોને માટે તો આ અત્યોત્તમ અને ઉપયોગી કાર્ય થયું છે. વેબસાઈટમાં આ મહાનગ્રંથના કર્તા જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ રાજેન્દ્રસૂરીજીનું જીવનચરિત્ર પણ હિન્દી, અંગ્રેજી તથા ગુજરાતીમાં વાંચવા મળે છે.

❑ પુષ્પાબેન પરીખ

સર્જન-સૂચિ

ક્રમ	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
(૧)	શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ : એક યશગાથા	ડૉ. ધનવંત શાહ	૩
(૨)	'ધર્મ ચિંતનના ચાર સૂત્રો'	શ્રી વસંતભાઈ ખોખાણી	૬
(૩)	બળાપો	ડૉ. રણજિત પટેલ	૯
(૪)	બુદ્ધિના પગલાથી પ્રારંભાતી સુખ-યાત્રા	આ. વિજય પૂર્ણચન્દ્ર સૂરીશ્વરજી મ.	૧૦
(૫)	આવું કેમ ?	ડૉ. પ્રવિણભાઈ સી. શાહ	૧૧
(૬)	પ્રાચીન નગર બજરંગગઢ	ગીતા જૈન	૧૫
(૭)	શ્રી જૈન-શ્રદ્ધા યોગ-મહાવીર ગીતા : એક દર્શન	પ. પૂ. મુનિ શ્રી વાત્સલ્યદીપ	૧૭
(૮)	ચાલો ! દાદાના દિવ્ય ધામને ઓળખીએ	ડૉ. અભય આઈ. દોશી	૨૨
(૯)	જૈન પારિભાષિક શબ્દકોશ	ડૉ. જીતેન્દ્ર બી. શાહ	૨૫
(૧૦)	સર્જન સ્વાગત	ડૉ. કલા શાહ	૨૬
(૧૧)	પંથે પંથે પાથેય: ખુમારીનો ખોંખારો	પ. પૂ. આ. શ્રી પ્રદ્યુમ્નસૂરિજી મ.સા.	૨૮
(૧૨)	આચમન : 'અભિધાન-રાજેન્દ્ર'	પુષ્પાબેન પરીખ	૨

પ્રબુદ્ધ જીવન : ગ્રાહક યોજના

- **૧ વર્ષનું લવાજમ રૂા. ૧૨૫/-**(U.S. $ 15) • **૩ વર્ષનું લવાજમ રૂા. ૩૫૦/-**(U.S. $ 40) • **૫ વર્ષનું લવાજમ રૂા. ૫૫૦/-**(U.S. $ 65)
- **૧૦ વર્ષનું લવાજમ રૂા. ૧૦૦૦/-**(U.S. $120) • **કન્યા કરિયાવર આજીવન લવાજમ રૂા. ૨૦૦૦/-**(U.S. $ 150)
- ક્યારેય પણ જાXખ ન લેવાની પ્રતિજ્ઞા સાથે ૧૯૨૯થી શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘનું આ મુખ પત્ર 'પ્રબુદ્ધ જીવન' પ્રત્યેક મહિનાની ૧૬મી તારીખે અવિરતપણે પ્રગટ થાય છે અને ગુજરાતી પ્રજાને પ્રેરણાત્મક ચિંતન પીરસતું રહે છે.
- શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘના પેટ્રનો, આજીવન સભ્યો અને ગુજરાતના સંતો તેમ જ વૈચારિક મહાનુભાવોને 'પ્રબુદ્ધ જીવન' વિના મૂલ્યે પ્રત્યેક મહિને અર્પણ કરાય છે.
- આર્થિક રીતે નુકસાનીમાં પ્રગટ થતા આ 'પ્રબુદ્ધ જીવન'ને સદ્ધર કરવા 'પ્રબુદ્ધ જીવન નિધિ'ની સ્થાપના કરેલ છે જેમાં દાનવીરો યથાશક્તિ પોતાના દાનનો પ્રવાહ મોકલી રહ્યા છે.
- વિચારદાનના આ યજ્ઞમાં આપને પણ આપના તરફથી ધનદાન મોકલવા વિનંતી છે.
- 'પ્રબુદ્ધ જીવન નિધિ' અને 'કન્યા કરિયાવર આજીવન લવાજમ' આપનારને આવકવેરાની 80 G કલમ અન્વયે કરમુક્તનું પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવશે.
- ચેક **'શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ'**ના નામે મોકલશો.કોઈ પણ માસથી ગ્રાહક બની શકાય છે.
- શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ, ૩૩ મહમદી મિનાર, ૧૪મી ખેતવાડી, એ.બી.સી. ટ્રાન્સપૉર્ટની બાજુમાં, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૪. ટેલિફોનઃ ૨૩૮૨૦૨૯૬

❑ મેનેજર

- Website : www.mumbai_jainyuvaksangh.com
- email : info@mumbai_jainyuvaksangh.com

Regd. With Registrar of Newspaper for India No.RNI 6067/57

● વર્ષ : (૫૦) + ૧૮ ● ● અંક : ૧૧ ● ● તા. ૧૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૮ ● ● ૩ ●

● ● ● શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘનું માસિક મુખપત્ર ● ● ●

પ્રબુદ્ધ જીવન

● ● પ્રબુદ્ધ જીવન પાક્ષિક ૧૯૩૯થી ૧૯૮૯ : ૫૦ વર્ષ ● ● વાર્ષિક લવાજમ રૂા.૧૨૫/- ● ● છૂટક નકલ રૂા. ૧૦/- ● ●

માનદ્ તંત્રી : ધનવંત તિ. શાહ

શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ : એક યશગાથા

મુંબઈની ધનજી સ્ટ્રીટના એક ઓરડામાં સમાન વિચારધારાની બે-ત્રણ વ્યક્તિ એકત્રિત થઈ અને જૈન ધર્મમાં તેમજ સમગ્ર સમાજ અને વિશેષતઃ જૈન ધર્મના કેટલાંક કાર્યો અને રિવાજોથી અસંતુષ્ટ એવા એ વિચારવંત મહાનુભાવોએ પોતાના એ નવા વિચાર વહેણને સમાજમાં ઉમેરવા એક સંગઠનની સ્થાપના કરી, અને શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘનો જન્મ થયો, એ દિવસ હતો તા. ૩-૨-૧૯૨૯નો.

રોટરી અને લાયન્સ કલબ જેવી અન્ય સામાજિક સંસ્થાઓનો જન્મ આ રીતે થયો હતો અને વર્તમાનમાં એ બધી સંસ્થાઓ વિશાળ વટવૃક્ષ બની પોતાના ક્ષેત્રે કેવા ભવ્ય કામો કરીને વિશ્વના સમસ્ત માનવ જીવનને કેટલી બધી ઉપયોગી થઈ રહી છે એનો આજે સમાજ સાક્ષી છે.

આજે ૭૯ વર્ષની ઉંમરે પણ આ સંઘ એની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓથી યુવાન છે.

વિચારક પરમાણંદ કુંવરજી કાપડિયા એના મુખ્ય સુત્રધાર, અને પછી તો કારવાં બનતા ગયા! કેટલાં બધાં મહાનુભાવો! પ્રકાંડ પંડિત સુખલાલજી, કાકા સાહેબ કાલેલકર, જમનાદાસ અમરચંદ ગાંધી, ડૉ. વૃજલાલ મેઘાણી, ચંદ્રકાંત સુતરિયા, તારાચંદ કોઠારી, મણિલાલ મોકમચંદ શાહ, ચીમનલાલ ચકુભાઈ શાહ અને ડૉ. રમણલાલ શાહ.

સંસ્થાનું મુખપત્ર :

એ સમયે પોતાના વિચારોને સમાજ સમક્ષ રજૂ કરવા સંસ્થાને પોતાના એક મુખપત્રનું પ્રકાશન કરવાની ઈચ્છા થઈ, અને સ્થાપના પછી તરત જ છ મહિના બાદ તા. ૩૧-૮-૧૯૨૯ના મુખપત્રનું પ્રકાશન શરૂ થયું. પ્રારંભમાં 'શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ પત્રિકા' એવું નામાભિધાન રાખ્યું. તા. ૩૧-૮-૨૯ થી તા. ૨૨-૧૦-૩૨. પછી 'પ્રબુદ્ધ જૈન' (તા. ૨૯-૧૦-૧૯૩૨ થી તા. ૯-૯-૧૯૩૩). પ્ર.જી.ના અમર અરવિંદ ઉપરના એક લેખ ઉપર બ્રિટિશ સરકારની લાલ આંખ થઈ, પણ 'પ્રબુદ્ધ જૈન' ઝુક્યું નહિ અને 'તરુણ જૈન' નામ ધારણ કર્યું. તા. ૧-૧-૧૯૩૪ થી તા. ૧-૮-૧૯૩૭ સુધી. ફરી પાછું, તા. ૧-૫- ૧૯૩૯ થી 'પ્રબુદ્ધ જૈન' નામાભિધાન ધારણ કર્યું. પરંતુ હવે 'પ્રબુદ્ધ જૈન' માત્ર એક વર્ગનું જ ન રહેતા સમગ્ર ગુજરાતનું બની ગયું હતું. એની બેઠક 'નવજીવન' અને 'હરિજન બંધુ'ની નજીક હતી. કાકા સાહેબ કાલેલકરનું એ લાડકું અને પં. સુખલાલજી જેવા અન્ય ચિંતકો તેમજ સાહિત્યકારોનું એ માનીતું બન્યું એટલે અન્ય બૌદ્ધિક ઋષિઓએ 'પ્રબુદ્ધ જૈન'ને વિસ્તારવાની સલાહ આપી અને તા. ૧-૫-૧૯૫૩ થી 'પ્રબુદ્ધ જૈન' 'પ્રબુદ્ધ જીવન' બન્યું, જે વર્ષોથી આપના કરકમળમાં આવી રહ્યું છે.

આમ આ મુખપત્રને પણ ૭૯ વર્ષ થયા. ગુજરાતના બૌદ્ધિક ઋષિઓએ એને હુંફ આપી છે અને આ જ્ઞાન જ્યોતને પ્રવજ્વલિત રાખવા શ્રીમંતોએ ઉદાર હાથે દાનનો પ્રવાહ વહેતો કર્યો છે. આ એક વિરલ ઘટના છે એટલું જ નહિ, એ વર્ગની સાહિત્ય અને સમાજ પ્રત્યેની જાગૃતિની સાબિતી છે.

આ મુખપત્ર, તરુણ જૈન, પ્રબુદ્ધ જૈન-જીવનને જે પ્રારંભમાં સાપ્તાહિક, પાક્ષિક અને હવે માસિક છે એનું જમનાદાસ ગાંધી, ચંદ્રકાંત સુતરિયા, રતિલાલ કોઠારી, મણિલાલ મોકમચંદ શાહ, તારાચંદ કોઠારી, પરમાનંદ કુંવરજી કાપડિયા, ચીમનલાલ ચકુભાઈ શાહ અને ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહે તંત્રીસ્થાન શોભાવ્યું; એમાંય

> આ અંકના સૌજન્યદાતા
> **શ્રી કાન્તિલાલ રમણલાલ પરીખ-દિલ્હીવાળા**
> **સ્મૃતિ: સ્વ. શ્રીમતી કંચનબેન કાન્તિલાલ પરીખ**

ડૉ. રમણલાલ શાહની તંત્રીસ્થાને સેવા તો અવિરત લગભગ ૨૪ વર્ષની.

આ મુખપત્રને ગુજરાતના સર્વે સમર્થ ચિંતકો અને સાહિત્ય-કારોની કલમનો લાભ મળ્યો, મળતો રહ્યો છે, અને એ કલમે 'પ્રબુદ્ધ જીવન'ના વાચકોને પોતાના જીવનને પ્રબુદ્ધ ભાવ તરફ ગતિ કરવાની પ્રેરણા આપી છે. કેટકેટલા સંતો, ચિંતકો અને સાહિત્યકારોના નામનો ઉલ્લેખ કરું? સર્વેને નત મસ્તકે અમારા વંદન.

આ 'પ્રબુદ્ધ જીવન' સંઘના આજીવન સભ્યો તેમજ ગુજરાતના ચિંતકો, સર્જકો અને સાહિત્યકારોને વિના મૂલ્યે દર મહિને અર્પણ કરાય છે, ઉપરાંત આર્થિક સહાય માટે જાXખ ન લેવાનો સંસ્થાનો અફર નીતિનિયમ રહ્યો છે. એટલે સ્વાભાવિક છે કે 'પ્રબુદ્ધ જીવન'ને આર્થિક ખોટ સહન કરવી પડે અને એથી કદાચ એની સ્થિરતા પણ જોખમાય. આ કારણે 'પ્રબુદ્ધ જીવન નિધિ'ની સ્થાપના કરી અને કાયમી ભંડોળ માટે સમાજને વિનંતિ કરી. તેમજ આજીવન સભ્યોને પૂરક રકમ મોકલવાની વિનંતિ કરી; સાથોસાથ પ્રત્યેક અંક માટે સૌજન્ય યોજના પણ પ્રસ્તુત કરી. 'પ્રબુદ્ધ જીવન'ના વાચકોએ આ યોજનાઓ વધાવીને ઉત્સાહપ્રેરક સાથ સંઘને આપ્યો. સંસ્કારીજનો કેટલાં બધાં કદરદાન છે એની આ ઉત્તમ પ્રતીતિ.

પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળા :

જે રીતે નવા વિચારોને સમાજ તરફ વહાવવા મુખપત્રનો પ્રારંભ કર્યો. એ જ રીતે ૧૯૩૧માં પ્રજ્ઞાચક્ષુ પંડિત સુખલાલજીએ પર્યુષણના આઠ દિવસ દરમિયાન પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળાની પરિકલ્પના સંઘ સમક્ષ મૂકી. આવી વ્યાખ્યાનમાળાનો પ્રારંભ એક વર્ષ પહેલાં અમદાવાદમાં થઈ ચૂક્યો હતો, જે હજી આજે ૭૭–૭૮ વર્ષથી ચાલે જ છે.

શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘના કાર્યકરોએ પૂ. સુખલાલના આ સૂચનને વધાવી લીધું અને મુંબઈના સી. પી. ટેન્કના હીરા બાગમાં–૧૯૩૧માં આ વ્યાખ્યાનમાળાનો પ્રારંભ થયો. આ વ્યાખ્યાનમાળાને પણ આજે ૭૭ વર્ષ પૂરા થયાં, પરંતુ વચ્ચે ૧૯૩૩, ૩૪, ૩૫ માં કોઈ કારણોસર આ વ્યાખ્યાનમાળાનું આયોજન ન થઈ શક્યું એટલે વ્યાખ્યાન મણકાની દૃષ્ટિએ ૭૪ મણકા પૂરા થયા અને **હવે ૨૦૦૯ માં આ વ્યાખ્યાનમાળા ૭૫ મા મણકામાં પ્રવેશ કરશે.**

આ વ્યાખ્યાનમાળાએ જિજ્ઞાસુ શ્રોતાઓના આંતર જીવનને ઘડ્યું છે. અત્યાર સુધી સેંકડો વિદ્વાન વક્તાઓ અને હજારોની સંખ્યામાં શ્રોતાઓએ એના શ્રવણ-મનનથી પોતાના જીવનને લાભાન્વિત કર્યું છે, અને આવી વ્યાખ્યાનમાળા અનેક સ્થળે યોજાય એવી પ્રેરણા આપી છે. આજે સર્વત્ર એ આકાર પામી છે.

પંડિત સુખલાલજીએ ૩૦ વર્ષ, પ્રા. ગૌરીપ્રસાદ ઝાલાએ ૧૦ વર્ષ અને ડૉ. રમણલાલ શાહે સતત ૩૩ વર્ષ આ વ્યાખ્યાનમાળાનું પ્રમુખસ્થાન શોભાવ્યું અને પ્રતિ વર્ષે આ વ્યાખ્યાનમાળા ઉચ્ચ શિખરે બિરાજતી રહી.

ઓશો રજનીશ જ્યારે આચાર્ય રજનીશ હતા ત્યારે મુંબઈમાં સૌ પ્રથમ એઓશ્રીનું વક્તવ્ય આ પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળામાં પ્રસ્તુત થયું હતું. આવા તો અનેક મહાનુભાવો આ વ્યાખ્યાનમાળામાં પધાર્યાં છે. કેટકેટલાના નામ યાદ કરીએ? હવે તો આ વ્યાખ્યાનમાળાના વક્તવ્યો સી.ડી. ઉપરાંત વેબ સાઇટ ઉપર પણ બીજે જ દિવસે સાંભળી શકાય છે.

આ વ્યાખ્યાનમાળા જેમ જેમ હરણફાળ ભરતી ગઈ અને એની યશોગાથા ગુંજતી ગઈ એમ એને સ્થિરતા આપવાની જવાબદારી પણ ઉપસ્થિત થઈ. હૉલના ભાડા, વિદ્વાન વક્તાઓને પુરસ્કાર, પ્રવાસ ખર્ચ અને અન્ય વહિવટી ખર્ચ, તેમજ પ્રત્યેક વર્ષે મોંઘવારી! પરંતુ શુભ કામનો સાદ સૌ સજ્જનો સાંભળે એમ સેવંતીલાલ કાંતિલાલ ટ્રસ્ટે આ વ્યાખ્યાનમાળા માટે કાયમી ભંડોળ આપ્યું અને એ વ્યાજની રકમ ઓછી પડી ત્યારે ફરી કાયમી રકમ વધારી, એટલું જ નહિ હજી પણ દર વરસે ખૂટતી રકમ સંઘને એ ટ્રસ્ટ તરફથી મળતી રહે છે.

૧૯૮૫માં વ્યાખ્યાનમાળાના એ વખતના પ્રમુખ ડૉ. રમણભાઈને એક ઉમદા વિચાર આવ્યો કે પર્યુષણ પર્વના ઉત્તમ દિવસો દરમિયાન શ્રોતાઓને માત્ર વાણી શ્રવણનો જ નહિ, અન્ય દાનનો પણ લાભ આપવો જોઈએ એટલે ગુજરાતના પછાત વિસ્તારમાં સામાજિક, કેળવણી, વૈદકિય તેમજ અન્ય ક્ષેત્રે કામ કરતી જરૂરતમંદ સંસ્થાઓ માટે દાન ઉઘરાવી એ સંસ્થાને પહોંચતું કરાય તો મુંબઈમાં રહેતો નાનો દાની પણ મોટા દાનનો લાભ લઈ શકે અને એ સંસ્થા પણ સ્થિર થાય અને પોતાના સેવા ક્ષેત્રમાં પ્રગતિ કરી શકે એવો વિચાર સંઘ સમક્ષ મૂક્યો. સંસ્થાના કાર્યકરો એવી જરૂરતમંદ સંસ્થાઓની મુલાકાત લઈ આવે, સંસ્થા નક્કી કરે અને આઠ દિવસ દરમિયાન એ સંસ્થા માટે દાનની વિનંતિ કરવામાં આવે, પરિણામે ૧૯૮૫ થી આજ ૨૦૦૮ સુધી કુલ **૨૪ સંસ્થાઓ** માટે દાનની વિનંતિ કરી અને લગભગ **ત્રણ કરોડ** રૂપિયા સંઘે એ સંસ્થાઓને પહોંચાડ્યા છે.

આ રીતે પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળા માત્ર એક જ્ઞાન જિજ્ઞાસુ સાંસ્કૃતિક ઘટના જ ન બની રહેતા સમાજના નવ ઉત્થાન માટે તપ કરતી સંસ્થાઓને આર્થિક રીતે ઉપયોગી થવાનો પોતાનો ધર્મ બજાવી રહી છે.

શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘને આજે જ્યારે પોતાને માટે જ સ્થાઈ ભંડોળ એકત્ર કરવાનો સમય આવ્યો છે ત્યારે અમને એવા સૂચનો આવ્યા કે એક પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળામાં બહારની સંસ્થા માટે આવો પ્રોજેક્ટ ન લેતા સંસ્થા પોતાના ભંડોળ માટે વિનંતિ કરે. પરંતુ એ સર્વે સૂચનો સ્વીકારીએ તો સંઘને રકમ મળે તો ખરી જ, પરંતુ કોઈ એક જરૂરતમંદ સંસ્થાને ભોગે? અમારે અમારા ધર્મમાંથી ચ્યૂત થવું? કોઈ સંસ્થાને મળતા દાનનું નિમિત્ત બનવાને

બદલે અંતરાય રૂપ બનાવું ? સંઘ માટે તો સમાજ પાસે ખાસ નિમિત્ત લઈને જઈશું. અને **અમે આજે આપની પાસે ટહેલ લઈને આવ્યા છીએ.** શ્રદ્ધા છે કે દાનીજનો સંઘને નિરાશ નહિ જ કરે.

વટવૃક્ષ જેવા સંઘની પ્રવૃત્તિઓની તો અનેક શાખા–ડાળીઓ છે. પ્રત્યેક સેવા પ્રવૃત્તિની વિગતો લખવા બેસીએ તો પાના ભરાય એટલો એ પ્રવૃત્તિઓનો ઈતિહાસ છે.

સંઘની પોતાની ૨૫૦૦ સ્કે. ફૂટની જગ્યા મુંબઈના કેન્દ્ર સમા વી. પી. રોડ ઉપર છે જે આજે નવનિર્માણને પંથે છે. લગભગ ચાર પાંચ વર્ષમાં એ જગ્યા સંઘને પુનઃ પ્રાપ્ત થશે. એ જગ્યા ઉપર પુસ્તકાલય, રમકડાં ઘર, ચશ્મા બેંક, અસ્થિ સારવાર શિબિર, ભક્તિ સંગીત, ચર્ચા પ્રવચનો વગેરે પ્રવૃત્તિ નિયમિત થતી રહેતી હતી, જે પુનઃ શરૂ થશે. વર્તમાનમાં જે શુભેચ્છકે વહિવટી કામ માટે સેવા ભાવથી જગ્યા આપી છે, ત્યાંથી પાંચેક કર્મચારી દ્વારા વર્તમાન પ્રવૃત્તિનો વહિવટ થઈ રહ્યો છે.

શ્રીમતી વિદ્યાબહેન મહાસુખભાઈ ખંભાત-વાળા પ્રેરિત, પ્રેમળ જ્યોતિ શીર્ષક દ્વારા જરૂરિયાતમંદ વ્યક્તિઓને દવા, શાળા યુનિફોર્મ, કપડાં, સ્કૂલ ફી નિયમિત અપાય છે. શ્રી દીપચંદ ત્રિભોવનદાસ પુસ્તક પ્રકાશન ટ્રસ્ટમાંથી નિયમિત જૈન ધર્મના ગ્રંથોનું પ્રકાશન થાય છે. શ્રી જમનાદાસ મહેતા અનાજ રાહત ફંડમાંથી જરૂરિયાતમંદ કુટુંબને નિયમિત અનાજ પહોંચાડાય છે. કિશોર ટિંબડિયા કેળવણી ફંડમાંથી શાળા–કૉલેજના વિદ્યાર્થીઓને ફીની રકમ અપાય છે, ઉપરાંત ભક્તિ સંગીતના વર્ગો પણ નિયમિત યોજાય છે.

૭૯ વર્ષથી પ્રવૃત્તિથી ધમધમી અને મઘમઘી રહેલા આ શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘની આજની આપણી ચોથી પેઢીના હાથમાં એનું સુકાન છે. દરેક પેઢીએ પોતાની પેઢીને પૈસા અને પ્રવૃત્તિઓથી સદ્ધર કરી બીજી પેઢીના હાથમાં એનું સુકાન સોંપ્યું છે અને એ પેઢીએ સવાઈ સેવા પ્રગતિ કરી છે. એ હકિકતોથી સમાજ વિદિત છે.

આજથી લગભગ ૩૪ વર્ષ પહેલા તા. ૧૬–૩–૧૯૭૪ના સંઘને ભંડોળની જરૂર પડી ત્યારે એક ચેરિટી શોનું આયોજન કર્યું હતું અને દાનવીરોએ હુંફાળો પ્રતિસાદ આપી સંઘની ઝોળી ભરી દીધી હતી.

હવે આજે ૩૪ વર્ષ પછી સંઘ ફરી આપના હૈયા પાસે આવી ટકોરા મારે છે. આ સંસ્થાને સદ્ધર કરી આવતી પેઢીના હાથમાં એનું સુકાન સોંપીએ એ આપણો સેવા ધર્મ છે, જે આપણે બજાવવો જ રહ્યો, જે રીતે આપણા પૂર્વજોએ એ ધર્મ બજાવ્યો હતો એ રીતે.

આપણા સંતાનોને સંસ્કાર, સ્થિરતા અને સમૃદ્ધિ આપી જવી એ જેમ આપણી ફરજ છે એમ આવી એક તપનિષ્ઠ સંસ્થાને પણ એવી સ્થિરતા આપી એને દીર્ઘ આયુષ્ય બક્ષવું એ પણ આપણો સામાજિક ધર્મ છે.

પૂ. ડૉ. રાકેશભાઈ ઝવેરીના પ્રમુખસ્થાને તા. ૧૦–૧–૨૦૦૯–ના શનિવારે મુંબઈના રવીન્દ્ર નાટ્ય મંદિરમાં એક 'ભક્તિ યાત્રા'નો કાર્યક્રમ રાખેલ છે, જેની વિશેષ વિગતો હવે પછી પ્રસ્તુત કરીશું.

ફંડ એકત્રિત કરવા માટે એક ફંડ રેઝિંગની કમિટીની રચના કરી છે જેની વિગત અહીં રજૂ કરી છે.

FUND RAISING COMMITTEE

ક્રમાંક	નામ	ટેલીફોન નંબર	મોબાઈલ નંબર
૧.	શ્રી ચંદ્રકાન્ત ડી. ગાંધી	૬૬૩૬૧૩૩૩	૯૮૧૯૫૯૦૦૦૨
૨.	શ્રી લલિતભાઈ પી. શાહ	૬૬૨૨૭૫૭૫	૯૮૨૧૦૫૩૧૩૩
૩.	શ્રી દિલીપભાઈ એમ. શાહ	૨૨૬૨૪૭૩૫	૯૮૨૧૦૯૫૯૬૮
૪.	શ્રી રસિકલાલ એલ. શાહ	૨૩૬૪૧૦૩૭	–
૫.	શ્રી ચંદ્રકાન્ત ડી. શાહ	૨૩૮૨૧૭૧૯	૯૮૨૦૬૪૬૪૬૪
૬.	શ્રી ધનવંત ટી. શાહ	૨૪૯૯૯૬૦૦	૯૮૨૦૦૦૨૩૪૧
૭.	શ્રી ભૂપેન્દ્ર ડી. જવેરી	૬૫૨૧૧૨૦૫	૯૮૨૦૦૩૧૪૮૦
૮.	પ્રા. તારાબહેન ર. શાહ	૨૫૯૨૨૬૭૩	–
૯.	શ્રીમતી ઉષાબહેન પી. શાહ	૨૩૬૪૬૩૭૫	૯૮૧૯૭૮૨૧૯૭
૧૦.	શ્રી રમણીકલાલ બી. શાહ	૨૩૮૮૫૫૮૯	૯૮૯૨૭૨૭૭૦૯
૧૧.	શ્રી ચંદ્રકાન્ત કે. પરીખ	૨૩૮૭૩૬૧૧	૯૯૨૦૨૭૬૮૮૧
૧૨.	શ્રી નીતિનભાઈ સોનાવાલા	૨૩૫૨૦૧૩૬	૯૮૨૦૦૬૨૧૫૯
૧૩.	શ્રી નિરૂબહેન એસ. શાહ	૨૩૬૩૧૨૮૫ ૨૩૬૮૨૨૭૦	

આ સંસ્થાને જ્યારે ૧૦૦ વર્ષ પૂરાં થશે ત્યારે એની સેવા ગાથાનો ગ્રંથ તો લખાશે જ, આ ૭૯ વર્ષની સફરે તો માત્ર આ થોડાં પરિચ્છેદ જ.

ધર્મ, સમાજ, અર્થ, કરુણા અને વિચાર એમ અનેક ક્ષેત્રોને આવરી લેતી આવી સંસ્થાઓની સંખ્યા શોધવા જઈએ તો અલ્પ સંખ્યામાં પણ ભાગ્યે જ મળે, એ રીતે આ સંસ્થા અદ્વિતીય છે જ, અને આટલા વરસોથી એના કાર્યમાં સત્ય–તત્ત્વ હોય, એના પૂર્વ કાર્યકરોની સેવામાં 'તપ' અને 'નિઠા'નો ભાવ ભળ્યો હોય તો જ એ આટલી લાંબી સેવા યાત્રા કરી શકે.

એ રીતે આ સંસ્થા એક 'સેવારથ' છે અને એની દોર સમાજના સર્વે જનોએ પકડવાની છે અને એ રથને સેવાભાવ તરફ ગતિ કરાવવાનો છે. એમાં જ આપણી સંસ્કારિતા છે. એ જ એ પૂર્વ તપસ્વીઓ પ્રત્યેની આપણી સાચી શ્રદ્ધાંજલિ અને તર્પણ છે અને આ રીતે જ આપણી ભવિષ્યની પેઢી માટેનો આપણો પ્રેમ કેન્દ્રિત

'ધર્મચિંતનના ચાર સૂત્રો'

❑ શ્રી વસંતભાઈ ખોખાણી

(શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ સંચાલિત ૭૪ મી પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળામાં પાટકર હૉલ-મુંબઈ ખાતે તા. ૨૭ ઑગસ્ટ-૨૦૦૮ બુધવારના રોજ રાજકોટના પ્રખર તત્ત્વચિંતક અને પ્રભાવી વક્તા શ્રી વસંતભાઈ ખોખાણીએ આપેલ વ્યાખ્યાનની સંક્ષિપ્ત નોંધ.)

પૂર્વાચાર્ય વિરચિત શ્રી ગૌતમ કુલકની ગાથા ૧૨માં જ્ઞાની ભગવંત ફરમાવે છે કે-

ન ધમ્મકજ્જા પરમત્થિ કજ્જં, ન પાણિહિંસા પરમં અકજ્જં ।
ન પ્રેમરાગા પરમત્થિ બંધો, ન બોહિલાભા પરમત્થિ લાભો।।

ધર્મકાર્યો સમાન ઉત્કૃષ્ટ બીજું કોઈ કાર્ય નથી, જીવહિંસા સમાન નિકૃષ્ટ-જઘન્ય કોઈ અકાર્ય નથી. પ્રેમરાગના બંધન સમાન કોઈ બીજું ઉત્કૃષ્ટ બંધન નથી અને બોધિલાભ સમાન ઉત્કૃષ્ટ બીજો કોઈ લાભ નથી.

(૧) ધમ્મકજ્જા પરમત્થિ કજ્જં ।

ધર્મ એ જીવને ધારણ કરે છે. ધર્મ જીવને અધોગતિમાં જતા અટકાવે છે. ધર્મ એ જ કે જેથી આત્માને નિજસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય. એ જ ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ અને બળવાન છે કે જે ધર્મ જીવને સંસાર પરિક્ષીણ કરવામાં ઉત્તમ હોય અને જીવને નિજસ્વભાવમાં સ્થિતિ કરાવવાને બળવાન હોય.

ધર્મનો મહિમા વર્ણવતા જ્ઞાની ભગવંત કહે છે કે સર્વ કળાઓને એક ધર્મકળા જીતે છે. સર્વ કથાઓને એક ધર્મની કથા જીતે છે. સર્વબળોને એક ધર્મનું બળ જીતનારૂં છે અને સર્વ પ્રકારના સુખોને ધર્મનું (સમતાનું) સુખ જીતે છે. વસ્તુનો સ્વભાવ તે ધર્મ છે તો આત્માનો સ્વભાવ સમતા છે માટે સમતા એ ધર્મ છે.

કહ્યું છે કે 'ધર્માત્ શ્રેષ્ઠ પરં નાસ્તિ'. ધર્મથી ઉત્તમ કે ચડિયાતું અન્ય કશું જ નથી એમ વિચારીને સર્વ જીવોએ શીઘ્રાતિશીઘ્ર ધર્મની આરાધના કરવી જોઈએ. ધર્મની આરાધના માટે માનવદેહથી ઉત્તમ અને ઉત્કૃષ્ટ બીજો કોઈ દેહ કે ભવ નથી. આથી જ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે જ્યાં સુધી ઈન્દ્રિયો શિથિલ થઈ નથી, વૃદ્ધાવસ્થા આવી નથી, રોગ અને વ્યાધિના વિકારો શરીરમાં જાગ્યા નથી, મૃત્યુ હજુ સમીપ આવ્યું નથી ત્યાં સુધીમાં હે! જીવ તું શાસ્ત્રોવિહિત ધર્મકાર્યો દ્વારા ધર્મનું આરાધન કરી લે.

'ધર્માત્ સુખં' - ધર્મથી જ સર્વ સુખો પ્રાપ્ત થાય છે. મનુષ્યો, રાજાઓ કે દેવોને જે કંઈ સર્વોત્તમ સુખો મળે છે તે ધર્મકરણીના જ પરિણામો છે. બીજ વાવ્યા વિના માત્ર પાણી પાઈને કોઈએ ખેતરમાં અનાજ પકવ્યું હોય તેવું સાંભળ્યું છે? તો પછી ધર્મ વિના સુખપ્રાપ્તિ થાય એ કંઈ રીતે શક્ય બને. આમ ધર્મ જ સર્વસુખોનું બીજ છે.

શાસ્ત્રોમાં ધર્મકાર્યોનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે.

૧. પ્રાણઘાતા નિવૃત્તિઃ। - પ્રાણાતિપાત અથવા હિંસાથી નિવૃત્ત થવું.
૨. પરધન હરણે સંયમ। - અચૌર્ય. પરધન કદી ન કરવું.
૩. સત્ય વાક્યમ્। - સત્યવાણી ઉચ્ચારવી.
૪. કાલે શક્ત્યાં પ્રદાનં। - યથાકાળે યથાશક્તિ દાન કરવું.
૫. પરસ્ત્રીકથા મૂકભાવ। - પરસ્ત્રી સંબંધી વાતોમાં મૌનભાવ -ઉદાસીન રહેવું.
૬. તૃષ્ણા સ્ત્રોતો વિભંગો। - તૃષ્ણાના મૂળને છેદવું.
૭. ગુરુષુ ગુણીજન ચ વિનયઃ। - ગુરુજન, ગુણીજન પ્રતિ વિનયવંત થવું.
૮. સર્વભૂતાનુકંપા। - પ્રાણીમાત્ર પ્રતિ અનુકંપા રાખવી.

'શ્રેયષામ એષઃ પન્થાઃ'। ધર્મકાર્યના શ્રેયનો આ જ માર્ગ છે. સર્વ જીવોના કલ્યાણ, હિત અને મંગલનો આ ધર્મ-આચાર સામાન્યતઃ સર્વશાસ્ત્રોમાં ઉપદેશ્યો છે.

જે ધર્મમાં વિષયોથી વિરાગ, કષાયોનો ત્યાગ, ગુણોમાં પ્રીતિ (પ્રમોદભાવ) અને ક્રિયાઓમાં અપ્રમાદીપણું એટલે કે અપ્રમત્તતા હોય તે ધર્મ જ જગતમાં જીવોને મોક્ષસુખ આપવાવાળો બની શકે છે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ કહ્યું છે કે આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના સર્વ પ્રકારના તાપ, ઉત્તાપ અને સંતાપરૂપ આ કલેશમય સંસારમાં કેવળ ધર્મ જ જીવોને શરણભૂત છે.

'સર્વજ્ઞનો ધર્મ સુશર્ણ જાણી, આરાધ્ય, આરાધ્ય પ્રભાવ આણી
અનાથ એકાંત સનાથ થાશે, એના વિના કોઈ ન બાહ્યસ્હાશે.'

જગતજીવોનું જિવિતવ્ય અશાશ્વત અર્થાત્ કાલવર્તી, અનિયત કાલિક અને ક્ષણભંગુર કહ્યું છે. તેથી હે ભવ્યો જિનેશ્વર ભગવાને ઉપદેશેલા સુંદર અને હિતકારી ધર્મમાં જ પ્રવર્તો. સર્વજ્ઞ જિન કથિત ધર્મ જ રક્ષણ કરનાર, શરણભૂત અને સદ્ગતિને આપનારો છે તેને જ આરાધો. આમ 'ન ધમ્મકજ્જા પરમત્થિ કજ્જં'। ધર્મસમાન ઉત્કૃષ્ટ બીજું કોઈ કાર્ય નથી.

(૨) ન પાણિહિંસા પરમં અકજ્જં ।

જીવહિંસા જેવું નિકૃષ્ટ - જઘન્ય બીજું કોઈ અકાર્ય એટલે કે પાપ નથી.

શાસ્ત્ર ફરમાવે છે કે સવ્વે પાણા ણ હંતવ્વા। પ્રાણીમાત્ર સર્વે અવધ્ય છે. સવ્વેસિ જિવિયં પીયં। સર્વ જીવોને જીવવું પ્રિય છે, મરવું કોઈને ગમતું નથી.

પાંચ ઈન્દ્રિય, ત્રણ બલ (મન, વચન, કાયા) એક શ્વાસ તથા એક આયુ એમ દશ પ્રકારના પ્રાણ ધારણ કરીને પ્રાણીઓ જીવન જીવે છે જેમાં ઓછામાં ઓછા ચાર તથા વધુમાં વધુ દશ પ્રાણથી જિવિતવ્ય હોય છે.

પાણિહિંસા એટલે કે પ્રાણાતિપાત, વધ કે ઘાતનું સ્વરૂપ આ

પ્રકારે કહી શકાય.

(૧) પ્રાણીના પ્રાણોનો અતિપાત કરવો.

(૨) જીવોને પ્રાણથી પૃથક કરવા.

(૩) જીવોનું જિવિતવ્ય સમાપ્ત કરવું.

(૪) જીવોને પ્રાણઘાત દ્વારા કદર્થના, કષ્ટ કે પીડા ઉપજાવવી.

સવ્વે અક્કન્ત દુઃખાય। – પ્રાણઘાતના દુઃખ અને પીડાથી સર્વ જીવો આક્રાંત થાય છે.

અક્કંત દુઃખા તસ થાવરો । જીવ ત્રસ કે સ્થાવર સર્વને દુઃખ અપ્રિય છે.

સવ્વે પાણિહિંસા અકરણં – ઘોરં પાપ। બધા જ પ્રકારની પ્રાણહિંસા અકાર્ય એટલે કે અકરણીય છે, ઘોર પાપ છે.

જીવ સૌને વહાલો છે. જીવન સૌને પ્યારું છે. જીવદ્રવ્યની અપેક્ષાએ સર્વ જીવો સમાન છે. જિનાગમમાં કહ્યું છે કે 'આયાતુલે પયાસુ'। એટલે સર્વને પોતા સમાન જાણો. આત્મવત્ સર્વ ભૂતેષુ। એ ભારતીય સંસ્કૃતિનો મહામંત્ર છે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ પણ 'અમૂલ્ય તત્ત્વવિચાર'ના શીર્ષક હેઠળ મોક્ષમાળામાં તેમની સુપ્રસિદ્ધ કાવ્ય રચનામાં પણ તેઓએ જણાવેલ છે કે 'સર્વાત્મમા સમદૃષ્ટિ દ્યો, આ વચનને હૃદયે લખો.'

હિંદુ ધર્મના મહાન પ્રભાવી ઉદ્‌ઘોષક સ્વામી વિવેકાનંદજીએ પણ શિકાગોની વિશ્વધર્મ પરિષદમાં ઘોષણા કરી હતી કે `EACH SOUL IS POTENTIALLY DIVINE'. પ્રત્યેક જીવ એક દિવ્યાત્મા છે. પૃથ્વી, પાણી, વાયુ, અગ્નિ, વનસ્પતિ કે પશુ, પક્ષી, પ્રાણી, દેવ, દાનવ કે માનવ કોઈપણ રૂપમાં રહેલ આત્મા એ દિવ્યાત્મા છે. માનવના ભોગ, ઉપભોગ, આહાર કે ઔષધ કોઈપણ હેતુ માટે જીવોની હિંસા ન્યાયોચિત કે ક્ષમ્ય નથી પણ સૃષ્ટિ અને પ્રકૃતિ પ્રત્યે જઘન્ય અપરાધ છે. DIVINITY IS GREATER THAN HUMANITY. માનવતા કરતાં દિવ્યતા – પ્રાણી ચેતના મહાન છે. વાસ્તવમાં તો પ્રાણીહિંસા જ જીવસૃષ્ટિ અને માનવજાતિની દુર્ગતિ અને અધોગતિનું પ્રમુખ કારણ છે.

જીવમાત્રને તેને તેના પ્રાણથી પીડિત કરવો કે તેના પ્રાણોનો ઘાત કરવો તે હિંસા એટલે કે ઘોર પાપકર્મ છે. પ્રાણઘાતથી પીડિત પ્રાણીઓના પીડાના મોજાં વાતાવરણમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે પૃથ્વીના ગુરૂત્વાકર્ષણના મોજાંઓ સાથે વિસંવાદિતા અને અસંતુલન ઊભું કરે છે જે ભૂકંપમાં પરિણમે છે. વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગ અને સંશોધનના નામે પ્રતિદિન જે અસંખ્યાત જીવોની નૃશંસ, નિર્ધ્વંસ અને નિર્ઘૃણપણે જે કત્લેઆમ થાય છે તેના કારણે ઉત્પન્ન થયેલ અમર્યાદ પીડાના મોજાંઓનું વિભાજન અને તેની અસરોનું વૈજ્ઞાનિક પૃથ્થકરણ અને અન્વેષણ કરતાં એવા ચોંકાવનારા પરિણામો જાણવા મળે છે કે છેલ્લા સૈકાઓમાં વિશ્વમાં થયેલ ભયાનક ભૂકંપો જેમાં અસંખ્યાત જીવોની જાનહાનિ તેમજ માલમિલ્કતોની અગણિત નુકસાની પાછળ આ અમાપ, અગણિત અને અમર્યાદ પ્રાણીહિંસાના પરિબળો જવાબદાર છે.

આથી પ્રત્યેક જીવ પ્રત્યે સમાદર રાખવો, કોઈ પ્રાણીની હિંસા નહીં કરવી. જીવનથી અધિક પ્રિય કોઈ વસ્તુ નથી. અભયદાન અને પ્રાણીરક્ષા જેવું ઉત્તમ કાર્ય નથી અને પ્રાણી હિંસા જેવું કોઈ અકાર્ય – દુષ્કૃત્ય કે પાપ નથી.

આમ ન પાણિહિંસા પરમં અકજ્જં ।

જીવહિંસા જેવું નિકૃષ્ટ – જઘન્ય બીજું કોઈ પાપ નથી.

(૩) ન પ્રેમરાગા પરમત્થિ બંધો ।

પ્રેમરાગના બંધન સમાન મોટું કોઈ બંધન નથી. શ્રીમદ્ રાજચંદ્રે જણાવ્યું છે કે રાગ વિના સંસાર નથી અને સંસાર વિના રાગ નથી.

જન્મ–મૃત્યુ, ગતિ–આગતિ, ભવપરિભ્રમણ આ બધા જીવને બંધનના લક્ષણો છે. જેના કારણમાં અજ્ઞાન અને મોહ છે. વિવિધ બંધન એ રાગ–દ્વેષ અને મોહના પરિણામ છે. પ્રેમરાગ એ રાગજન્ય મોહ છે. આ સંસારી પ્રેમનો પ્રકાર છે જેમાં સ્વાર્થ, મતલબ અને મમત્વ મુખ્ય હોય છે. આસક્તિ એ આવા પ્રેમરાગ કે સંસારીપ્રેમનું સ્વરૂપ છે. રાગમાત્ર બંધનું કારણ છે.

આવા પ્રેમરાગના મુખ્યત્વે ત્રણ પ્રકારો કહી શકાય (૧) સ્નેહરાગ (૨) કામરાગ અને (૩) દૃષ્ટિરાગ.

૧. **સ્નેહરાગ :** સંબંધોના જગતમાં જીવતા જીવો માટે સંસારના વિવિધ પ્રકારના સંબંધો જેવા કે માતા, પિતા, ભાઈ, બહેન, કાકા, મામા, પુત્ર–પુત્રી આદિ સંબંધો આ સ્નેહરાગનું સ્વરૂપ છે. જેમાં પોતાના સ્વજન–પરિજન પ્રત્યે મારાપણાનો ભાવ, મમત્વ, મમતા, આસક્તિ, પ્રીતિ, અતિસ્નેહ આદિ પ્રમુખ છે. આ બધા સંબંધો દેહાદિક પર્યાય આધારિત હોઈ અનિત્ય અને વિનાશી છે. તેમાં મિથ્યા મમત્વ અને ગાઢ પ્રીતિ–આસક્તિ થવી એ જીવના મોહપરિણામ હોય કેવળ બંધનું કારણ છે.

૨. **કામરાગ :**– સંસારી સંબંધોમાં કામભોગની ઈચ્છાથી, વિષય-વાસનાપૂર્વકની ભોગેચ્છાથી અન્ય જીવ પ્રત્યે જે વિષયાસક્ત પ્રીતિ થવી તે કામરાગ છે. આ કામજન્ય રાગ તીવ્ર કામાસક્તિનું પરિણામ છે અને તે જીવને મહાબંધનું કારણ છે. ઇન્દ્રિયના વિષયોના ભોગઉપભોગ કિંપાકફળ સમાન છે જે પ્રારંભમાં આકર્ષક અને મીઠા હોય છે કિંતુ પરિણામે દારુણ સ્વભાવ-વાળા એટલે કે મૃત્યુ નિપજાવનારા હોય છે. કહ્યું છે કે 'સર્વેન્દ્રિય પ્રીતિઃ કામ'। સમસ્ત ઇન્દ્રિયોને જે આહ્‌લાદિત કરે છે તે 'કામ' છે. ઈન્દ્રિયના વિષયભોગનું ચિંતન કરવાથી તે ઉત્પન્ન થાય છે. વિષયોનું ચિંતન એ સંક્રામક રોગ છે જે ખસરોગની ખંજવાળ માફક વૃદ્ધિગત થતો જ રહે છે અને આવા વિષયોના વિષચક્રના બંધનમાં જીવ ફસાતો જ રહે છે. કામરાગના આ બંધનમાંથી છુટવાનું જીવને દુષ્કર બની રહે છે.

૩. **દૃષ્ટિરાગ :** જીવના સંબંધોની દુનિયામાં કોઈ વ્યક્તિવિશેષ, સંપ્રદાયવિશેષ, ગ્રંથવિશેષ કે મતમાન્યતા વિશેષ પ્રત્યે જીવને વિવેકહીન, અંધભક્તિયુક્ત અનુરાગ કે અભિનિવેષના પરિણામ તે દૃષ્ટિરાગ છે. દૃષ્ટિરાગના પરિણામમાં જીવની મોહજન્યમૂઢતા અને મૂર્છાજન્ય પ્રતિબંધ મુખ્ય કારણભૂત છે.

જેથી જીવ સત્યપ્રતિ સન્મુખ થઈ શકતો નથી. જીવની દૃષ્ટિ એકાંત, એકાંગી અને સંકીર્ણ થયેલ હોય તે વસ્તુ અને પદાર્થના અનેકાંત અને અનેકવિધ યથાર્થ સ્વરુપને જોઈ શકતો નથી. કોશેટાના કીડાની માફક પોતાના જ દૃષ્ટિરાગથી નિર્મિત પ્રતિબંધ એ જ તેના અવિરત દુઃખો અને બંધનનું કારણ બની રહે છે.

બીજી દૃષ્ટિએ પુત્રેષણા, વિત્તેષણા અને લોકેષણા એ પણ આ પ્રેમરાગના જ પ્રકારો છે. કોઈને પુત્ર-સંતાન પ્રત્યે મોહ, કોઈને ધન-સમૃદ્ધિનો મોહ, કોઈને પદ-પ્રતિષ્ઠા તો કોઈને યશ-કીર્તિના મોહ જોવા મળે છે. આ બધા બંધનના સ્વરૂપ છે. કારણ કે સંતાન, સંપત્તિ, પ્રસિદ્ધિ કે પ્રતિષ્ઠા એ ભરતી-ઓટ કે તડકા-છાંયા જેવા ચડતી-પડતીરૂપ સંયોગો છે. અનુકુળતાએ સુખકારી અને પ્રતિકુળતાએ સંતાપકારી હોય છે. આ બધા રાગજન્ય પ્રેમ અંતે તો જીવને બંધનમાં જ પરિણમે છે.

જ્ઞાનીઓ ફરમાવે છે કે પંખીના મેળા તેમજ વટેમાર્ગુના સંગમ જેવા સ્વજન – પરિજનોના સંયોગ અસ્થાયી, અનિત્ય અને ક્ષણિક છે. સત્તા, સંપત્તિ કે કીર્તિ પણ પતંગના રંગ જેવી છે, ક્ષણજીવી છે. આવા પ્રેમરાગમાં રાચવા જેવું નથી. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે કિજ્જઈ ન રાગદોસો, છિન્નજઈ તેણ સંસારો.' રાગદ્વેષ ન કરવા. આમ કરવાથી જ સંસારના બંધનોનો ઉચ્છેદ થઈ શકે છે. પ્રેમરાગના દૃષ્ટિમોહથી દર્શન વિકૃત થાય છે અને જ્ઞાન અસમ્યક્ બને છે જે પરિણામમાં અધોગતિ અને દુર્ગતિના બંધનો હેતુ થાય છે.

આમ ન પ્રેમરાગા પરમત્થિ બંધો।

પ્રેમરાગના બંધન સમાન મોટું કોઈ બંધન નથી.

૪. **ન બોહિલાભા પરમત્થિ લાભો ।**

બોધિલાભ સમાન ઉત્કૃષ્ટ બીજો કોઈ લાભ નથી. બોધિલાભ એટલે સ્વરૂપજ્ઞાન, બીજજ્ઞાન, સમ્યક્ત્વ. જ્ઞાની ભગવંત ફરમાવે છે કે વધારે કહેવાથી શું? હે મહાસત્ત્વશાળી ભાગ્યશાળી ભવ્યો-તમોને તત્ત્વવચન કહું છું તે સાંભળો – મોક્ષના પરમસુખના બીજરૂપ આત્મજ્ઞાન-બોધિલાભ જ જીવોને સુખકારી છે અર્થાત્ બોધિલાભના યોગે જ જીવો પરમશાંતિરૂપ મોક્ષને મેળવી શકે છે.

મોક્ષમાર્ગના હેતુરૂપ સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્-ચારિત્રરૂપી રત્નત્રયધર્મની પ્રાપ્તિ એ બોધિલાભનું ફળ છે. બાર ભાવનામાં આ બોધિદુર્લભ ભાવના માટે કહ્યું છે કે અનાદિકાળથી સંસારમાં ભમતા આત્માને સમ્યક્જ્ઞાન-દર્શનની પ્રાપ્તિ થવી દુર્લભ છે; વા સમ્યક્જ્ઞાન – દર્શન પામ્યો તો ચારિત્ર અર્થાત્ સર્વવિરતિ પરિણામરૂપ ધર્મ પામવો દુર્લભ છે.

લોગસ્સ સૂત્રમાં પણ માગણી છે કે લોકમાં ઉત્તમ સિદ્ધ થયા છે એવા ચોવીશે જિનેશ્વર શ્રી તીર્થંકરપ્રભુ મને (ભાવ) આરોગ્ય, બોધિલાભ (સમકિત) અને ઉત્તમ સમાધિ આપો. એ જ રીતે પ્રાર્થનાસૂત્ર એવા જયવીરાય સ્તોત્રમાં પણ યાચના છે કે હે નાથ તમોને પ્રણામ કરવાથી મને દુઃખ અને કર્મનો ક્ષય તથા સમાધિમરણ અને બોધિલાભની પ્રાપ્તિ થાઓ.

બોધિલાભની દુર્લભતા દર્શાવતા જ્ઞાની ભગવંત કહે છે કે ધર્મશ્રવણ કરતાં છતાં તે ધર્મતત્ત્વને ધારણ કરવું અર્થાત્ આત્મપરિણામી કરવું દુર્લભ છે. શ્રદ્ધા થવા છતાં તેના પ્રવર્તનરૂપ સંયમ પરિણતિ તો એથી પણ દુર્લભ છે.

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રના ત્રીજા અધ્યાયમાં તીર્થંકર ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવે ફરમાવ્યું છે કે (૧) મનુષ્યપણું (૨) સદ્બોધશ્રવણ (૩) તેની પ્રતીતિ-શ્રદ્ધા અને (૪) સંયમ ધર્મમાં પ્રવર્તન-ધર્મના આ ચાર અંગો જીવને પ્રાપ્ત થવા ઉત્તરોત્તર દુર્લભ છે.

બોધિ એ આત્માની ઓળખની ઉપલબ્ધિ છે. બોધિથી જ જીવ સંબોધિ એટલે મુક્તિને પ્રાપ્ત કરે છે. સંબોધિ એટલે સ્વયંને ઓળખી સ્વયંમાં સ્થિત થવું – બુઝવું.

શ્રી સૂયગડાંગ સૂત્રમાં જણાવ્યું છે કે,

શ્રી તીર્થંકર વારંવાર ઉપદેશ કરતા હતા કે 'જીવો! તમે બૂઝો, સમ્યક્ પ્રકારે બૂઝો, મનુષ્યપણું મળવું ઘણું દુર્લભ છે.' મહાવીરે ચંડકૌશિકને દૃષ્ટિબોધ કર્યો કે 'બૂજ્ઝ, બૂજ્ઝ ચંડકૌશિક, 'સંબૂજ્ઝહ કિં ન બૂજ્ઝઈ.' હે ચંડકૌશિક તું બૂઝ, સમ્યક્ પ્રકારે બૂજ્ઝ. કેમ નથી બૂઝતો? 'સંબોહિ ખલુ પેચ્ચ દુલ્લહા' – બોધિ પામવી દુર્લભ છે. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણેય બોધિ છે અને ત્રણેયનું આત્મારૂપ એકત્વ અને અવિરોધ પરિણામ એ રત્નત્રયરૂપ સંબોધિ છે, આત્માની મુક્તિનાં અચૂક ઉપાયરૂપ અમોઘ મોક્ષમાર્ગ છે.

પરમાર્થ માર્ગની સઘળી સાધનાનું લક્ષ બોધિ એટલે કે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ છે. બોધિના અભાવમાં કોઈપણ પ્રકારની સાધના કારગત થતી નથી કે સંસારપ્રવાહ પ્રક્ષીણ થતો નથી. વાસ્તવમાં તો સાધકને બોધિનું ન મળવું એ જ સાધનાની દરિદ્રતા છે. આ આંતર્બોધ થયા પછી સાધકને તીવ્રબંધન નથી, અનંત સંસાર નથી, અંતરંગ મોહિની કે અભ્યંતર દુઃખ નથી. બોધિ-પ્રાપ્તિની આ બલિહારી છે!

જેની દૃષ્ટિ સમ્યક્ નથી, જેની દશા સમ્યક્ નથી, જેના વિચારો પવિત્ર નથી, જેના આચારો સંયત નથી, જેનું અંતઃકરણ શુક્લ નથી તેને બોધિની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે.

પરંતુ જેની દૃષ્ટિ અંતર્મુખ છે, જે સઘળા બાહ્ય સુખોમાં વિરક્ત છે, જેનું હૃદય અંતર્ભેદને પામ્યું છે, જેની વૃત્તિ પરમ અહિંસક છે, જેની પ્રવૃત્તિ તીવ્ર જિજ્ઞાસા સાથે સ્વયંની શોધમાં છે તેને બોધિની પ્રાપ્તિ સુલભ છે.

જેને બોધિ સુલભ છે તેને સંબોધિ પણ સુલભ છે અને જેને સંબોધિ સુલભ છે તેને આત્માની મુક્તિ અર્થાત્ મોક્ષ સહજ છે.

આમ ન બોહિલાભો પરમત્થિ લાભો ।

બોધિલાભ સમાન ઉત્કૃષ્ટ બીજો કોઈ લાભ નથી.

અસ્તુ...જય જિનેન્દ્ર. ✶✶✶

૨, ગુલાબનગર, 'ઓજસ', રૈયા રોડ, રાજકોટ-૩૬૦ ૦૦૭.

બળાપો

❑ ડૉ. રણજિત પટેલ (અનામી)

મારા ત્રણચાર મિત્રો વર્ષોથી મારે ઘરે આવે છે, ને સુખદુઃખની વાતો નિખાલસપણે કરે છે. એ વાતોમાં મોટેભાગે અંતરનો બળાપો હોય છે. એ બળાપાનાં બેત્રણ દૃષ્ટાંત મેં જુદાં તારવ્યાં છે ને મને એમનો બળાપો યોગ્ય લાગ્યો છે.

લગભગ બધા જ મિત્રોને જૂની અને નવી પેઢીની ખાસિયતોનો ખ્યાલ છે. રસોઈની જ વાત લઈએ. એમનું કહેવું છે કે એમના જમાનામાં રસોઈ ઘરે જ થતી ને હોટેલ-વીશી-રેસ્ટોરન્ટમાં તો ભાગ્યે જ જવાનું થતું. ઘરમાં જમનાર ડઝન હોય તો પણ બે કે ત્રણ વસ્તુથી ચલાવી લેવાતું. એ જે બે કે ત્રણ વસ્તુઓ ભોજનમાં હોય તે શુદ્ધ ને આહારશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ પૌષ્ટિક હતી. આર્થિક રીતે કુટુંબને પોષાય તેવી હતી. જ્યારે આજે અઠવાડિયામાં કેટલાક કુટુંબો તો બે દિવસ હોટેલનું ખાવાનું જ પસંદ કરે છે. એમાં વેરાયટી ઘણી હોય છે પણ શુદ્ધિ અને પોષણની દૃષ્ટિએ હિતાવહ નથી. અને પાંચેક જણ જમનારા હોય તો પાંચસો રૂપિયા તો બીલ આવે જ. ઘરે રસોઈ કરે તો પ્રમાણમાં એ ખર્ચ ઓછું જ આવે. માંદગી, સમયનો અભાવ કે એવાં અન્ય વ્યાજબી કારણો હોય તો સમજી શકાય પણ આ તો એક 'ટેવ' જ પડી ગઈ છે. કિશોર કિશોરીઓને આનો સાચો ખ્યાલ ન આવે પણ વડીલોએ સમજવું જોઈએ. જૂના સમયમાં કેટલીક જ્ઞાતિઓ તો એવી પણ હતી કે હોટેલ-વીશીમાં જવામાં નાનમ સમજતી હતી. મરજાદીઓની વાત જુદી છે. 'અન્ન તેવા ઓડકાર' એટલું જ નહીં પણ અન્ન તેવા આચારવિચાર પણ! વેજ–નોનવેજનો પણ વિવેક રહ્યો નથી. ખાદ્યાખાદ્ય–વિવેકનો અભાવ વધતો જાય છે. કેલરી, વિટામિન્સની વાતો જાણે છે પણ વ્યવહારમાં પોથીમાંના રીંગણાં. આ જમાનામાં માંદા પડવું એ પાપ છે, ને ડોક્ટરોને શરણે જવું એ ગુનો છે...છતાંયે આ પાપ ને ગુનાની વૃદ્ધિ ઉત્તરોત્તર વધતી જ જાય છે. હોજરીમાં દાંત હોતા નથી...એટલે જીભને પૂછીને નહીં પણ હોજરીને પૂછીને જમવું જોઈએ. આપણા ઘણા રોગ છે પ્રજ્ઞાપરાધને કારણે થતા હોય છે. આપણો પ્રમાદ ઘણા રોગોને આમંત્રણ પાઠવે છે.

મારી વાતમાં સુધારો સૂચવતાં એક મિત્રે કહ્યું, 'આજકાલ પરદેશ જનારાની સંખ્યા વધી છે. પરદેશમાં એમને અહીંના જેવું ચટાકેદાર ભોજન મળે નહીં એટલે જ્યારે દેશમાં આવવાનું બને છે ત્યારે ચટાકેદાર ભોજનનો 'ટેશડો' કરી લેતાં હોય છે. એમને કારણે કુટુંબના અન્ય સભ્યોને પણ ટેવ પડી જતી હોય છે. વાતમાં અતિશયોક્તિ હોય તો પણ સાવ પાયા વિનાની વાત તો નથી જ.'

બીજા સભ્યે બળાપો વ્યક્ત કરતાં આક્રોશ ને પુણ્યપ્રકોપ સાથે કહ્યું : 'આજકાલનાં કેટલાક વર્તમાનપત્રો ને સામયિકોમાં જાતીય પ્રશ્નોની પ્રશ્નોત્તરી કે લેખો આવતા હોય છે. એમાંના કેટલાક પ્રશ્નો તો બનાવટી લાગતા હોય છે. ને ઉત્તર આપનારનાં નામ અંગે પણ શંકા જાગે છે. સ્વપ્નદોષ ને હસ્તમૈથુનથી થતા વીર્યપાતને ખૂબ જ હળવાશથી લેવામાં આવે છે. જાતીયતાના પ્રશ્નને વિવિધ રીતે ગલગલિયાં થાય તે રીતે ચગાવવામાં આવે છે ને સેક્સોલોજીસ્ટનો હવાલો આપી વીર્યપાતને ઓવરફ્લો ગણાવે છે ને અર્જ આવતાં હસ્તમૈથુન કરવાની સલાહ પણ આપવામાં આવે છે. વીર્યરક્ષણ અને બ્રહ્મચર્યને ખૂબ હળવાશથી લેવામાં આવે છે. એનાથી શરીર સ્વાસ્થ્ય, સ્મૃતિ, કાન્તિ, બુદ્ધિશક્તિ ઉપર કશી જ અસર થતી નથી એવું ઠોકી ઠોકીને કહેવામાં આવે છે. 'વીર્યના એક બિંદુના રક્ષણમાં જીવન છે ને પતનમાં મરણ છે' એવા પ્રાચીન અભિપ્રાયની ઠેકડી ઉડાડે છે. આજની યુવાન પેઢીનાં મુખકમલ નિહાળજો. એમની કાર્યક્ષમતા ને કાર્યદક્ષતાનો અંદાઝ કાઢજો...અરે બની બેઠેલા સાધુઓને ધારીને જોશો, વીર્યરક્ષણ ને બ્રહ્મચર્ય પાલન નહીં કરનારા 'દકન' કેવાં મ્લાન હોય છે ને એમના જીવનમાં કેવો પ્રમાદ હોય છે! યુવાન જીવન્મૃતો ઓવર સેક્સની બાયપ્રોડક્ટ લાગશે. આના સમર્થનમાં, જે. કૃષ્ણમૂર્તિનો જાતીયવૃત્તિ અંગેનો અભિપ્રાય ટાંકતા સભ્યે કહ્યું, 'ખાવું એ તમને પ્રશ્નરૂપ નથી તેમ જાતીયભોગની ક્રિયાએ તમને પ્રશ્નરૂપ નથી'... સિનેમા, માસિકો, વાર્તાઓ, પોષાક પહેરવાની સ્ત્રીઓની રીત-સઘળું તમારા જાતીય ભોગના વિચારોને પુષ્ટિ આપી રહ્યું છે. સિનેમામાં જવું અને પડદા પર સ્ત્રીઓને નીરખવી, વિષયી વિચારને ઉત્તેજિત કરે એવાં પુસ્તકો કે અર્ધનગ્ન ચિત્રોવાળાં માસિકો વાંચવા, સ્ત્રીઓ તરફ દૃષ્ટિ કરવાની તમારી રીત, અરસપરસનાં કપટી નયનો– આ સઘળું અહમ્‌ને પ્રબળ બનાવવામાં મનને ખોટી રીતે ઉત્તેજન આપી રહ્યું છે. જાતીય ભોગની ક્રિયા પ્રશ્નરૂપ નથી, પણ મન પ્રશ્નરૂપ છે!

કેટલાક વર્તમાનપત્રો સ્વદેશી–વિદેશી અભિનેત્રીઓના 'પોઝ' આપતાં હોય છે, જે લગભગ અર્ધનગ્ન જેવા હોય છે. એવા પોઝ ન અપાય તો કંઈ આકાશ તૂટી પડવાનું નથી, હા એમના થોડાક ગ્રાહકો પર અસર પડે. એ લગભગ અર્ધનગ્ન અભિનેત્રીઓના ફોટા નીચે સુંદર, મોહક પોઝને બદલે આમંત્રણ

આપતી નફ્ફટ સ્ત્રી લખ્યું હોય તો પણ ચાલે.

ત્રીજા સભ્યે કહ્યું : આપણી સંયુક્ત કુટુંબ સંસ્થાની જેમ આપણી લગ્નસંસ્થાને પણ દિનપ્રતિદિન લૂણો લાગતો જણાય છે. કેટલાંક લગ્નો તો વર્ણસંકર કોટિનાં હોય છે. મારી જાણમાં એવા કેટલાક વિચિત્ર દાખલા છે કે જાણીને કોઈને પણ આઘાત લાગે. બાલિકાભ્રૂણ હત્યા, સ્નેહલગ્નો અને છૂટાછેડાની સંખ્યા પણ વધતી જાય છે. વિચિત્ર લગ્નની વાત કરું એ પહેલાં એની પૂર્વ ભૂમિકારૂપે એક સત્ય સંવાદ રજૂ કરું છું. અમારા ખેતરમાં કામ કરનાર એક હરિજન મહિલા હતી. ખૂબ બોલકી ને હાજરજવાબી. લગભગ–સાડાછ દાયકા પૂર્વેની વાત છે. વાતવાતમાં એ બહેનને મેં કહ્યું : જુઓ પશીબહેન! હવે તો ઉચ્ચ કોમનો હોય યુવક હરિજન કન્યા સાથે લગ્ન કરે તો સરકાર અમુક રકમ (પાંચ-છ હજાર) આપે છે. તરત જ મારા વિધાનનો વિરોધ કરતાં કહેઃ ના ભા! અમારે એવા રૂપિયા જોઈતા નથી. અમારી કન્યાઓ ઉચ્ચ વર્ગમાં પરણે એટલે અમારી જ્ઞાતિના છોકરાઓ વાંઢા રહે. વાણિયા–બ્રાહ્મણ–પટેલની કોઈ કન્યા અમારે ત્યાં આવવાની છે? આજે પરિસ્થિતિ બદલાઈ છે. ઉચ્ચ વર્ણના ઘણા નબીરાઓએ હરિજન કે આદિવાસીની કન્યાઓ સાથે લગ્ન કર્યા છે. પરદેશમાં પટેલ–લવાણા (ઠક્કર) સાથેનો લગ્નવ્યવહાર તો સામાન્ય થઈ પડ્યો છે. હિંદુ–મુસ્લિમનાં લગ્ન વિરલ છે પણ નથી જ થતાં એમ નથી. આંતરજ્ઞાતિય, આંતરપ્રાંતીય અને આંતરદેશીય લગ્નો પણ વિરલ રહ્યાં નથી.

મારા એક સ્નેહી મિત્રના લગભગ પાંત્રીસ વર્ષના પૌત્રે ચચ્ચારવાર લગ્ન કર્યા છે, છતાંયે પ્રસન્ન દામ્પત્ય-સુખના અનુભવનો અભાવ છે. મારા બીજા એક પ્રોફેસર–મિત્રની કૉલેજકન્યાએ એક વિદેશી છોકરા સાથે લગ્ન કર્યા. લગ્ન કર્યા બાદ ખબર પડી કે એને ચાર સાસુઓ હતી. ને સસરો પુત્ર અને પુત્રવધૂને ઘરમાં રાખવાનું માસિક બારસો રૂપિયા ભાડું લેતો હતો. હાઈસ્કૂલમાં પ્રિન્સિપાલ તરીકે રહી ચૂકેલાં એક બહેને રડતાં રડતાં આપવીતી જણાવી કે એમના સપૂતે એમના ભાઈની દીકરી સાથે લગ્ન કર્યા છે. અમુક જ્ઞાતિઓમાં એ ચાલે છે પણ આ બહેનની જ્ઞાતિ એમાં આવતી નથી. બીજાં એક વિદૂષી, અતિ શિક્ષિત બહેને એમના બંને સપૂતોએ પ્રેમલગ્ન કર્યા. બાદ કશા પણ છોછ કે દોષભાવ વિના અસરપરસ એવા સંબંધો કેળવ્યા છે કે–એમની જ ભાષામાં કહું તો સીતા દીયર લક્ષ્મણને પ્રેમ કરે છે ને ઉર્મિલા જેઠ રામના પ્રેમમાં છે. એ ચારેય પાત્રો કાંઈ ખોટું કરી રહ્યાં છે એવું જાગૃત અવસ્થામાં તો ઠીક પણ સ્વપ્નેય લાગતું નથી. બળાપો ન થાય તો બીજું શું થાય?

✷ ✷ ✷

૨૨/૨, અરુણોદય સોસાયટી,
અલકાપુરી, વડોદરા-૭
ફોન નં. : (૦૨૬૫) ૬૬૨૧૦૨૪

બુદ્ધિના પગલાથી પ્રારંભાતી સુખ–યાત્રા

❑ આચાર્ય વિજય પૂર્ણચન્દ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજ

આ સંસારમાં સુખને તો કોણ નથી ઇચ્છતું ? ભોગ અને ઉપભોગથી ભાગી છૂટેલા યોગી હોય કે ભોગી હોય, આ બંનેનું ધ્યેય તો સુખ જ છે. જેને સુખની અઢળક સામગ્રી મળી હોય, એ શ્રીમંતની આંતરેચ્છાય સુખ જ છે. ઝૂંપડીમાં દિવસો ખેંચતા ગરીબનું સ્વપ્ન પણ સુખ જ છે અને જંગલની વાટે ચાલી નીકળેલા સંતનું ધ્યેય પણ સુખ જ છે. આ બધાની સુખની કલ્પના જુદી જુદી છે, એ વાત હાલ બાજુ પર રાખીએ અને સામાન્ય રીતે સુખની પ્રાપ્તિનો માર્ગ વિચારીએ, તો સૌ પ્રથમ એક સુભાષિતને બરાબર સમજવું જ પડે, સુખને પામવાના માર્ગોની શૃંખલા દર્શાવતું એ સુભાષિત કહે છેઃ

અભ્યાસની લગન વિના બુદ્ધિ ન મળે, અબુદ્ધ ભાવના ભાવનાનો અધિકારી નથી, ભાવના વિના શાંતિની પ્રાપ્તિ શક્ય નથી. અને અશાંતને તો સુખ ક્યાંથી મળી શકે? માટે સામાન્ય રીતે સુખાનુભૂતિ કરવા શાંત બનવું જોઈએ. અનિત્ય આદિ ભાવનાઓના ભાવનથી જ શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે. બુદ્ધિશાળી જ આવી ભાવનાઓ ભાવી શકે છે અને બુદ્ધિની શુદ્ધિ–વૃદ્ધિ તો અભ્યાસ દ્વારા જ મેળવી શકાય છે.

બુદ્ધિથી સુખ સુધીના આ માર્ગને બરાબર પીછાણી લેવા જેવો છે. આ માર્ગના મુસાફર બન્યા વિના કોઈ સુખી બન્યું નથી, બનતું નથી અને બનશે ય નહિ! માટે આ માર્ગદર્શન પર ખૂબ જ ચિંતન–મનન કરવું રહ્યું.

સાચી–ખોટી ચીજની જાણકારી માટે બુદ્ધિ આવશ્યક છે. આમાં જ્ઞાનને આવરનારા કર્મોનો ક્ષયોપશમ તો મુખ્યત્ત્વે આવશ્યક છે જ. પણ આ પછી મહત્ત્વની કોઈ અગત્યતા હોય તો તે અભ્યાસની લગનની છે. આ અભ્યાસમાં એવી તાકાત છે કે એથી બુદ્ધિનું જાગરણ થાય, અથવા જાગેલી બુદ્ધિ વધુ ને વધુ શુદ્ધિ–વૃદ્ધિ પામે.

આવી બુદ્ધિના બળે જે બુદ્ધ–જ્ઞાની બને, એનામાં જ અનિત્યાદિ બાર અને મૈત્રી આદિ ચાર ભાવનાઓ ભાવવાની યોગ્યતા પ્રગટ થાય. બુદ્ધિનું ફળ જ ખરી રીતે આ ભાવનાઓનું ભાવન છે. એથી શુદ્ધિ પામેલી બુદ્ધિ તો આ ભાવનાઓના સરોવરમાં જ સતત

સહેલગાહ માણતી રહે.

બાર અને ચાર ભાવનાઓથી જે ભાવિત બને, એના જીવનમાં શાંતિનું એકછત્રી સામ્રાજ્ય સ્થપાઈ ચૂક્યા વિના ન જ રહે! કેમ કે અનિત્ય, અશરણ, સંસાર, એકત્ત્વ, અન્યત્ત્વ, અશુચિ; આ છ ભાવનાઓના ચિંતન–મનનથી એ બુદ્ધ સંસાર ઉપર વિરાગ કેળવી ચૂક્યો હોય. અને આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, ધર્મ, લોકસ્વરૂપ, બોધિદુર્લભ : આ છ ભાવનાઓના ભાવનથી એનો મોક્ષરાગ દૃઢ બની ચૂક્યો હોય. તેમજ મૈત્રી, પ્રમોદ, કારૂણ્ય માધ્યસ્થ : આ ચાર ભાવનાના બળથી ભવ–વિરાગ અને શિવ–રાગ સ્વરૂપ ધર્મધ્યાનને દૃઢાતિદૃઢ બનાવવા એ સમર્થ બની ચૂક્યો હોય. ભાવનાનો આવો પ્રભાવ એના જીવનને શાંત–પ્રશાંત–ઉપશાંત બનાવી દે, એમાં કોઈ આશ્ચર્ય નથી. પછી એ આગ જેવા વાતાવરણ વચ્ચે ય શાંત રહી શકે, કેમ કે ભાવનાનો માર્ગ જ શાંતિ સુધી પહોંચાડનારો છે.

જેના જીવનમાં આવી સ્વયંભૂ શાંતિ પથરાય એ તો પછી સુખી જ હોય ને? એનું સુખ તો અનુપમ કોટિનું હોય! શ્રીમંતાઈ કે ગરીબાઈ એમાં બાધા રૂપ ન બની શકે. કહેવાતી સુખદુઃખની સામગ્રી એ સુખાનુભૂતિના સૂર્યોદયને ઢાંકી ન શકે. આમ, આવી બુદ્ધિના પગલેથી પ્રારંભાયેલી સુખયાત્રા જ મંઝિલ કે મુકામને આંબી શકવા સમર્થ બની શકે.

આજે બુદ્ધિના બાદશાહ ગણાતા, ભાવનાના ભંડાર લેખાતા, શાંતિના શિલ્પી મનાતા અને સુખના સાગરસમા દેખાતા પણ જો સાચી સુખાનુભૂતિ પામવામાં પાંગળા સાબિત થતા જોવામાં આવતા હોય, તો ચોક્કસ સમજી લેવું જ રહ્યું કે, અભ્યાસપૂર્વક એમણે બુદ્ધિ મેળવી નથી. પ્રાપ્તબુદ્ધિને એમણે ભાવનાઓથી ભાવિત બનાવી નથી, અને ભાવનાના ભાવનથી પેદા થતી શાંતિનું સામ્રાજ્ય એમણે હાંસલ કર્યું નથી. માટે જ 'જલ બીચ મીન પિયાસી' જેવો ઘાટ ઘડાયો છે અને સુખાનુભૂતિથી એ વંચિત રહ્યા છે.

સુખ–દુઃખ, ઉનાળો–શિયાળો, આ અને આવા અનેક દ્વન્દ્વોના દરિયા વચ્ચેના વસમા વસવાટની પળે ય જો સુખાનુભૂતિને અતૂટ–અખૂટ રાખવી હોય, તો સૌ પ્રથમ અભ્યાસ દ્વારા બુદ્ધિ મેળવીએ અને મળેલી બુદ્ધિને ભાવનાના ભવનમાં એકાગ્ર બનાવી દઈને શાંતિનું સામ્રાજ્ય હાંસલ કરીએ! પછી આ શાંતિ–સામ્રાજ્યમાં તો સુખાનુભૂતિ સિવાય કોઈનું અસ્તિત્વ શોધ્યું જડે એમ જ ક્યાં છે?

✶✶✶

કલ્યાણ પ્રકાશન મંદિર, કૈલાસ ચેમ્બર્સ, પાટડીયા ગર્લ્સ સ્કૂલ સામે, સુરેન્દ્રનગર–૩૬૩૦૦૧.
ફોનઃ (૦૨૭૫૨૨૩૭૬૨૭)

આવું કેમ?

❑ ડૉ. પ્રવીણભાઈ સી. શાહ

કોઈપણ બાબતને છૂપાવ્યા વિના ગમે તેવા મહાપુરુષોના જીવનની ઘટનાનો સાચો વૃત્તાંત રજૂ કરવામાં જૈનદર્શન હંમેશ પ્રતીતિ કરાવે છે કે આ સર્વજ્ઞનું નિપક્ષપાતતાથી ભરેલું સત્ય દર્શન છે. જ્યાં જ્યાં કુદરતના સિધ્ધાંતોનો ભંગ થયેલો દેખાય, તેના જે પરિણામો આવતા દેખાય, કર્મસત્તાએ જ્યાં જ્યાં પોતાનું જોર અજમાવી વિચિત્ર ઘટનાઓને સાકાર બનાવી હોય તે તમામ માહિતી કોઈપણ જાતના ફેરફાર કે પક્ષપાત કર્યા વિના શાસ્ત્રોમાં રજૂ થયેલી છે. અસંખ્ય દૃષ્ટાંતોથી ભરેલા કથા સાહિત્યમાં આવતી અનેક ઘટનાઓનું વર્ણન વાંચતા સાંભળતા વિચારતાં પ્રશ્ન થાય કે આવું કેમ બન્યું? ન માની શકાય, ન વિચારી શકાય, ન કલ્પી શકાય, ન ધારી હોય એવી ઘટના આકાર લે એટલે પ્રશ્ન થાય કે આમ કેમ?

બસ આ પ્રશ્નમાંથી જૈન દર્શનની સાચી સમજ, કર્મના સિદ્ધાંતો, પૂર્વાપરના સંબંધો, અનેક ભવોના સંબંધોની સાંકળ વગેરે ઉપર ચિંતન કરવાનું માર્ગદર્શન મળે છે. આપણા જીવનના વિચાર–વાણી–વર્તન સુધારવાની પ્રેરણા મળે છે અને આપણા જીવનનું નિરીક્ષણ કરતાં ચોંકી જવાય છે, ચેતી જવાય છે અને પ્રશ્ન થાય છે કે હું કેવો છું? બસ આ પ્રશ્ન ઉદ્‌ભવે અને ચેતી જવાય તો આ લેખ વાંચ્યાનો આ લેખ લખ્યાનું કાર્ય સાર્થક થાય.

આ લેખમાં કથાના વિસ્તૃત વર્ણન આપવાનો આશય નથી પણ વિચિત્ર દેખાય એવા કથા પ્રસંગોનો ઉલ્લેખ કરી ચોંકી જવાય અને જાતને પરિવર્તન કરવાની વિચારણા ઉઠે એવા રહસ્યો સમજાવી જૈનધર્મની–વિતરાગ સર્વજ્ઞ પ્રભુના ઉપદેશની સાચી સમજ મેળવવાની છે અને જાત સુધારણા માટે આત્મકલ્યાણનો માર્ગ નક્કી કરવાનો છે. કથામાં આવું કેમ? ના રહસ્યને જાણવા સૌ પ્રથમ આપણા મનને ઓળખીએ.

યાદ રહે દુનિયાનું સૂત્ર છે કરે તેવું પામે, વાવે તેવું લણે. જૈન દર્શનકારો કહે છે કે કરે કે ન કરે, વાવે કે ન વાવે પણ વરે તેવું પામે. તમે જેની સાથે મન–વચન કાયાથી વરેલા છો, બંધાયેલા છો, સંકળાયેલા છો, પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ, તમારો કર્મબંધ ચાલુ જ રહેવાનો. કારણ કે તમે મનથી વિરામ પામ્યા નથી, છેડો ફાડ્યો નથી, સંબંધ તોડ્યો નથી. આ માટે મનના અધ્યવસાયની ફિલસૂફી

સમજવી પડે.

સૌથી પ્રથમ અધ્યવસાય શું છે? મન એટલે શું? તે સમજીએ. દુનિયા જેને મન માને છે તે દ્રવ્યમનની વાતો છે. જેનું મહત્ત્વ અધ્યાત્મના વિકાસમાં માત્ર ૧ ટકા છે. જ્યારે બાકી ૯૯ ટકા જેટલો આધાર ભાવમન ઉપર છે. અધ્યવસાયનો શબ્દાર્થ કરીએ તો અધિ+અ+વસાય. વસ્તુનું ચારે બાજુથી પરિજ્ઞાન જેના દ્વારા થાય તે ચૈતન્યનું પરિણામ તેને અધ્યવસાય કહે છે. પ્રતિક્ષણ પરાવર્તનશીલ આપણું જે ભાવમન છે તેને અધ્યવસાય કહેવાય.

મનના બે ભેદ છે. (૧) દ્રવ્યમન (૨) ભાવમન. દ્રવ્યમન એ જડ રચના છે. આમાં શરીરમાં ફેલાયેલી નર્વસ સિસ્ટમ છે. મગજનું સેન્ટર ખોપરીમાં છે. આ રચનાને જૈન પરિભાષામાં મન પર્યાપ્તિ કહે છે. આત્મા પોતાની આસપાસના વાતાવરણમાંથી મનોવર્ગણા ગ્રહણ કરી દ્રવ્ય મનની રચના કરે છે. જે વિચાર કરવાનું સાધન બને છે. જેમ આંખ એ જોવાનું સાધન છે, આત્મા આંખ દ્વારા જુએ છે, આંખ પોતે જોતી નથી તેમ આત્માએ ગ્રહણ કરેલા મનોવર્ગણામાંથી બનેલા મન દ્વારા આત્મા વિચારી શકે છે. આમ દુનિયાએ જે મનની વિચારણા કરી છે તે આ દ્રવ્યમન દ્વારા થતા વિચાર અંગેની છે. પણ હકીકતમાં જીવના તમામ શુભ–અશુભ કર્મબંધમાં આ વિચારની અસરકારકતા નહિવત્ જેવી છે. મગજ કે મન વિચારતું નથી પણ આત્મા વિચારે છે. જ્ઞાનતંતુઓનું કેન્દ્ર મગજ અને મગજ કરતાં મન સૂક્ષ્મ છે.

મનનો બીજો પ્રકાર ભાવમન છે. ભાવમન એ પરિણાત્મક–સંવેદનાત્મક મન છે. ભાવમન એ આત્માનું પરિણાત્મક ચૈતન્યમય પરિણામ છે.

ભાવમનના બે પ્રકાર છે. (૧) ઉપયોગ મન–જાગૃત મન Concious (૨) લબ્ધિ મન–અજાગૃત મન Subconcious.

ઉપયોગ મનમાં ૨૪ કલાક મનનું કામકાજ ચાલુ છે. ઉંઘમાં પણ ભાવાત્મક લાગણીઓ થાય છે. સુખની સંવેદના, દુઃખની લાગણીઓ અજાગૃત રીતે થાય છે. આ લાગણીઓ બધી સ્મૃતિપટ ઉપર રહેતી નથી. આ સંવેદનામાં ભળેલા ભાવો રાગ-દ્વેષ-કષાયો વગેરેથી અજાણપણે કર્મબંધ સતત ચાલુ જ હોય છે.

વિચારો ગમે તેવા હોય પણ જીવને ચોવીસ કલાક અવિરતિનું પાપ લાગતું હોય છે. દ્રવ્યમન જડ છે પણ કર્મબંધનું કારણ ભાવનમન એટલે જીવના અધ્યવસાયો છે.

આ રીતે જોતાં ઉપયોગ મન કે વિચારની વિશુદ્ધિ એ સંપૂર્ણ શુદ્ધિ નથી પણ ભાવાત્મક મનની વિશુદ્ધિ એ સાચી વિશુદ્ધિ છે અને ત્યારે જ મનના માલિક બની શકાય. વિચાર, વૃત્તિ, પ્રકૃત્તિ, કષાયની પરિણિતિઓ વગેરે જાણવાથી ભાવમન જાણી શકાય. ઉપયોગ મન કે વિચારો કોઈપણ વસ્તુ સમજવા માટે ઉત્તમ સાધન છે.

મનની સપાટી ઉપર આવતા વિચારો એ પૂર્ણપણે મન નથી. જેમ કોમ્પ્યુટરની મેમરીમાં લાખો અક્ષરો પ્રમાણે ડેટા હોય છે પણ સ્ક્રીન પર તો થોડા પ્રમાણમાં જ ડેટા જોઈ શકાય છે. જે પડદા પર દેખાય છે તેટલી જ માહિતી નથી, પણ તેનાથી કરોડ ગણી માહિતી કોમ્પ્યુટરની મેમરીમાં સંગ્રાહેલી છે અને જ્યારે જોવી હોય ત્યારે પડદા દ્વારા જોઈ શકાય છે એમ દ્રવ્ય મન દ્વારા જેટલા વિચારો કરીએ છીએ એટલો જ મનનો વ્યાપાર નથી પણ તેનાથી અનંતગણો અધ્યવસાય ભાવ મનમાં ધરબાયેલો રહેલો છે.

ઉપયોગાત્મક મનમાં જે ગુસ્સો આવે છે તે ખરેખર તો બાહ્ય નિમિત્તોથી આંતરિક લબ્ધિમનમાં ભરાયેલા અસંખ્ય ભાવોમાંથી ગુસ્સાનો ભાવ મનની સપાટી ઉપર આવે છે. નિમિત્તને અનુરુપ લાગણીઓ અંદરના મોટા કોઠારમાં ભરેલા સંગ્રહમાંથી બહાર આવે છે. ક્રોધ, લોભ, અભિમાન વગેરે દોષોના નિમિત્તો મળવાથી તે તે પ્રકારના ભાવો મનની સપાટી ઉપર તરવરે છે. આ ભાવો અંદર પડેલા હતા તેથી ઉલેચાઈને બહાર આવે છે. અંદર રહીને આત્માને સતત કર્મબંધ કરાવે છે. કર્મની લીલા સમજવી અઘરી નથી.

દિવાળીમાં સાપોલિયાના ફટાકડા આંગળીના વેઢા જેવા હોય છે. પણ સળગાવતાં લાંબા લાંબા તાર નીકળે છે. તારામંડળની ટોચ સળગાવો ચારે બાજુ અસંખ્ય તણખા જોવા મળે છે. એટમબોમ્બની દિવેટ સળગાવતાં ભયંકર તારાજી સર્જાય છે એમ ભાવમનમાં એક કુસંસ્કારનું બીજ વાવ્યું ભલે ઘટના થોડા સમયની દેખાય પણ એ આત્મામાં બીજરુપે પડેલી વિકૃત્તિ આત્માને કર્મરાજા ભવોના ભવ સુધી પોતાનો પરચો બતાવે છે.

સાચી સમજણ એ છે કે બીજ વાવવું નહિ અને વાવ્યું હોય તો જાગ્રત રહી પશ્ચાત્તાપ, તપસ્યા જેવા યોગ્ય ઉપાયો લઈ જડ મૂળથી ઉખાડી નાશ કરી દેવો જેથી થોડા પાપબંધના ફળ ભોગવી આત્મા વિશુદ્ધિ બની જાય.

હા, સારા સંસ્કારોના બીજ નિરંતર વાવવા, ઉછેરવા, મુનિને ખીર વહોરાવવાના શાલીભદ્રની જેમ સુપાત્ર દાનના સંસ્કાર વગેરે રોપવા જેના મોટા બનેલા વૃક્ષો છેક મોક્ષ સુધી જવાના ગુણોના ફળો જીવને આપ્યા કરે છે. ભવોની પરંપરા તોડવાનો આજ રસ્તો શ્રેષ્ઠ છે. આ વાત સમજવા શાસ્ત્રમાં આપેલા કેટલાક દ્રષ્ટાંતો તપાસીએ.

(૧) પ્રભુ મહાવીરસ્વામીના જીવન પ્રસંગો :

ઋષભદેવ પ્રભુનો ભરી સભામાં ભરત ચક્રવર્તિના પ્રશ્નનો જવાબ આ સભામાં સૌથી શ્રેષ્ઠ પુણ્યવાન તારો પુત્ર મરિચિ છે જેના ભાગ્યમાં ચક્રવર્તિપણું, વાસુદેવપણું અને છેલ્લે તીર્થંકર થવાનું શ્રેષ્ઠ પુણ્ય લખાયેલું છે. આ સાંભળી ભરત ચક્રવર્તિ ભાવિ

તીર્થંકર તરીકે ભર સભામાં મરિચિને વંદન કરે છે. આ સાંભળી મરિચિએ કુળમદ કરી નીચ ગોત્રનો કર્મ બંધ કર્યો અને અસંખ્ય ભવો સુધી આ કર્મને તોડતા તોડતા છેક ચોવીશમાં ભવમાં મહાવીરસ્વામી તરીકે ૮૨ દિવસ દેવાનંદની બ્રાહ્મણીની કુક્ષીમાં નીચગોત્રમાં રહેવું પડ્યું. અહીં પ્રશ્ન થાય આટલી નાની પણ સાચી વાતમાં કુળમદની આવી ભયંકર સજા? આવું શા માટે?

જૈનદર્શનકારો પાપના અનુબંધની વાત વિસ્તારથી સમજાવે છે. પાપનો વિચાર કે ભાષણ કે વર્તન થોડા સમય માટે હોય છે પણ એવા પાપની લાલસા–રુચિ–સંસ્કાર–આનંદ–અનુમોદના જેટલા સમય સુધી આત્મામાં રહેલી હોય તે જ્યાં સુધી પ્રાયશ્ચિત્ત કરી કાઢી નાખવામાં ન આવે ત્યાં સુધી અસંખ્ય ભવોના અને અસંખ્ય ભવો સુધી પાપના પોટલા આત્માને વળગી રહે છે.

મરિચિનો ઈગો કુળમદનું અભિમાન અસંખ્ય ભવો સુધી એમની સાથે રહી રહીને કર્મની જડ રોપવાનો અભિમાન કષાય એમની અસંખ્ય ભવોની રઝળપટ્ટીનું કારણ બન્યો.

હવે આપણી વાતઃ

આવા જુદા જુદા વિષયના અભિમાનો, ઈગો, I am something 'એ શું સમજે છે?' 'મારી આગળ ના ચાલે?' 'હું કંઈ કમ નથી?' આવા ભાવો જીવનભર પોષનારાનું શું થશે? જે બાબત કે પ્રસંગથી આવા ભાવો આવે છે તે થોડા કલાક માટે હોય છે પણ બૅંકની એફડીઆરના વધતા વ્યાજની જેમ આત્મા સાથેના કુસંસ્કારના ગુણાકારના અશુભ ભાવો જે વળગે છે તેનાથી આત્માની ભયંકર દુર્દશા થાય છે તે તરફ ધ્યાન દોરવાની જરૂર છે. સહજ નબળાઈથી આવા ભાવો વ્યક્તિ પ્રત્યે કે સમય સંજોગ પ્રમાણે આવે પણ એ ભાવ અશુભ છે એમ સ્વીકારી ચોવીસ કલાકમાં એના તરફ નફરત કરી એવા ભાવો કાઢી નાંખો, ફરી ન આવે એનાથી સાવચેત રહી એવા કુનિમિત્તોથી દૂર રહો. આ સમજ નહિ આવે તો જૈનશાસન સાચી રીતે સમજ્યા નથી, અને ભવોની પરંપરામાં રઝળવાની વૃદ્ધિ થવાની એ વાત નક્કી સમજવી.

(૨) પ્રભુ ઋષભદેવ પાસે દીક્ષા લઈ મરિચિએ ત્રિદંડી વેશ ધારણ કરીને શિષ્યના મોહમાં કપિલને કહ્યું કે ઈથ્થંપિ ધમ્મં તહિયંપિ ધમ્મં અહીં મારા વેશમાં પણ ધર્મ છે અને ત્યાં પ્રભુ ઋષભદેવ પાસે પણ ધર્મ છે. જૈન દર્શનકારો કહે છે કે આ ઉત્સૂત્ર ભાષણથી મરિચિએ અસંખ્ય ભવોની રખડપટ્ટીનો સંસાર વધાર્યો અને જૈન સાધુપણું ૧૬-૧૬ મોટા ભવો સુધી ગુમાવ્યું.

ફરીથી એ જ પ્રશ્ન થાય છે કે આટલા અમથા વાક્યથી કરોડો પલ્યોપમ સુધી ભવભ્રમણા કરવાની સજા?

શિષ્યનો મોહ થયો કારણ શરીરનો રાગ અને શરીરની સુશ્રુષા, દેહાધ્યાસભાવ અને ત્રિદંડી વેશમાં ધર્મ એટલે આત્માને મોક્ષમાં પહોંચાડનારા મોક્ષ માર્ગ વિરુદ્ધનો ઉપદેશ, સંસારમાં ભટકાવી આત્માનું અહિત કરનારો ધર્મ આ દેહાધ્યાસનો રાગ અને મોક્ષમાર્ગના ધર્મ પ્રત્યે દ્વેષ–સંસારવૃદ્ધિના બે ભયંકર કારણો રાગ-દ્વેષ એના સંસ્કાર જડબેસલાક મરિચિના જીવનમાં વ્યાપી ગયા. જ્યાં સુધી આ વિધર્મના વિચારોથી પાછો ના હઠે ત્યાં સુધી આ કુસંસ્કાર ભવોના ભવો સુધી સંસાર રખડપટ્ટીની ભેટ આપ્યા કરે. છેક અસંખ્ય ભવોની રઝળપાટ પછી ૧૬મા ભવથી ગાડી પાટા ઉપર આવી અને ૨૦મા ભવે છૂટકારો થયો.

(૩) ચંડકૌશિકનો પ્રસંગ :

જેણે જીવનભર દૃષ્ટિ વિષથી જંગલના તમામ જીવોને હણી સન્નાટો ફેલાવ્યો, આખા પ્રદેશમાં વેરાન સામ્રાજ્ય ફેલાવ્યું, ત્રણ ત્રણ ભવોથી ક્રોધની આગ ઝરતી લેશ્યા લઈ ફરતો અરે પ્રભુ મહાવીરને ડંખ મારી મારીને જીવતા પછાડવાનો, મોતને શરણે મોકલવાનો અતિ ઉત્કૃષ્ટ ક્રોધભર્યા વિષની જ્વાળા ફેંકી એ ચંડકૌશિક એક તિર્યંચના કાને શબ્દ પડ્યા બુઝ બુઝ ચંડકૌશિયા બુઝ આટલા શબ્દોના શ્રવણ માત્રથી નરકે જનારો ચંડકૌશિક દેવલોકમાં ગયો આવું કેમ?

જેમ ઉપરના કુસંસ્કારોના બીજમાંથી ઊભા થયેલા વૃક્ષના કડવા ફળ જેમ અસંખ્ય ભવો સુધી રખડાવે તેમ પશ્ચત્તાપના શુભ સંસ્કારના બીજ અનેક ભવોના પાપકર્મો બાળી નાંખે છે.

પ્રભુના શબ્દો સાંભળી, જાતી સ્મરણ જ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વના ભવોની ભયંકર ભૂલો યાદ આવી, ઉત્તરોત્તર હલકા ભવમાં જન્મવાની દુર્દશાનો ઇતિહાસ સમજાયો અને એટલે ચંડકૌશિકે દરમાં પોતાનું મોઢું રાખી ચાળણી જેવું શરીર થઈ ગયું ત્યાં સુધી સમતા ધારી, જીવોની ઉત્કૃષ્ટ દયા ચિંતવી જયણા પાળી અને ખોટા માર્ગે જતી લેશ્યાને મૂળમાંથી ફેરવી નાંખી. ચાર શબ્દો સાંભળ્યા, પશ્ચાત્તાપ કર્યા એ ઘટના થોડા જ સમય માટેની હતી પણ ક્રોધના ભયંકર બીજને જડમૂળથી ઉખાડી નાંખ્યો, સમતાનો ઉત્કૃષ્ટ ભાવ જાગ્યો, પ્રબળ શુભ અધ્યવસાયનો પ્રચંડ ધોધ જાગ્યો તેણે અસંખ્ય ભવોના પાપો અશુભ ભાવોના બીજ સળગાવી નાંખ્યા. પરિણામ? દેવલોક.

આપણે એ જ વાત સમજવાની છે કે વ્રત–નિયમ–પચ્ચકખાણ –અનુષ્ઠાન–આરાધના વગેરે શુભ સંસ્કારોના બીજ આત્મસાત કર્યા હોય તો તેનાથી વિરુદ્ધ અશુભ ભાવો ઉઠવા જ ન જોઈએ, એકવાર ચંડકૌશિક પશ્ચાત્તાપમાં આવ્યો પછી તમામ પ્રકારની શરીરની ભયંકર વેદના સહન કરવામાં ઉત્કૃષ્ટ સમતા ભાવ, ક્ષમા ભાવ કેળવ્યો.

પ્રશ્ન એ છે કે આપણા શુભ ભાવ, શુભ આચરણ તકલાદી છે જેથી એની વિરુદ્ધના અશુભભાવના નિમિત્તોમાં આપણા શુભભાવના બીજ ઉખડી જાય છે અને અનેક પ્રકારના મન–વચન–

કાયાના પાપ બંધાતા જાય છે. પરિણામ? અસંખ્ય ભાવોની રખડપટ્ટી સાથે અશુભ ભાવોના મૂળિયા ઊંડા કરી મોટા મોટા વૃક્ષો બનાવી વધુ ને વધુ હલકા ભવોમાં રઝળવાનું.

એકવાર આ જન્મ ગુમાવ્યો પછી ઉંચે આવવાનો ભવ ક્યારે મળશે?

ચંડકૌશિક નસીબદાર કે ગામ લોકોએ ના પાડી છતાં કરુણાસાગર પ્રભુ મહાવીર ચંડકૌશિકના ઉધ્ધાર માટે ત્યાં પધાર્યા અને ચંડકૌશિકને ટર્નિંગ પોઈન્ટ મળ્યો.

ભૂતકાળના અસંખ્ય ભવોના કુસંસ્કારો પ્રમાણે આપણી મન–વચન–કાયાની અશુભ પ્રવૃત્તિમાં રચ્યાપચ્યા રહીને વીતરાગ સર્વજ્ઞનો ધર્મ જાણ્યા પછી ટર્નિંગ પોઈન્ટ ન આવે તો સમજો હલકી ગતિઓની રઝળપાટ નક્કી.

ખુદ પ્રભુ મહાવીરને ૧૬-૧૬ ભવ સુધી જૈનશાસનનો મર્મ ન મળ્યો. ૨૭ ભવ સુધી નીચગોત્ર કર્મનો પ્રવાહ ચાલ્યો. ચંડકૌશિકને સાધુપણું ગુમાવી તાપસ ધર્મમાં આવવું પડ્યું. ત્યાંથી મનુષ્યપણું ગુમાવી તિર્યંચમાં જન્મ લેવો પડ્યો અને પછી શું થાત? નરકની ગતિઓ તૈયાર કરીને બેઠેલો પણ બચી ગયો. ટર્નિંગ પોઇન્ટ મળી ગયો.

આપણે ક્યારે ટર્નિંગ પોઇન્ટ મેળવીશું?

જૈન દર્શનની થિયરી પ્રમાણે જ્યારથી જીવને શુદ્ધ પરિણામની આંશિક અનુભૂતિની ઈચ્છા પેદા શરૂ થાય ત્યારથી પુણ્યાનુંબંધી પુણ્યનો બંધ પેદા થતો જાય છે અને એ પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનો બંધ એક અંતમુર્હૂતમાં તરત જ ઉદયમાં આવે છે અને એ ઉદયમાં આવતાં પુણ્યથી મળેલા પદાર્થો તુચ્છ રુપે લાગતાં લાગતાં એ પદાર્થોનું સુખ મારે જે સુખ જોઈએ છે એ સુખને આપનાર નથી પણ એ સુખને નાશ કરવામાં સહાયભૂત થનાર છે આવી વિચારણા અંતરમાં પેદા થતી જાય છે. આને આંશિક જ્ઞાન ગર્ભિત વૈરાગ્ય કહેવાય છે. આવા જીવો પુણ્યથી મળેલા સુખના પદાર્થોને સુખરૂપે ભોગવીને તરત જ છોડી દે છે. તેમાં રાગ, દ્વેષ ન થઈ જાય, મમત્વ બુદ્ધિ પેદા ન થઈ જાય એની કાળજી રાખીને એ પદાર્થોનો ભોગવટો કરવાની શક્તિ પેદા થતી જાય છે અને એ રીતે ભોગવટો કરતાં કરતાં સાથે સાથે પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય બાંધતા બાંધતા ભોગાવલી કર્મોને ભોગવીને નાશ કરતો જાય છે. આ રીતે જ્યારે રાગ-દ્વેષ પેદા થવા દે નહિ અને એનો જેટલે અંશે સંયમ પેદા થતો જાય એને જ જ્ઞાની ભગવંતોએ ઈચ્છાનિરોધ રુપે જે સુખની આંશિક અનુભૂતિ એ જ મોક્ષના સુખની આંશિક અનુભૂતિ કહેલી છે. પહેલા ગુણસ્થાનકમાં રહેલા જીવો આ રીતે મિથ્યાત્વની મંદતા કરતાં કરતાં જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યભાવ પેદા કરતાં કરતાં મિથ્યાત્વના ઉદયકાળમાં સુખ આપનારા માને છે અને દુઃખની પરંપરા વધારનાર આ જ છે આવી માન્યતા અંતરમાં દૃઢ થતી જાય છે. ચોથા ગુણસ્થાનકમાં રહેલા જીવોને સુખ આપનારા પદાર્થો છોડવાલાયક જ છે એવી બુદ્ધિ પેદા કરાવે છે. અને એવી માન્યતા અંતરમાં દૃઢ થતી જાય છે. આવા જીવોને એ પદાર્થોનો ત્યાગ કરવો એ સરળ થતું જાય છે. એટલે કોઈ જ્ઞાની ભગવંત મળે અને એને સાચી સમજણ પ્રાપ્ત કરાવે તો આ પદાર્થોને છોડવા એને માટે સહજ બને છે. આથી જ્ઞાની ભગવંતો કહે છે કે દુનિયાના પદાર્થોને સાચા અર્થમાં સુખરુપે વૈરાગી જીવો જ ભોગવી શકે છે. રાગી જીવો એ પદાર્થોને સુખરુપે ભોગવી શકતા જ નથી. કારણ કે વૈરાગીજીવોને એ પદાર્થનો ભોગવટો કરતાં બીજા પદાર્થોની ઈચ્છા પેદા થતી નથી. જ્યારે રાગી જીવોને એ પદાર્થના સુખને ભોગવતાં બીજા પદાર્થોની ઈચ્છાઓનો પાર રહેતો નથી. માટે વૈરાગી જીવ એ પદાર્થોના ભોગવતાં તીવ્રકર્મબંધ કરે છે. આને જૈનશાસનની ખરેખરી જડ કહેવાય છે. જો આ ચાવી આપણા હાથમાં પેદા થઈ જાય અને જો બરોબર આત્મામાં સ્થિર બની જાય તો સંસારના પદાર્થોને ભોગવવા છતાં પણ નરકગતિનો બંધ અને તિર્યંચગતિનો બંધ જ્યાં સુધી એ પરિણામ ટક્યો રહે ત્યાં સુધી એ બંધ થતો અટકી જાય છે. એટલે કે એ જીવો દુર્ગતિનો બંધ કરતાં જ નથી અને સદ્ગતિનો બંધ કર્યા જ કરે છે. આ વાત અંતરમાં બરોબર જો સમજાઈ જાય તો દુનિયાના કોઈ પદાર્થમાં તાકાત નથી કે આપણને રાજીપો પેદા કરાવીને રાગ પેદા કરાવી શકે. અત્યાર સુધી આરાધના કરતાં કરતાં આવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ છે ખરી! આવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે હું આ આરાધના કરી રહેલો છું એવી વિચારણા પણ અંતરમાં છે ખરી! સુંદરમાં સુંદર રીતે આરાધના કરવા છતાં પણ ભગવાનની ભક્તિ સ્વદ્રવ્યથી કરવા છતાં પણ ઊંચી કોટીના દ્રવ્યો લાવીને ભક્તિ કરવા છતાં પણ સારા ભાવથી ભગવાનની સ્તુતિ કરવા છતાં પણ તેમ જ સારા ભાવથી ભગવાનના ગુણગાન ગાવા છતાં પણ અને ચૈતવંદન અને સ્તવન પણ સારા ભાવથી બોલવા છતાં પણ તેમ જ જ્ઞાનનો ઉપયોગ ખરાબ પરિણામ પેદા ન થઈ જાય, અશુભ વિચારો પેદા ન થાય એની કાળજી રાખીને જીવન જીવવા છતાં પણ જો વૈરાગ્યભાવ પેદા કરવાની ઈચ્છા ન હોય તો અને ભક્તિ કર્યા પછી અનુકૂળ પદાર્થોમાં ભોગવટો કરતાં કરતાં એને સાચવતાં એને મેળવતાં, એ ચાલ્યા ન જાય એની કાળજી રાખતાં અંતરમાં જો રાજીપો પેદા ન થાય એની કાળજી રાખીને જો સાચવવામાં આવે તો સમજવું કે મિથ્યાત્વ મંદ પડેલું છે. પણ જો ભક્તિ કર્યા પછી બાકીના ટાઈમમાં પુણ્યનો ભોગવટો કરતાં કરતાં રાજીપો પેદા થતો જાય, મેળવવામાં આનંદ પેદા થતો જાય, સાચવવામાં અને એ પદાર્થોને ટકાવવામાં રાજીપો અને આનંદ પેદા થતો જાય તો સમજવું કે આટલા વર્ષોથી આરાધના કરવા છતાં પણ

મિથ્યાત્વની મંદતા થયેલી નથી, એટલે કે મારું મિથ્યાત્વ મંદ થયેલું નથી. જૈનશાસનમાં પ્રવેશ કરવાની એટલે ધર્મદ્વારમાં પ્રવેશ કરવાની ખરેખરી ચાવી જ આ છે.

કોઈપણ શુભ ભાવ આત્મા સાથે જડબેસલાક કરવો હોય તો તેના વિરુદ્ધનો અશુભ ભાવ કાયમ માટે છોડવો પડે. કોઈપણ સંજોગોમાં એ અશુભ ભાવ જાગવો જોઈએ નહિ. તપસ્યા કરનાર જીવ આહાર સંજ્ઞાના ત્યાગનો અભ્યાસ જડબેસલાક બનાવવા વ્રત પચ્ચાખણ વિના પણ ખાણી પીણીનો આનંદ કે લોલુપતા બતાવી શકે નહિ. અને અણહારી પદ મેળવવાના ધ્યાનમાં ખાવું એને સજા જેવું લાગે. આ પ્રમાણેની આત્મદશા કોઈપણ શુભભાવ કે આત્મગુણ માટે આજીવનમાં જો કાયમની થાય તો શ્રાવક જીવન સફળ થયું ગણાય. આના માટે જૈનદર્શનમાં બતાવેલી ૧૨ ભાવના કે મન્હ જિણાંણં સજઝાયમાં આપેલા શ્રાવકના ૨૬ કર્તવ્યોમાંથી કોઈપણ એક ગુણ આત્મસાત કરવો જોઈએ.

બાકી રહેલી જીંદગીમાં બધામાં મહેનત કરવાને બદલે કોઈપણ એક ગુણ આત્મસાત કરવા માટે આપણા જીવનનો ટર્નિંગ પોઈન્ટ ક્યારે આવશે એ જ વિચારવું જોઈએ.

વિતરાગની આજ્ઞા વિરુદ્ધ લખાયું હોય તો મિચ્છામિ દુક્કડડમ્.

✷ ✷ ✷

૯૪, લાવણ્યા સોસાયટી, વાસણા, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭.
ફોનઃ (૦૭૯) ૨૬૬૦૪૫૯૦

શ્રી ચંદ્રકાંતભાઈ પરીખ
હવે સ્મૃતિ શેષ...!

ઊગે ને આથમે વર્ષો ઓટ ને ભરતી ભર્યા.
સ્નેહથી સંચર્યા સાથે દેવી ! તે દમ્પતી તર્યા.

શ્રી ચંદ્રકાંતભાઈ કેશવલાલ પરીખ અને એઓશ્રીના કુલવધૂ શ્રીમતી પુષ્પાબહેન પરીખ દાયકાઓથી શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘના સંનિષ્ઠ કાર્યકરો અને યુવક સંઘની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિમાં તન-મન-ધનથી પ્રેરક બળ. આ યુગલનું જીવન એટલે એક આદર્શ અને ઉત્તમ દામ્પત્ય જીવન.

તા. ૨૮-૧૦-૨૦૦૮ના રોજ રાજસ્થાનના ઉદયપુરમાં આ દામ્પત્ય દેહથી ખંડિત થયું. શ્રી ચંદ્રકાંતભાઈ આ ધરતીથી એકાએક વિખુટા પડી ગયા!

શ્રી ચંદ્રકાંતભાઇએ પોતાનું જીવન પોતે ઘડ્યું અને અન્યોને પ્રેરણા આપી. શ્રી ચંદ્રકાંતભાઈ કુટુંબપ્રેમી, કુશળ વેપારી, સામાજિક કાર્યકર અને વિશેષ તો બહુશ્રૂત વિદ્વાન હતા. વિવિધ ભાષાના અનેક ગ્રંથોનું એઓશ્રીએ અધ્યયન કર્યું હતું, અમારા માટે એઓ પૂછવાનું એક સ્થાન હતા. એઓશ્રીના દેહ વિદાયથી માત્ર એમના કુટુંબને જ નહિ પણ સમાજ અને આ સંસ્થાને ન પૂરાય એવી ખોટ પડી છે.

એ બહુશ્રત આત્મા જ્યાં હશે ત્યાં શાંતિમાં જ હશે. અમારી શ્રદ્ધાંજલિ!

પ્રમુખઃ
શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ

પ્રાચીન નગર બજરંગગઢ

❑ **ગીતા જૈન**

મોહનખેડા તીર્થથી અમે શિવપુરીનો પ્રવાસ આરંભ કર્યો-પણ વરસાદે અમારા પ્રવાસની દિશા બદલી નાંખી. આગળ જઈ શકાય એમ ન હોઈ અમે ગુનામાં વિશ્રામ અને રાત્રિરોકાણ માટે જગ્યાની શોધમાં લાગ્યા. એમાં નિષ્ફળતા મળી, પણ એક અનોખા તીર્થમાં જવાનો માર્ગ ખુલ્યો. જિલ્લા મુખ્યાલય ગુનાથી માત્ર ૭ કિ.મી. દૂર દક્ષિણ દિશામાં ગુના-આરોન-સિરોંજ માર્ગ પર સ્થિત બજરંગગઢમાં રાતવાસો કરવાની સગવડ મળી રહેશે જાણી અમે હંકારી મૂક્યું!

ચૌપૈટ નદીના કિનારે વસેલું બજરંગગઢ ગામ નવેમ્બર ૧૯૯૨ સુધી જિલ્લાનું મુખ્યાલય હતું. અહીં આજે પણ સેંકડો વર્ષ પહેલાંનો વિશાળ કિલ્લો આ ગામની ભવ્યતાના દર્શન કરાવવાની સાથે પોતાનું ઐતિહાસિક ગૌરવ સ્વયં પ્રસ્તુત કરે છે. કિલ્લામાં પ્રસિદ્ધ હનુમાન મંદિર પણ છે. કિલ્લાની અંદર સ્થિત મોતીમહલ તત્કાલીન મહારાજાનું વિચારવિમર્શ સ્થળ પ્રતીત થાય છે. અહીં બેસીને ગામના પ્રત્યેક ખૂણેખૂણા પર નજર રાખી શકાય એવી એની રચના છે. મોતીમહલના પાંચમા માળે બેસીને ચૌપૈટ નદીના કલકલ નિનાદથી અને ઠંડી હવાની લહેરખીઓથી કોઈપણ પ્રવાસી પોતાના સંપૂર્ણ થાકને ભૂલી શકે છે. આની સામે રાણીવાસ આવેલો છે. આ મહેલની સામે બનેલા ચાર કુંડોમાં હોળીના દિવસે રંગોત્સવ મનાવવામાં આવતો હતો. દરેક કુંડ ૨૦ ફૂટ લાંબો અને ૬ ફૂટ પહોળો છે. આ જોતાં જ ધુળેટીનો આનંદ આપણા મનમાં પણ છવાઈ જાય છે.

સંવત ૧૮૭૨ની ચૈત્રવદી એકમે જ્યારે ફ્રાંસના સેનાપતિ સર જોન બૈપ્ટિસે આ કિલ્લા પર રાત્રિના સમયે ચઢાઈ કરી ત્યારે તત્કાલીન મહારાજા જયસિંહ સાથે એનું ધમસાણ યુદ્ધ થયું હતું. પોતાની હારને પામી ગયેલા મહારાજાએ પોતાની રાણીઓના સતીત્વની રક્ષા માટે, એમને આ રાણીવાસની પાછળની બાજુએ જીવતી દિવાલમાં ચણી દીધી હતી.

કિલ્લાની અંદર રાખવામાં આવેલ 'રામબાણ તોપ' પોતાના વૈભવની ગાથા પોતે જ કહે છે. એની પર લખેલ લેખથી પ્રગટ થાય છે કે એની પ્રતિષ્ઠા 'માઘ સુદી ૧ બૃહસ્પતિવાર સંવત ૧૭૭૫'માં કરવામાં આવેલ તથા જાણકારી મળે છે કે એને બનાવવામાં એ સમયે ૩૨,૦૦૦ રૂા.નો ખર્ચ થયો હતો. આ તોપ બાર ફૂટ લાંબી છે. કિલ્લાની અંદર આઠ ધાતુથી નિર્મિત

અનેક તોપ વિખરાયેલી પડી છે. આજે પણ કિલ્લામાં અનેક વાવ અને કુવા મૌજુદ છે જે પુરાતન હોવા છતાં નવનિર્મિત જેવા લાગે છે.

કાળની લપેટમાં અને પર્યાપ્ત સંરક્ષણ વગર નિરંતર ધ્વસ્ત થઈ રહેલા આ કિલ્લાની મરમ્મત કરતા રહીને આપણા ઐતિહાસીક ગૌરવને જાળવવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

બજરંગગઢમાં પ્રવેશદ્વારની સમીપ જ એક વિશાળ તળાવ છે. આ 'સૂબા સાહબવાલા તળાવ' કહેવાય છે. આ તળાવની વચ્ચે એક મોટો કૂવો છે. ઉનાળામાં તળાવનું પાણી ખલાસ થઈ જવા છતાં આ કૂવામાં બારેમાસ પાણી રહે છે.

અહીં એક સુરમ્ય પહાડી પર શ્રી બીસ ભૂજા દેવીનું મંદિર છે. મૂર્તિ પર રંગ બંગાળી વેશભૂષા પ્રમાણે કરવામાં આવે છે. પાસે જ શ્રી મંશાપૂરણ હનુમાનજીનું મંદિર પણ સ્થિત છે. બજરંગગઢમાં ક્યારેક ૧૦૮ મંદિર હતા એમ અહીંના લોકો કહે છે. આજે પણ થોડા થોડા અંતરે દેખાતા મંદિરોની જે સંખ્યા મળે છે, તે ૧૦૮ના આંકડાની પ્રામાણિકતાને સ્વંય પ્રકટ કરે છે. બજરંગગઢ ગામની વચ્ચે એક સાત માળનું વિશાળ ભવન છે. આ ભવનના નીચેના ત્રણ માળ જમીનની અંદર ઘુસી ગયા છે.

બજરંગગઢમાં આઠસો વર્ષ પ્રાચીન ભવ્ય જૈન મંદિર આવેલું છે. આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા સંવત ૧૨૩૬માં શ્રી પાડાશાહે કરાવી હતી. આ જિનાલયની ગુફામાં ભગવાન શ્રી શાંતિનાથજીની ૧૮ ફુટ ઊંચી અને ૧૭-૧૭ ફુટ ઊંચી શ્રી કુંથુનાથજીની તેમ જ શ્રી અરનાથજીની ખડગાસન પ્રતિમાઓ દર્શનાર્થીને આકર્ષે છે. જે ભક્તજનોને વીતરાગતાનો અનુપમ ઉપદેશ આપે છે. આ વિહંગમ પ્રતિમાઓ લાલ પાષાણથી નિર્મિત છે અને ધ્યાનસ્થ મુદ્રામાં છે. ગુફામાં સ્થિત આ પ્રતિમાઓ મનને ભક્તિરસમાં ઓતપ્રોત કરી અસીમ શાંતિનો અનુભવ કરાવે છે. આ જિનાલયમાં મનોરમ્ય સમવસરણની રચના કરવામાં આવેલ છે. જમીનથી શિખર સુધી ૯૦ ફુટની ઊંચાઈ ધરાવતા આ જિનાલયની ભીતરની દિવાલો પર ભવ્ય ચિત્રકારી અંકિત છે. મંદિરની ચોતરફ ભીંતોમાં સ્થાપિત અનેક પ્રાચીન પ્રતિમાઓ વાસ્તુકલાના અનુપમ ઉદાહરણ છે. એ ઉપરાંત શિલાલેખ, ભીંતચિત્ર પણ કળાના સુંદર નમૂના છે. કલા અને અધ્યાત્મનો આ દુર્લભ સંયોગ છે. પૌરાણિક કથાનકો પર આધારિત આ ચિત્રો પોતાની નિર્મિતિમાં પૂર્ણતઃ મૌલિક અને અદ્વિતીય છે. પ્રસિદ્ધ ઈતિહાસવિદ ડૉ. વાકણકરના મતાનુસાર આ ચિત્રો 'અજંતા-ઈલોરા શૈલી'ના છે.

અહીંઆ ચારસો વર્ષ પ્રાચીન બે અન્ય જૈન મંદિર પણ છે. એક–મુખ્ય બજારમાં શ્રી ઝીતુશાહ દ્વારા નિર્મિત શ્રી પાર્શ્વનાથ જિનાલય છે. તથા બીજું–શ્રી ચન્દ્રાપ્રભુ જિનાલય–જેનું નિર્માણ શ્રી હરિશચન્દ્ર ટરકાએ કરાવેલ. ત્રણે જિનાલયની વંદના એક પરિક્રમા દ્વારા પૂર્ણ થાય છે.

પ્રાકૃતિક સૌંદર્યથી પરિપૂર્ણ આ સુરમ્ય ટેકરીઓની ગોદમાં વસેલી આ ઐતિહાસિક નગરી બજરંગગઢ આજે દિગમ્બર જૈન અતિશય ક્ષેત્રના રૂપે પ્રખ્યાત છે. પ્રદુષણ અને કોલાહલથી દૂર, પલાશ અને અન્ય ઘટાદાર વૃક્ષોની છાયાથી ઘેરાયેલ તથા આજે સંપૂર્ણ રીતે ખંડેરોનું ગામ બની ગયેલ બજરંગગઢની ગૌરવગાથા આ અતિશય ક્ષેત્રના કારણે જ જનમાનસને પોતાની તરફ આકર્ષિત કરી રહી હોય એવું લાગે છે.

શ્રી પાડાશાહ દ્વારા બજરંગગઢમાં શ્રી શાંતિનાથ દિગમ્બર જૈન મંદિરના નિર્માણ અને પ્રતિમાઓની સ્થાપના સિવાય થુબોનજી, ચંદેરી, પપૌરાજી (મ.પ્ર.) તથા રાજસ્થાનમાં ચાંદખેડીમાં પણ અનેક જિનાલયોનું નિર્માણ કરવામાં આવેલ.

ઈતિહાસમાં એવો ઉલ્લેખ મળે છે કે શ્રી પાડાશાહના પાડા આ ક્ષેત્રમાં રાતના રોકાયા હતા અને એક પાડાની લોખંડની સાકળ સોનાની થઈ ગઈ હતી. શોધ કરવાથી એમને એ સ્થાન પર પારસ પથ્થરની પ્રાપ્તિ થઈ. એનાથી પ્રભાવિત થઈ એમણે ત્યાં જ એક ભવ્ય જૈન મંદિર બનાવવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી. આ તીર્થ ક્ષેત્ર પાડાશાહની ઉદારતા, નિષ્ઠા અને શિલ્પકારોની કાર્ય-કુશળતાનું અદ્‌ભુત પ્રમાણ છે.

ચારે તરફથી પર્વતમાળાઓથી ઘેરાયેલા આ રમણીય બજરંગગઢમાં અનેક રાજાઓએ પોતાના શૌર્યનું પ્રદર્શન કર્યું છે. આ કારણે આ નગરનાં નામ બદલાતા રહ્યા. એક હજાર વર્ષ પહેલાં આ નગરનું નામ મૂસાગઢ હતું. કિલ્લા પર ઝિરવાર રઘુવંશીઓનું રાજ્ય સ્થપાતાં આ નગરનું નામ ઝરખોસ રાખવામાં આવેલ. રાજા જયસિંહે કિલ્લાના નીચેના હિસ્સાનું નામ જૈનાનગર રાખ્યું હતું. એ વખતે આ નગરમાં ૨૦૦ ઘર જૈનોના હતા પણ પાછળથી કિલ્લાની અંદર સ્થાપિત બજરંગ મંદિરના નામ પર આનું નામકરણ બજરંગગઢ થયું.

આગ્રા–બોમ્બે રોડ ઉપર આવેલા ગુના માટે ગ્વાલિયર, ઈન્દોર, ઉજ્જૈન તથા ભોપાલથી પ્રત્યેક સમયે બસ મળી રહે છે. બજરંગગઢ પહોંચવા માટે ગુના, સિરોંજ તથા આરોનથી બસ, જીપ તથા રિક્ષા મળી રહે છે.

ગુના–મધ્ય રેલવેના બીના–કોટા–મકસી રેલવે લાઈન પર આવેલું છે. અહીં આવવા માટે બીના, ઉજ્જૈન, કોટા તથા સાબરમતી એક્સપ્રેસ દ્વારા અમદાવાદથી પણ આવી શકાય છે.

અહીં બે વિશાળ ધર્મશાળાઓ છે જેમાં એક શ્રી શાંતિનાથ અતિશય ક્ષેત્રમાં છે. જેમાં લગ્ન, ધાર્મિક અને અન્ય સામાજિક આયોજનો માટે પૂર્ણ સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ છે. બહારથી આવનારા યાત્રીઓ માટે રહેવાની યોગ્ય વ્યવસ્થા છે. આ ધર્મશાળામાં રૂમ, ઓસરી અને સભાકક્ષ છે. ભોજન બનાવવાની વ્યવસ્થા પણ છે.

આવી સુંદર–પવિત્ર જગ્યાએ રાત્રિમુકામ કરવાની અણમોલ તક સાંપડતાં પ્રવાસનો સઘળો થાક દૂર થઈ ગયો. બીજે દિવસે સવારે દર્શનાદિ કરી અમે શિવપુરી તરફ નીકળી પડ્યા.

✶ ✶ ✶

૧૨, હીરાભુવન, કુણાલ જૈન ચોક, મુલુંડ (પશ્ચિમ),
મુંબઈ–૪૦૦ ૦૮૦. (૦૨૨) ૨૫૬૪૯૩૫૨

શ્રી જૈન-શ્રદ્ધા યોગ-મહાવીર ગીતા : એક દર્શન

❑ પ. પૂ. મુનિશ્રી વાત્સલ્યદીપ

પ્રથમ અધ્યાય : શ્રદ્ધા યોગ

(૧)

('પ્રબુદ્ધ જીવન'ના ઑક્ટોબર અંકમાં 'શ્રી મહાવીર ગીતા' વિશે પ્રાસ્તાવિક વિગત પ્રસ્તુત કરી હતી અને ગ્રંથના વિવિધ અધ્યાયનો પૂ. મુનિશ્રી વાત્સલ્યદીપ આપણને સ્વાધ્યાય કરાવશે એવું જણાવેલ, એ મુજબ અત્રે પ્રથમ અધ્યાયનો સ્વાધ્યાય પ્રસ્તુત કરીએ છીએ. હવેથી પ્રત્યેક મહિને એક-એક અધ્યાયના સ્વાધ્યાયનો આપણને લાભ મળશે.

યોગાનુયોગ પૂ. મુનિશ્રી વાત્સલ્યદીપને ૧૮ નવેમ્બરના અમદાવાદમાં પરમ પૂજ્ય આચાર્યશ્રી કીર્તિસેનસૂરિજીના વરદ્ હસ્તે આચાર્ય પ્રદ પ્રદાન થઈ રહ્યું છે. પંચ પરમેષ્ટિના ત્રીજા પદે આચાર્ય સ્થાન વિરાજમાન છે.

પ. પૂ. યોગનિષ્ઠ આચાર્યશ્રી શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગર સૂરીશ્વરજી સમુદાયના પ. પૂ. આચાર્યશ્રી દુર્લભસાગર સૂરીશ્વરજી મ.સા. પાસે પૂ. મુનિશ્રી વાત્સલ્યદીપે એઓશ્રીની અગિયાર વર્ષની બાળ વયે દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી. -ધનવંત શાહ)

વિ.સં. ૧૯૫૭થી વિ.સં. ૧૯૮૧ સમયકાળમાં પરમપૂજ્ય યોગનિષ્ઠ, જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરિજીએ નિત્ય, નિયમિત લખ્યું છે. દીક્ષાજીવનનું પ્રથમ ચાતુર્માસ સૂરતમાં થયું તે સમયે જયમલ પદ્મીંગ નામના ખ્રિસ્તીએ પ્રવચનો કરીને જૈનધર્મ પર પ્રહાર કર્યો. જૈન શાસનને પોતાના જીવનના પ્રત્યેક અણુમાં રમમાણ કરી ચૂકેલા અને જૈનધર્મના સત્યને પામી ચૂકેલા શ્રી બુદ્ધિસાગરજી મહારાજે મા શારદાનું સ્મરણ કરીને કાગળ તથા પેન્સિલ હાથમાં લીધાં ને તત્કાળ એક ગ્રંથ સર્જ્યો ને પ્રકટ કરાવ્યો: 'જૈન ધર્મ અને ખ્રિસ્તી ધર્મનો મુકાબલો.'

એ ગ્રંથ પ્રગટ થતાં જ જયમલ પદ્મીંગ સૂરતમાંથી નાસી ગયો. એ મૂળ જૈન સાધુ હતો. શ્રી મોહનલાલજી મહારાજનો શિષ્ય, જિતમુનિ તેનું નામ. પછી ખ્રિસ્તી થઈને તેનો પ્રચારક થયો. પણ કહે છે કે ત્યાર પછી તે કદી સૂરતમાં ન આવ્યો!

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરિજીને જીવનના પ્રથમ પગથિયે મળેલો ધર્મયુદ્ધ માટેનો પ્રથમ વિજય અપ્રતિમ પ્રતિભાશાળી પુરવાર કરનાર નીવડ્યો.

દીક્ષાજીવનનાં ૨૪ વર્ષમાં શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરિજીએ અખંડ લખ્યું છે. તેમનાં લગભગ ૧૪૦ પુસ્તકોમાં વૈવિધ્ય અને વિદ્વત્તા બંનેનો છંટકાવ પ્રકટે છે. તેમનાં ગ્રંથરત્નોમાં 'કર્મયોગ', 'કાલ્પનિક અધ્યાત્મ મહાવીર' વગેરે મુખ્ય છે. તેમણે ત્રણ ઉપનિષદ લખ્યાં છે: ૧. જૈનોપનિષદ, ૨ શિષ્યોપનિષદ. ૩ જૈન દૃષ્ટિએ ઈશાવાસ્યોપનિષદ. તેમણે સાત ગીતાઓ આલેખી છે: ૧. આત્મદર્શન ગીતા, ૨. પ્રેમગીતા, ૩. ગુરુગીતા, ૪. જૈન ગીતા, ૫. અધ્યાત્મ ગીતા, ૬. શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા, ૭. કૃષ્ણગીતા. 'કર્મયોગ' નામના ગ્રંથને આવકારતા લોકમાન્ય બા.ગં. ટિળકે માંડલે જેલમાંથી લખેલું કે 'જો મને પહેલેથી ખબર હોત કે તમે આ કર્મયોગ લખી રહ્યા છો તો હું મારો કર્મયોગ કદી ન લખત. આ ગ્રંથ વાંચી હું પ્રભાવિત થયો છું.'

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરિજીએ ગદ્ય અને પદ્યમાં સમાન ખેડાણ કર્યું છે. તેમના અનેક કાવ્યગ્રંથો પણ છે. તેમણે કાવ્યો, ગઝલો, ભજનો, પદો, સ્તવન, ગહુલી વગેરે લખ્યાં છે તો પૂજાઓ પણ અનેક સર્જી છે. તેમનાં ભજનોના ૧૧ સંગ્રહો પ્રકટ થયાં છે. ભજનપદસંગ્રહ-૧ની તો છ છ આવૃત્તિઓ તે સમયે પ્રકટ થઈ હતી. ઘણાં ગ્રંથોની અનેક આવૃત્તિઓ થઈ. તેમણે પોતાના ભક્તો તથા શિષ્યોને સંબોધીને અનેક પ્રેરક પત્રો લખ્યા છે. તેના ૩ ભાગ પ્રકટ થયા છે. શ્રીમદ્જી પ્રતિદિન ડાયરી લખતા. એ અનેક ડાયરીઓ પ્રકટ થઈ છે. હજી થોડી બાકી પણ છે. તેમણે જીવનચરિત્રો, પદોના ભાવાર્થ, પ્રતિમાજીના શિલાલેખો વગેરે અનેક ગ્રંથો સર્જ્યાં છે. આમ, તેમની લેખનદિશા વિવિધતાપૂર્ણ અને વિશદ રહી છે. તેમનાં પ્રવચનો 'અધ્યાત્મ વ્યાખ્યાનમાળા'ના નામે મળે છે.

આજથી ૩૭૫ વર્ષ પૂર્વે થયેલા ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી પછી શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વજી જેવું વિપુલ ઉપદેશાત્મક સાહિત્ય અન્ય કોઈએ લખ્યું નથી.

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરિજીનાં અંતિમ બે ગ્રંથરત્નો તેમની હયાતી પછી પ્રકટ થયાં છે ને તેણે પણ ઇતિહાસ સર્જ્યો છે. જીવનના અંતિમ સમયે તેમણે પોતાના અંતેવાસી અને ગુરુભક્ત કવિ મ.મો. પાદરાકરને 'કાલ્પનિક અધ્યાત્મ મહાવીર' અને 'શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા'ની હસ્તપ્રત સોંપી અને કહ્યું કે 'મારા મૃત્યુ પછી એક પચીસી વીતે પ્રકટ કરજો.'

ભગવાન મહાવીરને અધ્યાત્મ દૃષ્ટિએ નિહાળવાની એ ગ્રંથોમાં કોશિશ થઈ છે. કિંતુ શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરિજી સમજ્યા કે હજી

તેનો અંતરધ્વનિ સમજવાની દૃષ્ટિ સમાજમાં પ્રકટ થઈ નથી, તો વિવાદ પ્રકટ ન કરતાં એ ગ્રંથો થોડાં વર્ષો પછી ભલે પ્રકટ થાય.

કિંતુ એમ થયું નહિ. લગભગ ૪૦ વર્ષ પછી ગ્રંથોની હસ્તપ્રત શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરિજીના પટ્ટપરંપક શિષ્ય પરમપૂજ્ય શાંતમૂર્તિ, આચાર્યશ્રી દુર્લભસાગરસૂરિજી મહારાજના હાથમાં આવી. તેમણે પ્રકાશનકાર્ય પ્રારંભ્યું ત્યારે પ્રચંડ વિરોધ ઊઠ્યો. અનેક મુશ્કેલીઓ આવી. પરંતુ આ. શ્રી દુર્લભસાગરસૂરિજી મહારાજની પ્રચંડ આત્મશ્રદ્ધા અને અવર્ણ્ય ગુરુભક્તિથી એ ગ્રંથો છેવટે વિ.સં. ૨૦૨૫માં પ્રકટ થયા! શ્રી રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈએ પૂ. શ્રી. દુર્લભસાગરસૂરિજીની ગુરુભક્તિ અને ગ્રંથપ્રકાશનને જૈન સંઘની મહત્ત્વપૂર્ણ ઘટના કહી છે.

'શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા' યોગનિષ્ઠ આચાર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વજી મહારાજની વિલક્ષણ કૃતિ છે. શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વજી પ્રયોગશીલ સર્જક રહ્યા છે. જૈન પરંપરામાં ઉપનિષદ કે ગીતા અથવા કાવ્યકૃતિઓમાં ભજન કે ગઝલ જોવા મળતાં નથી. આ પ્રારંભ તેમણે કર્યો અને વિદ્વાનો તથા ભાવકોને તેમણે આકર્ષિત કર્યા. શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજીની કૃતિઓમાં ઊંડાણ ઘણું છે. એમના કથનનો મર્મ સમજવા માટે ગહન ચિંતન અને અભ્યાસ અનિવાર્ય છે. એમણે સ્વયં લખ્યું છે :

મુ. વિજાપુર,
સં. ૧૯૭૮, ચૈત્ર સુદ સાતમ

'મારા લખેલા લેખો, ગ્રંથો વગેરે સર્વે સાત નયોની સાપેક્ષ દૃષ્ટિ અનુભવવા,

જેઓએ-

જૈન ધર્મ શાસ્ત્રોનો આધ્યાત્મિક અને વ્યવહાર દૃષ્ટિએ તેમજ સાત નયોની દૃષ્ટિએ અભ્યાસ કર્યો હોય

જેઓએ-

યોગશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી તેનો અનુભવ કર્યો હોય,

જેઓએ-

ચાર વેદ, એકસોઆઠ ઉપનિષદો, ગીતાઓ, વૈદાંતિક અધ્યાત્મિક ગ્રંથો તેમ જ જૈન અધ્યાત્મિક ગ્રંથોનો અભ્યાસ કર્યો હોય,

જેઓએ-

શ્વેતાંબર, દિગંબર તત્ત્વાદિક ગ્રંથોનો અભ્યાસ તેમ જ અનુભવ કર્યો હોય-

તેઓ ગીતાર્થ જ્ઞાનીઓ બનેલા હોય છે, તેઓની પાસે રહીને તેમની સેવા ભક્તિ કરીને મારા ગ્રંથોને ગુરુગમ ગ્રહી વિચારે છે તેઓને કોઈપણ જાતની શંકા રહેતી નથી અને તેઓ આત્માને પરમાત્મા બનાવવાની આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિ પરિણતિને પ્રાપ્ત કરે છે.

મારા ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરવામાં ગુરુગમની તથા અપેક્ષા દૃષ્ટિ જરૂર છે.

ઉપર્યુક્ત જ્ઞાનીઓ મારા લખેલા આશયોને સમજાવી શકે છે માટે–

વર્તમાનમાં વર્તનારા તથા ભવિષ્યમાં મારા આશયોને અપેક્ષાએ સત્ય જાણનારા જ્ઞાનીઓની સેવા-ભક્તિમાં અર્પાઈ જવું.'

(પત્ર સદ્દુપદેશ, ભાગ બીજો, પાન નં. ૨૧૦)

'શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા'નું અધ્યયન કરનારે આ દૃષ્ટિબિંદુ સાથે રાખીને ચાલવું પડે. શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વજીના તમામ સર્જનમાં અને આ ગ્રંથમાં મુખ્યત્વે 'આત્મા' જ કેન્દ્રમાં છે. આત્મા શુધ્ધ છે, બુદ્ધ છે, નિરંજન નિરાકાર છે, પરમાત્મા છે- આ ધ્વનિ સતત ગુંજતો રહે છે. આત્મા અને આત્મકલ્યાણ સિવાય કોઈ વાતનો સ્પર્શ ક્યાંય જોવા મળતો નથી પણ 'આત્મા' અને તેના કલ્યાણ માટે શું કરવું જોઈએ, કોનું ધ્યાન કરવું જોઈએ, જૈન ધર્મ ક્યાં સહાયક છે, જિનેન્દ્ર ભગવાન જ ઉપકારી છે, જિનતત્ત્વના આશ્રય વિના નહિ જ ચાલે તે સતત સમજાવવા લેખક પ્રયત્નશીલ છેઃ આમ કરવામાં તેઓ જે લખે છે તેમાં નિશ્ચય નય અને વ્યવહાર નયને સમજ્યા વિના તેઓના કથનનો મર્મ પારખી શકાતો નથી. માત્ર સૂક્ષ્મ નહિ, પણ સુસૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી નયસાપેક્ષ બુદ્ધિ રાખીએ તો જ 'શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા'નું યથાતથ જ્ઞાન થઈ શકશે. નયસાપેક્ષદૃષ્ટિ રાખવામાં ન આવે તો અર્થનો અનર્થ થતાં કે વિપરીત અર્થઘટન થતાં વાર લાગે તેવું નથી. 'શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા'નું હાર્દ પામવા માટે નયવિવેક જોઈએ.

પીઠિકા

'શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા'ની રચનામાં 'શ્રી ભગવદ ગીતા'ની પદ્ધતિનું દર્શન થાય છે, નામાભિધાનમાં પણ ઘણું સામ્ય છે. પરંતુ બંનેના મંડાણના ક્ષેત્ર ભિન્ન છે. બંનેમાં બોધ છે, ઉપદેશ છે, કર્તવ્ય સમજાવવાની ભાવના છે પણ બંને ગ્રંથરત્નોની સમાનતા આટલા પૂરતી જ છે. 'શ્રી ભગવદ્ ગીતા'નું પ્રાક્ટય યુદ્ધભૂમિમાં થયું છે. શ્રી કૃષ્ણ અર્જુનને યુદ્ધની, કર્તવ્યની, હિંસાની પ્રેરણા આપે છે. અર્જુનને ધનુષ-બાણ ઉઠાવવા શ્રી કૃષ્ણ કહે છે.

'શ્રી ભગવદ્ ગીતા'ના પ્રથમ અધ્યાયમાં અર્જુનની મથામણ સમજાય છે. તે કહે છે, 'હે શ્રીકૃષ્ણ! યુદ્ધ માટે મારી સામે ઊભેલા

મારા સ્વજનોને જોઈ મારા ગાત્રો ગળી રહ્યા છે, મુખ શોષાઈ રહ્યું છે, શરીર ધ્રુજી રહ્યું છે, રોમ ખડાં થઈ રહ્યાં છે, ગાંડીવ મારા હાથમાંથી પડી જાય છે, મારું મન ભમી રહ્યું છે, મારાંથી અહીં ઉભા રહેવાશે નહિ. હે ગોવિંદ! મને વિજયની ઈચ્છા નથી, મને રાજ્યસુખો જોઈતા નથી, હે સ્વામી! મારે ચાલ્યા જવું છે. અહીં યુદ્ધમાં જે મારી સામે ઉભા છે તે મારા વિદ્યાગુરુજનો છે, કાકાઓ છે, પિતામહો, પુત્રો, પૌત્રો, મામાઓ, સસરાઓ, સાળાઓ અને સ્નેહીઓ છે. હું રાજ માટે, સુખ માટે હથિયાર ઉઠાવું? કૌરવોને મારવાથી શું વળશે? મારે યુદ્ધ નથી કરવું.'

અહીં શ્રીકૃષ્ણ સમજ્યા કે અર્જુન જો પાછો વળે તો આખી પાંડવસેના હારી જાય. આ ભૂમિકામાંથી શ્રી ભગવદ્ ગીતાનો પ્રારંભ થાય છે. 'શ્રી ભગવદ્ ગીતા' અર્જુનને કુટુંબ માટે, કર્તવ્ય માટે, ન્યાય માટે ઉત્તેજિત કરે છે.

'શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા'ની ભૂમિકા Style સાવ જુદી છે.

રાજગૃહી નગરી છે. દેવસર્જિત સમવસરણ છે. ગણધર શ્રેષ્ઠ ગૌતમ અને મુનિઓ, સાધ્વી શ્રેષ્ઠા ચંદનબાળા અને સાધ્વીગણ, મહારાજા શ્રેણિક અને મગધજનો, ઇન્દ્રાદિક દેવતાઓ, દેવીઓ, નર-નારીઓ, તીર્યંચ પશુ-પંખીઓ, સર્વે દેશના સાંભળવા ઉત્સુક છે. પ્રભુશ્રી મહાવીર સ્વામી ચતુર્મુખ દેશના કરે છે. જ્ઞાની ગૌતમસ્વામી, રાજા શ્રેણિક ઇત્યાદિ આત્માના કલ્યાણ અર્થે પ્રશ્નો કરે છે, પ્રભુ નિશ્ચય અને વ્યવહાર દૃષ્ટિથી અનેક ઉત્તરથી સમાધાન કરે છે, સૌની જિજ્ઞાસા તૃપ્ત થાય છે. એ સમાધાનસાર એટલે જૈન મહાવીર ગીતા.

'શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા'ની ભૂમિકા આ છે.

(૨)

'શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા'ના કુલ ૨૯૫૨ શ્લોક છે. તેમાં પ્રારંભના ૧૬ અધ્યાય છે. તેના ૨૨૫૫ શ્લોક છે. તે આ પ્રમાણે છે. ૧. શ્રદ્ધાયોગ. ૨. પ્રેમયોગ. ૩. કર્મયોગ. ૪. ધર્મયોગ. ૫. નીતિયોગ. ૬. સંસ્કારયોગ. ૭. શિક્ષાયોગ. ૮. શક્તિયોગ. ૯. દાનયોગ. ૧૦. બ્રહ્મચર્યયોગ. ૧૧. તપોયોગ. ૧૨. ત્યાગયોગ. ૧૩. સત્સંગયોગ. ૧૪. ગુરુભક્તિયોગ. ૧૫. જ્ઞાનયોગ. ૧૬. યોગોપસંહારયોગ. અહીં સુધીના ૨૨૫૫ શ્લોક છે. મંત્રયોગનું પ્રકરણ તે પછી છે. તેને કર્તા સ્વતંત્ર મૂકે છે. તેના ૧૪૧ શ્લોક છે. તે પછી અનુક્રમે છે, ગૌતમસ્તુતિ શ્લોકઃ ૪૧, શ્રેણિકાદિસ્તુતિ, શ્લોકઃ ૧૭, ચેટકાદિ સ્તુતિ, શ્લોકઃ ૩૬૩, શક્તિયોગ અનુમોદના, શ્લોકઃ ૨૩, ઈન્દ્રાદિ સ્તુતિ, શ્લોકઃ ૧૦૯, મંગલમ, શ્લોકઃ ૩, આમ 'જૈન મહાવીર ગીતા' સંસ્કૃતમાં ૨૯૫૨ શ્લોક પ્રમાણ ગ્રંથ છે.

સરળ રચનાશૈલી, અનુષ્ટુપછંદ અને નિતાંત જિનભક્તિ તથા આત્મકલ્યાણની ભાવના સાથે ખળખળ ઝરણાની જેમ વહેતા આ ગ્રંથમાં ડૂબકી મારીએ છીએ ત્યારે આપણને એક અવર્ણ્ય આનંદદાયક અનુભવ સંપ્રાપ્ત થાય છે. પૂર્વસૂરિઓની જેમ, શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજીની આ કૃતિમાં તત્ત્વબોધ તો છે જ, કર્તવ્યભાવનાની પ્રેરણા સવિશેષ ઝળકે છે. આત્મકલ્યાણ એ પ્રત્યેક મુમુક્ષુનું અંતિમ લક્ષ્ય છે પણ જે જીવનમાં તે જીવે છે તેના દ્વારા જ અભ્યુદય પ્રાપ્ત થશે માટે તે જીવન પણ માનસરોવરના નિર્મળ જળ જેવું ઉત્તમ અને નવપલ્લવિત પુષ્પ જેવું મનોહર જોઈએ તે પ્રેરણા પણ અહીં સંપ્રાપ્ત થાય છે. મધુર ભાષા, અવિરામ વિચારધારા, જે કહેવું છે તે સ્પષ્ટ અને સ્વચ્છ દૃષ્ટિ સાથે 'જૈન મહાવીર ગીતા' પરંપરાગત જૈન ગ્રંથોથી ભિન્ન છે, પણ તેજ તેનું આકર્ષણ છે. 'જૈન મહાવીર ગીતા'નું આ સાવ જુદી તરી આવતું રચનાસ્વરૂપ જ, સૂક્ષ્મ નયદૃષ્ટિથી અવલોકવું અનિવાર્ય છે તેની સૂચના કરે છે. જૈનાગમોમાં પ્રશ્ન અને ઉત્તર જોવા મળે છે પણ ત્યાં જ અટકી જાય છે. અહીં 'જૈન મહાવીર ગીતા'માં પ્રશ્ન અને ઉત્તર છે અને ઉત્તરમાં પ્રભુ સ્વયં જોડાઈ જાય છે અને 'આત્મા' કેન્દ્રમાં આવી જાય છે. 'જૈન મહાવીર ગીતા' સમજવા માટે અન્ય ગ્રંથોનો અભ્યાસ, ચિંતન અનિવાર્ય છે કેમ કે સમન્વયાત્મક દૃષ્ટિકોણથી જ આ ગ્રંથ આત્મસાત્ થઈ શકે.

(૩)

'શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા'માં પહેલો અધ્યાય શ્રદ્ધાયોગ છે. તેના ૬૪ શ્લોક છે.

શ્રીમદ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી સૌ પ્રથમ અધ્યાય શ્રધ્ધા વિશે આલેખે છે તે સકારણ છે. જૈન ધર્મનો પાયો જ શ્રદ્ધા છે. તત્વાર્થસૂત્રમાં સમ્યગ્ દર્શનનું મહત્ત્વ પ્રથમ મૂકાયું છે તેનો હેતુ આ છે. શ્રદ્ધાથી જ મોક્ષ મળે. આ જૈનદર્શનનો સાર છે. તત્ત્વ પર શ્રદ્ધા અવિચળ જોઈએ. તત્ત્વની શ્રદ્ધા એ જ સમ્યગ દર્શન. કિંતુ શ્રદ્ધા મુશ્કેલ છે, દુર્લભ છે. જૈનાગમોમાં શ્રદ્ધા પરમ દુર્લભ કહી છે. જેને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય તે જ મોક્ષમાં થાય. તે જ કર્મથી, સંસારથી, ભવભ્રમણથી મુક્ત બને. શ્રદ્ધા જોઈએ. દેવ, ગુરુ, ધર્મ પર અવિચળ શ્રદ્ધા જોઈએ. જીવનની મામૂલી વાતમાં પણ વિશ્વાસ સિવાય ચાલતું નથી, તો જેનાથી સંપૂર્ણ સુખની પ્રાપ્તિ મળવાની આશા છે તે ધર્મમાં અખંડ શ્રદ્ધા ન જોઈએ? શ્રદ્ધાનું મહત્ત્વ ઘણું છે. જૈનધર્મ, શ્રદ્ધાને સમ્યક્ દર્શનના સ્વરૂપે ઓળખાવે છે. સમકિતી જીવ તરી જાય છે. એટલે શ્રદ્ધાનું બળ અચિંત્ય છે.

'જૈન મહાવીર ગીતા'માં શ્રદ્ધાયોગ પ્રથમ છે તેનું કારણ શ્રદ્ધા જ ધર્મનું પહેલું પગથિયું છે. આ પગથિયા પર પ્રથમ ચરણ મૂકીને ક્રમશઃ આગળ વધતાં જવાનું છે.

'શ્રદ્ધાયોગ'માં મંગલાચરણ આમ છેઃ

प्रणम्य श्री महावीरं, गणेशा गौतमादयः ।
भूपाला श्रेणिकाद्याश्च, प्रपच्छु प्रेम भक्तितः ।।१ ।।

'પરમાત્મા શ્રી મહાવીરને વંદન કરીને શ્રી ગૌતમ ગણધર અને શ્રી શ્રેણિક વગેરે રાજાઓએ પ્રેમ ભક્તિપૂર્વક પૂછ્યું.'

જૈન પૂર્વસૂરિઓની પરંપરાનુસાર શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વજી પોતાના તમામ ધર્મ ગ્રંથના પ્રારંભે ૐ अर्हम् લખ્યાં પછી પ્રથમ શ્લોકમાં જિનેશ્વર ભગવાનને વંદન કરીને પ્રારંભ કરે છે. બીજા, ત્રીજા, ચોથા શ્લોકમાં ગૌતમ ગણધરાદિની વિજ્ઞપ્તિ સાંભળીને પ્રભુ મહાવીર કહે છેઃ

ममऽनन्य परो भक्तो, मत्स्वरूपो न चान्यथा ।
मच्छ्रध्धा धर्म योगेने, मुच्यते सर्व कर्मतः ।।५ ।।

'મારો અનન્ય ભક્ત, મારા સ્વરૂપને જાણે છે અને મારા પરની શ્રદ્ધાના ધર્મયોગથી સર્વ કર્મોથી મુક્ત બને છે.'

श्रद्धायां मम वासोऽस्ति, श्रद्धावांल्लभते शिवम् ।
मच्छ्रध्धा भ्रष्ट जीवानां, दुर्गति नैंव संशयः ।।६ ।।

'શ્રદ્ધામાં જ મારો વાસ છે, શ્રદ્ધાવાન કલ્યાણને પ્રાપ્ત કરે છે, (મેળવે છે) મારી શ્રદ્ધાથી ભ્રષ્ટ થયેલા જીવની દુર્ગતિ થાય છે તેમાં શંકા નથી.'

सर्वनाम स्वरुपादियोगैः सर्वत्र सर्वथा ।
अर्हन् रामादि सच्छब्दै र्भक्ता गायन्तिमां सदा ।।७ ।।

'સર્વત્ર અને સર્વથા નામ અને સ્વરૂપના યોગથી 'અરિહંત' ઇત્યાદિ પવિત્ર શબ્દો વડે ભક્તો હંમેશાં મારાં ગુણગાન કરે છે.'

'શ્રી ભગવદ ગીતા'માં જેમ શ્રીકૃષ્ણની વાણી છે, તેમ અહીં 'જૈન મહાવીર ગીતા'માં શ્રી મહાવીર વાણી છેઃ 'શ્રદ્ધાયોગ'માં શ્રી મહાવીર સ્વામી પ્રત્યેક શ્લોકમાં, પ્રત્યેક શબ્દમાં ભક્તની શ્રદ્ધાને મજબૂત કરે છે, શ્રદ્ધાને દૃઢ બનાવે છે. 'શ્રદ્ધાયોગ'માં શ્રદ્ધાનો મહિમા વર્ણવાયો છે અને તે જિનસ્વરૂપના મહિમાગાન વડે વર્ણવાયો છે. શ્રી અરિહંત પરમાત્મા અનંત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર્યના પ્રકટ સ્વરૂપને પામેલા હોય છે અને તેમના પર ભક્તની અખૂટ શ્રદ્ધા હોય છે. આ અનંત સામર્થ્યવાન સ્વરૂપને ભગવાન સ્વયં અહીં કહે છે કે 'હું આમ છું,' અને તેમ કહીને ભક્તને અધિકાધિક શ્રદ્ધાવાન, કર્મમુક્ત, મોક્ષગામી બનાવે છે. શૈલીની ભિન્નતાનું જેમ અહીં આ ગ્રંથમાં આકર્ષણ મુખ્ય છે તેમ, ચૌદ રાજલોકમાં ઘૂમી વળતી અને ભક્તને અંતરથી, અંદરથી ઢંઢોળી નાંખતી મહાવીરવાણીની પ્રભાવક્તા આપણને સતત સ્પર્શે છે અને તે પણ ઓછું રોમાંચકારી નથી. વળી, આ રચનાશૈલીની નવિનતામાં ક્યાંય જિનતત્ત્વનું કે પરંપરાનું અનુસંધાન ખંડિત થતું નથી.

'શ્રદ્ધાયોગ'ના થોડાંક શ્લોકાર્થ જોઈએઃ

'પોતાની શક્તિથી હું સર્વ વ્યાપક છું અને પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી જ્ઞાનાદિ અનંત સ્વરૂપ ઉત્પન્ન થાય છે.' (ગાથા ૯)

• • •

'પૂર્ણ શ્રદ્ધાના પ્રવાહથી હું બહાર અને અંદર (અંતરમાં) વસું છું. મારા સ્વરૂપને શ્રદ્ધાવાન જાણે છે પણ નાસ્તિક જાણતો નથી.' (ગાથા ૧૦)

• • •

'સેંકડો શાસ્ત્રોને ત્યજીને શ્રદ્ધાપૂર્વક મને જ ભજો. હું તમને બધા જ દોષોમાંથી ભાવપૂર્વક છોડાવીશ.' (ગાથા ૧૨)

• • •

'મહાન પાપી માણસો પણ મારી ભક્તિથી તરત જ સ્વર્ગે જનારા બને છે. મારા ભક્તો શુભ ભાવથી મુક્તિને મેળવે છે.' (ગાથા ૧૮)

• • •

'ત્રણે ભુવનમાં એવા કોઈ સર્વજ્ઞ અને શક્તિમાન નથી જે વાણી દ્વારા પૂર્ણપણે શ્રદ્ધાના ઉત્તમ મહિમાને વર્ણવી શકે.' (ગાથા ૧૯)

• • •

'અપૂર્વ એવી મારી શ્રદ્ધાને નાસ્તિક (માણસો) કેવી રીતે મેળવી શકે ? (કારણ કે) બાહ્ય બુદ્ધિ અને સેંકડો તર્કથી હું મેળવી શકાતો નથી.' (ગાથા ૨૦)

• • •

'શ્રધ્ધાળુ મનુષ્યોમાં જેવી શક્તિ છે તેવી શક્તિ નાસ્તિકમાં હોતી નથી. અનંત શક્તિસ્વરૂપે બધા જ પ્રાણીઓમાં મારો વાસ છે.' (ગાથા ૪૮)

• • •

'શ્રધ્ધાના લીધે જ શ્રદ્ધાવાનોમાં શક્તિ પ્રકાશે છે. આ પૃથ્વી પર મારા પરની શ્રદ્ધાને કારણે જ જીવ પ્રભુ સમાન જણાય છે.' (ગાથા ૪૯)

• • •

'સર્વ પ્રાણીઓમાં ધર્મના આચરણનો પ્રવર્તક વિશ્વાસ છે.

આત્મવિશ્વાસના નાશથી માણસોની શક્તિનો નાશ થાય છે.' (ગાથા ૫૧)

• • •

'દેવ ગુરૂ ધર્મ પરની શ્રદ્ધા અનેક રૂપે શુભ કરનારી છે. તે શ્રદ્ધા મારું જ સ્વરૂપ જાણીને (આત્મામાં જાણીને) મને ભજો' (ગાથા ૫૪)

• • •

'મારામાં શ્રદ્ધાવાળા દેહધારીઓ (મનુષ્યો) જન્મ, મૃત્યુ અને ઘડપણથી પર છે. તેઓ કાળને જીતનારા, મુક્તિધામને પામનારા છે.' (ગાથા ૫૯)

• • •

'કુતર્કો અને બધી શંકાઓને ત્યજીને (જે) આત્મામાં મને ભજે છે, તે શ્રદ્ધાવાળાઓનો સંપૂર્ણ ઉદ્ધાર કરીને હું મારા સ્વરૂપવાળા બનાવું છું.' (ગાથા ૬૨)

• • •

'વિપત્તિઓમાં પણ મારામાં શ્રદ્ધા રાખનારા ભક્તો મને પ્રિય છે અને જે ભક્તોમાં શ્રદ્ધા છે તેઓના હૃદયમાં હું વસું છું.' (ગાથા ૨૩)

• • •

'શ્રદ્ધા એ પરમ બ્રહ્મ છે, શ્રદ્ધા એ જ બળ છે, શ્રદ્ધા જ્યોતિઓની પણ જ્યોતિ છે, શ્રદ્ધાથી જ બધી સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.' (ગાથા ૩૫)

• • •

'શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા'ના 'શ્રદ્ધાયોગ'ના કેટલાક શ્લોકના અર્થ ઉપર મૂક્યાં છે, તેમાંથી શ્રદ્ધાનો અપૂર્વ પ્રભાવ, વિસ્તાર, શક્તિ, સામર્થ્ય સમજાય છે. આ વાત છેવટ તો આત્માના જ અનુસંધાનમાં છે. શ્રદ્ધા જેટલી ગહન, તેટલી આત્માની શક્તિ મહાન છે તેમ સમજવાનું છે. કેટલાક શ્લોક જોઈએઃ

जिनोऽहं सर्व जैनषु, बुद्धोऽहं बौद्धधर्मिषु ।
वैष्णवानामहं विष्णु: शिव: शैवेषु वस्तुत: ।।१५।।
कृष्णोऽहं वासुदेवोऽहं, महेशोऽहं सदाशिव: ।
सर्वगुरु स्वरुपोऽहं, श्रद्धावान्यां प्रपद्यते ।।१६।।
सागराऽहं समुद्रेषु, गडगाहं स्यान्दिषु च ।
सर्व शक्तिषु शक्तोऽहं, भक्तानां भक्तिकारक: ।।१७।।

સર્વ જૈનોમાં હું જિન છું. બૌદ્ધધર્મીઓમાં હું બુદ્ધ છું. વૈષ્ણોમાં હું વિષ્ણુ છું. શૈવોમાં હું શિવ છું, હું કૃષ્ણ છું, હું વાસુદેવ છું. હું મહેશ છું. હું સદાશિવ છું. સર્વગુરુસ્વરૂપ હું છું. શ્રદ્ધાવાન મને મેળવી શકે છે. સમુદ્રોમાં હું સાગર છું. નદીઓમાં હું ગંગા છું. સર્વશક્તિઓમાં શક્તિ હું છું, ભક્તોની ભક્તિનું કારણ હું છું.

આનો અર્થ એ થયો કે આત્મા સર્વ વ્યાપક છે, ઈશ્વર સર્વ વ્યાપક છે. શ્રદ્ધા સર્વ વ્યાપક છે. અર્થાત્ સકલ વિશ્વ જિનસ્વરૂપ છે. શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરસૂરિનું વચન જુઓઃ

जिनो दाता जिनो भोक्ता, जिन: सर्वमिदं जगत् ।
जिनो जयति सर्वत्र, यो: जिन: सोऽहमेव च ।।

(शुक्रस्तव)

અર્થાત 'જિન પોતે જ દાતા છે, જિન પોતે જ ભોક્તા છે, આ પૂર્ણ વિશ્વ પણ જિન છે, જિન સર્વત્ર જયવંત છે, જે જિન છે તે જ હું પોતે છું.'

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી શ્રદ્ધાને શક્તિસ્વરૂપ વર્ણવીને સુખદાયક, મોક્ષપ્રદાયક કહે છે તે સત્ય છે. શ્રદ્ધા સૂર્ય સમાન છે, જેનો પ્રકાશ જ્યાં પણ પડે છે ત્યાં ઉજાસ પ્રકટે છે, ચેતન ધબકે છે, અખૂટ સુખ પથરાય છે.

(ક્રમશઃ)

જૈન ઉપાશ્રય, ૭, રૂપમાધુરી સોસાયટી, સંઘવીના રેલ્વે ક્રોસીંગ પાસે, નારણપુરા, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૧૩.

યાત્રાસંઘોનું વિશુદ્ધ વિશેષણ ક્યું? છ 'રી પાલિત કે ૬ 'રી' પાલક?

(અનુસંધાન પૃષ્ટ છેલ્લાથી ચાલુ)

'પાલક' શબ્દમાં કર્તૃવાચક अक પ્રત્યય હોવાથી તેનો અર્થ 'પાલન કરનાર'એવો થાય છે.

ભવસમુદ્રથી તારે તેને તીર્થ કહેવાય અને ભવસમુદ્રથી તરવાની ભાવનાવાળો હોય તેને યાત્રિક કહેવાય.

તીર્થયાત્રા દરમિયાન યાત્રિકે પાળવાના આચારોઃ

૧. હૃદયમાં સમ્યક્ત્વ ધારણ કરવું. ૨. પગ વડે ચાલવું. ૩. એકાસણું કરવું. ૪. સચિત્ત આહારનો ત્યાગ કરવો. ૫. બ્રહ્મચર્ય પાળવું, ૬. સંથારે શયન કરવું.

આ ૬ આચારો પાળનારને- સમ્યક્ત્વધારી, પાદચારી, એકાશનકારી, સંચિત્તપરિહારિ, બ્રહ્મચારી અને ભૂમિસંસ્તારકારી કહેવાય છે.

આ છએ શબ્દોને અંતે 'રી' અક્ષર આવતો હોવાથી ટૂંકમાં તેને ૬ 'રી' કહે છે. આ ૬ પ્રકારે 'રી'વાળા યાત્રિકો જે યાત્રાસંઘમાં હોય તેને ૬ 'રી' પાલક યાત્રાસંઘ કહે છે.

૬ 'રી' પાલક યાત્રાસંઘ એટલે ૬ 'રી'નું પાલન કરનાર યાત્રિકોવાળો (યાત્રા) સંઘ.

'૬ 'રી' પાલક સંઘ' અર્થની દૃષ્ટિએ સુસંગત હોવાથી એમ જ લખવું અને પ્રચારવું યોગ્ય છે. ✶✶✶

ચાલો! દાદાના દિવ્ય ધામને ઓળખીએ

❑ ડૉ. અભય આઈ. દોશી

શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોની પ્રતિમાથી યુક્ત કોઈ પણ સ્થળ એ પરમાત્માનું પવિત્ર ધામ જ છે, પરંતુ એ પ્રતિમા જ્યારે પ્રાચીન-પ્રભાવક હોય ત્યારે એ સ્થળને તીર્થનું ગૌરવ પ્રાપ્ત થતું હોય છે. તેમાં પણ જ્યાં 'ભાવનિક્ષેપ' એવા જિનેશ્વરદેવોએ વિચરણ કર્યું હોય અથવા તેમની કલ્યાણકભૂમિ હોય એવા તીર્થનો મહિમા તો વિશેષ હોય છે. પરંતુ આ સર્વ તીર્થોમાં 'તીર્થાધિરાજ'નું અપૂર્વ પદ તો શત્રુંજય ગિરિરાજને જ પ્રાપ્ત થયું છે.

આ ગિરિરાજની આવી અપૂર્વ મહિમામયતાનું કારણ આ ક્ષેત્રમાં રહેલું અપૂર્વ સિદ્ધિગતિ દેનારૂં બળ છે. અનંત અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીના સમયમાં અનંત જીવોએ આ ગિરિવરનું શરણ સ્વીકારી સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરી છે. એથી જ આ ચોવીશીના પ્રારંભે યુગાદિદેવ શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ નવ્વાણું પૂર્વ વાર આ ગિરિ પધાર્યા હતા, તેમ જ શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ સિવાયના બીજા બાવીસ તીર્થંકરો પણ આ ગિરિવર પર પધાર્યા હતા.

આમ તો, આ ગિરિવરનું ક્ષેત્ર જ મહા મહિમાશાળી છે, પરંતુ ભવ્યજીવોને આલંબન મળે એ માટે શ્રી ભરતચક્રવર્તીએ આ તીર્થ પર શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુની ભવ્ય પ્રતિમા અને ભવ્ય જિનમંદિરોની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. વિવિધ સમયે કાળના અંતરે અંતરે અહીં જિનમંદિરોનો જીર્ણોધ્ધાર થતો રહ્યો છે. અત્યારે સંઘવી શ્રી કર્માશાએ કરાવેલા ઉદ્ધાર સમયના પરમપ્રભાવશાળી શ્રી આદિનાથદાદા ગિરિરાજની મુખ્ય ટૂંકના મૂળનાયકરૂપે બિરાજમાન છે.

તીર્થાધિરાજ શ્રી આદિનાથપ્રભુનો મહિમા અપરંપાર છે. પંડિત શ્રી વીરવિજયજી મહારાજે નવ્વાણુપ્રકારી પૂજામાં દાદાનો મહિમા ગાતા કહ્યું છેઃ

'સિધ્ધાલય શિખરે દીવો રે, આદીશ્વર અલબેલો છે.'

આ અલબેલા આદીશ્વર દાદાનો પરિવાર પણ રાજાધિરાજને શોભે એવો છે. મુખ્ય શિખર પર અનેક જિનમંદિરો શોભી રહ્યા છે. કવિ કહે છે કે, સિધ્ધગિરિ સિદ્ધશિલાની સંકિર્ણતા (ખીચોખીચપણા) અને છતાં સર્વને સમાવવાની વિશાળતા ધરાવે છે. તો અન્ય શિખર પર મુખ્યરૂપે અમદાવાદ તેમ જ મુંબઈના પંદરમા-સોળમા શતકથી ઓગણીસમા શતક સુધીના પરમાત્મભક્ત એવા શ્રેષ્ઠિવર્યોની અનુપમ પરમાત્મભક્તિથી પ્રેરિત થયેલી નવટૂંકો શોભી રહી છે. આ નવ ટૂંકોમાં સંપ્રતિરાજા આદિના પ્રાચીન દેરાસરો તેમજ અદબદજી, અજીત-શાંતિની દેરી આદિ પણ સમાવેશ પામ્યા છે. ગિરિરાજ પર બિરાજમાન મનોહર જિનમંદિરોની શ્રેણી જોઈ ઉપાધ્યાય યશોવિજયજીએ પોતાના સ્તવનમાં ગાયું,

'ઉજ્જવલ જિનગૃહમંડળી, તિહાં દીપે ઉત્તંગા,
માનું હિમગિરિ વિભ્રમે, આઈ અંભગ ગંગા.'

આ શત્રુજ્યં પર્વત પર ભવ્ય જિનમંદિરોની મંડળી શોભી રહી છે. જાણે હિમાલયના ભ્રમથી સ્વર્ગગંગા અહીં આવી ઊતરી હોય એવો આ ભવ્ય-રમ્ય દેખાવ શોભી રહ્યો છે.

સિધ્ધાચલ ગિરિ પર બિરાજમાન આ જિનમંદિરોની શોભા ભક્તહૃદયને સદા આકર્ષે છે, એટલું જ નહિ, પર્વત પર બિરાજમાન મંદિરોની નગરી તરીકે અનોખો કીર્તિમાન ધરાવે છે.

જૂના સમયમાં તીર્થયાત્રા કરનારા સાધુ ભગવંતો 'ચૈત્યપરિપાટી'ની રચના કરતા 'ચૈત્ય' એટલે મંદિર,'પરિ' એટલે ચારે બાજુથી 'પાટી' તેની ગણતરી, સ્પર્શના આદિ. આવી રચનામાં તે તીર્થનો મહિમા, તીર્થના મૂળનાયક, અન્ય જિનબિંબોની સંખ્યા, યાત્રા સંઘ સાથે કરી કે એકલા આદિ અનેક વિગતોનો સમાવેશ રહેતો. આવી 'ચૈત્યપરિપાટી' અથવા 'તીર્થમાળા'નું ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પણ ઘણું મહત્ત્વ છે. આ તીર્થમાળાઓ તીર્થોની તે સમયની પરિસ્થિતિનો ઈતિહાસ માટે મહત્ત્વનો દસ્તાવેજ બની રહે છે. આપણને જૈન સાહિત્યમાં સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, પ્રાચીન ગુજરાતીમાં અનેક ચૈત્યપરિપાટીઓ પ્રાપ્ત થાય છે.

શત્રુંજ્ય પર્વત સમીપે આવેલા ભાવનગરમાં મુખ્યરૂપે સ્થાયી થયેલી અચલગચ્છના પૂ.આ.શ્રી કલ્યાણસાગરસૂરિની પરંપરામાં વખસાગરજીના શિષ્ય ભાવસાગરજીના શિષ્ય ઝવેરસાગરજીએ શત્રુંજ્ય તીર્થની વારંવાર યાત્રા કરી હતી. વળી તેમના હૃદયમાં વિમલાચલ ગિરિ પ્રત્યે અપરંપાર ભક્તિભાવ રહ્યો હતો. તેમણે શેઠ હેમાભાઈની ભાવનગર પેઢીના મુનિમના સુપુત્ર શ્રી લલ્લુભાઈની પ્રેમપૂર્ણ વિનંતી ધ્યાનમાં રાખી શત્રુંજ્ય ગિરિ પરની વિવિધ ટૂંકોમાં રહેલ જિનેશ્વરદેવોની સંખ્યા વર્ણવતી આ ચૈત્ય પરિપાટી અથવા તીર્થમાળા રચી છે.

આ તીર્થમાળા કેવળ સંખ્યા વર્ણવી દેતી હોત, તો તેનું

ઐતિહાસિક મૂલ્ય તો અવશ્ય હોત, પરંતુ અહીં કવિહૃદયનો ભક્તિભાવ ભળતાં આ સમગ્ર તીર્થમાળા નવ ટૂંકો માટેની મનોહર ભક્તિભાવભરી સ્તવનમાળા પણ બની છે. એ અર્થમાં આ તીર્થમાળા અથવા ચૈત્યપરિપાટી કાવ્યાત્મક, ભક્તિસભર અને વિલક્ષણ બની છે.

સર્વ ટૂંકોમાં મૂળ એવી શ્રી દાદાની ટૂંક–વિમલવસહીમાં શ્રી આદીશ્વર દાદાના મંદિરને વર્ણવતા બીજી ઢાળમાં કવિ કહે છે;

'મૂલનાયક જિનરાજનું મનમોહનજી, મહા ચૈત્ય ઉત્તંગ આકાશ મનડું,
માનું એ મેરૂ બીજો હશે મનમોહનજી આવે ચોસઠ ઈન્દ્ર ઉલ્લાસ મનડું,
શુધ્ધ ચેતના રાણી તણો મનમોહનજી માનું મંડપ એ કલાકાર મનડું,
મંડપ આદીશ્વરા મનમોહનજી મૂલનાયક પ્રતિમા સાર મનડું.'

'પ્રેમવાસી' નામ પર શ્લેષ કરતાં કવિ કહે છેઃ

'પ્રેમ જનિત શ્રધ્ધા જિહાં, ઝળકે આતમ ઉદ્યોત,
પ્રેમાવસી ટૂંક પાંચમી, અનુભવ ભાવો દ્યોત.'

કવિ હેમાભાઈ, પ્રેમાભાઈ, મોતીશા શેઠ, દીપચંદ શેઠ, સાકરચંદ શેઠ આદિની ઉદારતા અને ધર્મપ્રિયતાનું વિગતસભર બયાન વિવિધ ઢાળોમાં આલેખે છે.

કવિ ઝવેરસાગરજીએ પોતાની 'શ્રી શત્રુંજય તીર્થમાળા' રચનામાં આ નવ ટૂંકોને પરમાત્મગુણોના નવનિધિસમાન ઓળખાવી છે. કવિએ આ ટૂંકોના નામ પર મનોહર શ્લેષ કર્યો છે. હેમા–હેમ–સુવર્ણ, મોતી, દીપ-જ્યોતિર્મય, છીપ-મોતીનું ઉત્પત્તિસ્થાન આદિ નોંધપાત્ર છે. કવિએ ઢાળને પ્રારંભે ટૂંકના મૂળનાયક જિનેશ્વરદેવોની અત્યંત ભાવભરી સ્તવના કરી છે. ચૌમુખ ટૂંકના મૂળનાયક શ્રી ચર્તુમુખ આદિનાથ ભગવાન બ્રહ્મા સાથે સરખાવે છે, તેમ જ તેમની સહજ સમાધિનું ભાવપૂર્ણ વર્ણન કરે છે. છીપાવસહીના મૂળનાયક શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુને સંસારસાગરમાં ભટકતાં જીવો માટે પરમશાતાદાયક તરીકે ઓળખાવે છે, તો સાકરવસહીના મૂળનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામીને આત્મારૂપી લોઢાને શુદ્ધ પારસરૂપ આપનાર વિશિષ્ટ પારસમણિ કહી કવિ તેમનો મહિમા ગાય છે. તો શ્રી મોતીશાના મૂળનાયક શ્રી આદિનાથ નિમિત્તે વિશ્વ ઉત્પત્તિનો આધાર પ્રથમ 'અ' સ્વરનો મહિમા ગાય છે.

કવિએ આ સોળ ઢાળો માટે પૂજા આદિમાં પ્રચલિત મનોહર દેશીઓને સુંદર રીતે પ્રયોજ્યા છે.

ચૌમુખ બ્રહ્મ મળ્યા રે વાલાજી (આવ્યો છું આશાભર્યા) પાંડવ ટૂંક ત્રીજી ભલી મારા વાલાજી (મારા વાલાજી રે) શ્રી શાંતિનાથ ભૂપાલ એવી ચોથી તે ટૂંક રસાલ (હવે શક્ર સુઘોષા બજાવે) મનુષ્ય જન્મ લાહો લીજે રે હેમાવસી વંદન કીજે (શ્રાવક વ્રતતરૂ ફલિયો) અમે મોતીવસીને હવે વંદિયે (વ્રત સાતમે વિરતિ આદરૂં રે લોલ).

આમ, આ યાદી બતાવે છે કે, કવિએ પંડિત શ્રી વીરવિજયજી આદિની વિવિધ પ્રચલિત પૂજાઓની દેશીઓને પોતાની તીર્થમાળામાં પ્રયોજી છે, જેને લીધે આ રચનાની ગેયતા, મધુરતા અને સરળતા આપણા હૃદયને તત્કાળ સ્પર્શે છે. કવિની આ રચના રીતિને કારણે આ તીર્થમાળામાં પ્રત્યેક ટૂંકની સંખ્યા ગણતરીએ મુખ્ય લક્ષ હોવા છતાં, સમગ્ર રચના કવિના આંતરિક ભક્તિભાવનો પરિચય કરાવે છે, અને આપણા હૃદયમાં તીર્થપ્રતિ ભક્તિભાવ જાગૃત કરે છે.

કવિ પરમાત્માને પરમ ઉપાસ્ય અને આદરણીય ગણે છે. આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવની પ્રાપ્તિ એ સાધકનું પરમ લક્ષ્ય છે અને આ લક્ષ્ય જેનું સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે એવા પરમાત્માની સાચા હૃદયની શરણાગતિ જ સાધકમાં પ્રછન્ન રહેલા શુદ્ધસ્વભાવને પ્રગટ કરવામાં સહાયભૂત બને છે. આ સત્ય કવિહૃદયમાં બરાબર અનુભવાયું છે. આથી જ કવિ બાલાવસીની ઢાળમાં કહે છે,

'આજ સનાથ થયો હું સ્વામી, મોહ વિડારણ રસિયો રે;
અલબેલો આદીશ્વર પામી, આનંદવન ગુણ વસિયો.'

તો નંદીશ્વર દ્વીપની ઢાળનો પ્રારંભે પણ કહે છે,

'ચાલ ચાલ સખી આજ નંદીશ્વર, ભાવન ચૌમુખ ભાળી,
અતિ શુદ્ધ થાવાં આતમસત્તા, જ્ઞાનગુણે અજુઆળી.'

કવિએ આમ વિવિધ ઢાળોમાં પ્રભુ પ્રત્યેના ભક્તિભાવની અભિવ્યક્તિ કરી છે.

કવિ ભક્ત તો છે જ, પરંતુ જૈન તત્ત્વજ્ઞાન અને અન્ય દર્શનના પણ સારા અભ્યાસી છે. કવિએ મોતીશા ટૂંકની ઢાળમાં પોતાના દર્શનશાસ્ત્રના જ્ઞાનનો સુંદર પરિચય આપ્યો છે. તો પાંડવટૂંકમાં પાડંવો, કુંતામાતા અને દ્રૌપદીને વર્ણવતાં રૂપકાત્મક રીતિનો આશ્રય લઈ કવિ પાંચ પાંડવોને પાંચ મહાવ્રત સમાન અને કુંતામાતાને વ્રતોની માતા શ્રદ્ધા સમાન અને દ્રૌપદીને વ્રતોની પરિણતિ સમતાના રૂપકથી ઓળખાવે છે. એ જ રીતે છીપાવસહીના ત્રણ મંદિરોને રત્નત્રયી–દર્શન–જ્ઞાન–ચરિત્ર અને દેરીઓને દશવિધ યતિધર્મ તરીકે ઓળખાવે છે. આ સૌ કવિની ભક્તિ અને વિદ્વત્તાનો પરિચય કરાવે છે. કવિએ પ્રત્યેક ઢાળને અંતે પોતાના ત્રણ ગુરુઓનું સ્મરણ કર્યું છે, તે કવિના અંતઃકરણના પ્રગટેલા અપૂર્વ વિનયગુણનો પરિચય કરાવે છે. કવિ પોતાના અચલગચ્છીય–દીક્ષા ગુરુ ભાવસાગરજી, તપાગચ્છીય વિદ્યાગુરુ અમરવિજયજી અને આધ્યાત્મિક પદ રચનાર

ચિદાનંદજી (ધર્મગુરુ) એમ ત્રણે ગુરુઓને પ્રત્યેક ઢાળને અંતે ભાવપૂર્વક સ્મરે છે. કવિ અચલગચ્છીય હોવા છતાં તપાગચ્છીય ગુરુઓ પાસેથી વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી, તેમાં તે–તે ગુરુઓની વિશાળતા અને કવિ રત્નપરીક્ષકની વિદ્યાપ્રીતિના પણ દર્શન થાય છે.

કવિએ અન્ય ગચ્છોના ગુરુજનોનો ભાવપૂર્વક સ્વીકાર કર્યો હોવાથી કવિનું માનસ વિશાળ બન્યું છે, આથી જ કવિ ટૂંકની પ્રતિષ્ઠા કરનાર શ્રાવકો તેમ જ કરાવનાર આચાર્ય ભગવંતોનો પરિચય આપતા તેમના ગચ્છોનો આદરપૂર્વક ઉલ્લેખ કર્યો છે.

ઝવેરસાગરજી 'રત્નપરીક્ષક' ભાવનગરમાં મુખ્યત્વે સ્થિરતા કરી રહેલા ભાવસાગરજીના શિષ્ય હતા. કવિ તે સમયની દ્રવ્યાદિક ધારણ કરનાર યતિ પરંપરામાં દિક્ષિત થયા હોય એ વિશેષ સંભવિત છે. પોતે ચિદાનંદજી સમાન નિઃસ્પૃહ–યોગીજનોના પરિચયમાં આવ્યા પછી શુદ્ધ સાધુત્વનો બોધ પ્રાપ્ત કર્યો હશે, પરંતુ પરંપરા તેમ જ મનમાં રહેલા મોહ પર સંપૂર્ણ વિજય મેળવવા અસમર્થ રહ્યા હોય, એવું તેમની રચના પરથી જણાય છે. માટે જ કવિ 'રત્નાકર પચ્ચીસી'ની યાદ અપાવે એવા અંતરતમના પશ્ચાતાપના ઉદ્‌ગારોની અભિવ્યક્તિ કરે છે.

'ત્રિકરણ જોગે સિદ્ધગિરિમાં, માગું એક પસાયો
ઇણ ભવમાં યતિવેશ ધરીને, ભ્રષ્ટ સે અધિક ગણાયો રે,
કંચન કામિની નેહ રમે હજી, મન ધીરજ નહીં છાયો,
ગુરુ કૃપા શ્રદ્ધા કછુ ભાસે, શુદ્ધ ક્રિયા ઘર નાયો રે,
જ્ઞાન ક્રિયા સંપૂરણ પ્રગટે, સંવર ભાવ દીપાયો.
આતમ અંગ અબંધ પ્રકાશે, દીજ્યે એ વિનંતી સુણાયો રે.'

કવિનું આ નિખાલસ આત્મકથન અને ઉર્ધ્વગમન માટેની પ્રાર્થના આપણા અંતરને સ્પર્શે છે.

કવિએ તીર્થોની જિનપ્રતિમા સંખ્યાની તો ગણતરી કરી જ છે, પરંતુ આ તીર્થધિરાજના પ્રત્યેક અંગ આદરણીય છે, પાવન છે, એથી કવિ ત્યાં રહેલ મુનિમૂર્તિઓ, શેઠ-શેઠાણી, મરૂદેવામાતા, અન્યદૃષ્ટિઓની મૂર્તિઓ, માર્ગમાંના વૃક્ષો આદીની ગણતરી પણ મૂકી છે. કવિએ પ્રસ્તુત કરેલી વૃક્ષસંખ્યાને આધારે વર્તમાનકાળમાં ગિરિરાજ પર પુનઃ વૃક્ષ સ્થાપનાના કાર્યને વેગ મળ્યો છે.

ચૌદમી ઢાળમાં પાલીતાણા નગરમાં તે સમયના બે દેરાસરોથી માંડી શ્રી શત્રુંજ્ય પર્વત પરના સર્વ પગલાં આદિ વર્ણવ્યા છે. બે દેરાસરોનો ઉલ્લેખ પણ ઇતિહાસ દૃષ્ટિએ મહત્ત્વનો છે.

સમગ્ર તીર્થમાળાનું ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ મહત્ત્વ નિઃસંશય છે જ, પરંતુ તેમાં પણ શ્રી જિનેશ્વરસૂરિની ટૂંકની પ્રતિષ્ઠાનું વર્ણન સમકાલીન લેખક દ્વારા લખાયેલું હોવાથી વિશેષ મહત્ત્વનું બની રહે છે. આ ટૂંકની પ્રતિષ્ઠા તપાગચ્છના અંતિમ શ્રીપૂજ્યોમાંના એક શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિએ કરાવી, તેમ જ ત્યાં બિરાજમાન ગુરુપાદુકાઓમાં જિનેન્દ્રસૂરિ અને કવિના વિદ્યાગુરુ અમરવિજયજીના પાદુકા પણ છે. તે વિગત વિશેષ નોંધપાત્ર છે. એ જ રીતે રાયણપગલાંનો જીર્ણોદ્ધાર પ્રેમાભાઈ શેઠના ભાવનગર પેઢીના મુનિમ જયચંદના પુત્ર ખેમચંદે કરાવેલા જીર્ણોદ્ધારની વિગત મળે છે તે નોંધપાત્ર છે. પ્રસ્તુત રચના 'શ્રી અચલગચ્છીય રાસસંગ્રહ'નું અવલોકન કરતા મારી નજરે ચઢી, અને પૂ. મુનિશ્રી સર્વોદયસાગરજી મ. પાસે તેની પર સંક્ષિપ્ત વિવરણ સાથે આ તીર્થમાળા સ્વતંત્રરૂપે પ્રગટ થાય એવી ભાવના મેં દર્શાવી. પૂ. મુનિશ્રીએ સંક્ષિપ્ત વિવરણ લખવાની જવાબદારી મારા પર છોડી. મોતીશા શેઠના પુત્રને અંગ્રેજમંડળી સલામ ભરતી. પ્રેમાભાઈએ ઘડિયાળ સ્થપાવી વગેરે યુગ પરિવર્તનની સૂચક વિગતો પણ સમાવેશ પામી છે. આ રીતે મને સિધ્ધગિરિરાજની ભક્તિ કરવાનો અવસર પ્રાપ્ત થયો છે, તેને હું મારું સદ્‌ભાગ્ય માનું છું.

શ્રી શત્રુંજ્ય તીર્થની યાત્રાનો મહિમા તો અપાર છે જ, પરંતુ તેના ધ્યાનનો મહિમા પણ અનોખો છે.

પંડિત વીરવિજયજી ૨૧ ખમાસણના દુહામાં કહે છે.

'વિમલાચલ પરમેષ્ટિનું ધ્યાન ધરે ષટ્‌માસ
તેજ અપૂરવ વિસ્તરે, ધૂમે સઘલી આસ.'

તો અન્ય કવિએ પણ કહ્યું છે,

'વિમલગિરિ ધ્યાવો રે ભવિકા, વિમલગિરિ ધ્યાવો,
ઘેર બેઠા પણ બહુ ફળ પાવો.'

કવિ ઝવેરસાગરજી પણ પ્રારંભિક દુહામાં કહે છે,

'સમરે નિત્ય સવારમાં, નિજ ઘર બેઠા જેહ
તીરથ જાત્રા ફળ લિયે, જે ભવિ ભણશે એક.'

આમ, આ તીર્થમાળા (મુનિ સર્વોદયસાગરજી દ્વારા મઠારાયેલી મંત્રોચ્ચારયુક્ત કરાયેલી પૂજા) ભવ્ય જીવોને શ્રી સિદ્ધગિરિની નવટૂંકયુક્ત ભાવયાત્રા કરવામાં સહાયક બને, તેમ જ શ્રી ગિરિરાજની યાત્રા કરનારને નવટૂંકની યાત્રા વિશેષ ભાવભક્તિપૂર્ણ બની રહે અને સૌ આત્માઓ વિમલગિરિવરના ધ્યાને નિજ આત્માની વિમલતા પ્રગટાવી સિધ્ધગિરિના આલંબને સિદ્ધપદને પ્રાપ્ત કરનારા થાઓ એ શુભેચ્છા.

સરનામું : એ/૩૧, ગ્લેડહર્સ્ટ, ફિરોઝ શાહ રોડ, સાંતાક્રુઝ (વેસ્ટ), મુંબઈ–૪૦૦ ૦૫૪.

ફોન નં. : ૨૬૧૦૦૨૩૫ / ૯૮૯૨૬-૭૮૨૭૮

જૈન પારિભાષિક શબ્દકોશ

❑ ડૉ. જિતેન્દ્ર બી. શાહ

(ઑક્ટોબર–૨૦૦૮ના અંકથી આગળ)

(૪૯૬) બંધહેતુ : –કર્મ બંધનું મુખ્ય કારણ.
–कर्मबन्ध का मुख्य कारण ।
–Cause of Karmic bondage.

(૪૯૭) બલિ (ઇંદ્ર) : –ભવનપતિનિકાયના અસુરકુમાર પ્રકારના દેવોમાંના એક ઇન્દ્રનું નામ.
–भवनपतिनिकाय के असुरकुमार प्रकार के देवों मे से एक इन्द्र का नाम है ।
–One of the indra of Asurkumar as a sub type of Vyantara-nikaya.

(૪૯૮) બહુ (અવગ્રહ) : –અનેક (વ્યક્તિની સંખ્યા સમજવી). પાંચ ઈન્દ્રિય અને એક મન દ્વારા થતા અનેક મતિજ્ઞાનનો અવગ્રહ.
–अनेक (व्यक्ति की संख्या समजनेकी) पाँच इन्द्रियाँ और एक मन इन छह साधनों से होनेवाले मतिज्ञान का अवग्रह ।
–many (here consider the number of people) The different mati-jnana avagraha originated by the five indriyas manas.

(૪૯૯) બહુવિધ : –અનેક પ્રકાર, કિસમ અથવા જાતિની સંખ્યા સમજવી.
–अनेक प्रकार, किस्म या जाति की संख्या से है ।
–That possessed of many forms.

(૫૦૦) બહુશ્રુત ભક્તિ : –બહુશ્રુતમાં શુદ્ધ નિષ્ઠાથી અનુરાગ રાખવો, તીર્થંકર નામકર્મ ના બંધહેતુ રૂપ છે.
–बहुश्रुत भक्ति में शुद्ध निष्ठापूर्वक अनुराग रखना, तीर्थंकर नामकर्म के बंधहेतु रूप है ।
–feeling of devotedness towards a tirthankara, a highly learned person age, a preceptor.

(૫૦૧) બાદર (નામકર્મ) : –જેના ઉદયથી જીવોનાં ચર્મચક્ષુને ગોચર એવા બાદર શરીરની પ્રાપ્તિ થાય, તે બાદર નામ.
–जिस कर्म के उदय से जीवों को चर्मचक्षु गोचर स्थुल शरीर की प्राप्ति होती है उसे बादर नाम कर्म कहते है ।
–The Karma whose manifestation causes the possession of such a gross body as is observable to ordinary eyes.

(૫૦૨) બાદરસંપરાય : –નવમા ગુણસ્થાનકનું નામ છે. જેમાં સંપરાય–કષાયનો બાદર એટલે વિશેષપણે સંભવ હોય તે બાદર–સંપરાય.
–नौवें गुणस्थानक का नाम है । जिस में संपराय – कषाय का बादर अर्थात् विशेष रुप में संभव हो ।
–The ninth gunasthana, so designated because Samparays or Kasaya is present in it in a particularly maifest form.

(૫૦૩) બાલતપ : –યથાર્થ જ્ઞાન વિનાના મિથ્યાદષ્ટિવાળાઓનું જે અગ્નિપ્રવેશ, જળપતન, છાણભક્ષણ, અનશન વગેરે તપ.
–यथार्थ ज्ञान से शून्य मिथ्यादृष्टि वालों का अग्निप्रवेश, जलपतन, गोबर आदि का भक्षण, अनशन आदि तप ।
–An act of penance like entry into fire, diving into water, eating cowdung etc, that is mithyyadrsti devoid of genuine knowledge.

(૫૦૪) બાહ્યતપ : –જેમાં શારીરિક ક્રિયાની પ્રધાનતા હોય અને જે બાહ્ય દ્રવ્યની અપેક્ષાવાળું હોવાથી બીજાઓ વડે દેખી શકાય.
–जिस में शारीरिक क्रिया की प्रधानता होती है, तथा जो बाह्य द्रव्यों की अपेक्षा युक्त होने से दूसरों को प्रत्यक्ष हो उसे बाह्यतप कहते है ।
–Penance in which there is predomince of bodily activity and which being dependent on things external, is capable of being seen by others.

૨૦, સુદર્શન સોસાયટી, ૨, નારણપુરા, અમદાવાદ–૩૮૦૦૧૩. મોબાઈલ : ૦૯૮૨૫૮૦૦૧૨૬

સર્જન સ્વાગત

❑ ડૉ. કલા શાહ

(૧) પુસ્તિકાનું નામ : **ચિંતન**

પ્રકાશક : ચિંતન ફાઉન્ડેશન, ભૂપેન્દ્ર એલ. દોશી

૩, ગાંધી ટેરેસ, કામાલેન, ઘાટકોપર (વેસ્ટ), મુંબઈ-૪૦૦ ૦૮૬. ફોન : ૨૫૧૩૬૧૬૭. મોબાઈલ : ૯૩૨૪૧૯૬૧૬૭.

મૂલ્ય રૂા. ૧૦, (જ્ઞાન પ્રચાર અર્થે) પાના ૩૨, આવૃત્તિ-૧. જૂન-૨૦૦૭.

જ્ઞાન યજ્ઞનો વ્યાપ વધે અને બાળકો તથા યુવાન વર્ગમાં તેનું નિયમિત વાંચન કરી શકે તેવા હેતુથી પ્રેરણાદાયક સુવિચારોને 'ચિંતન' પોકેટ બુક દ્વારા પ્રસિદ્ધ કરેલ છે.

આજના પ્રદૂષિત વાતાવરણમાં 'ચિંતન'નું સાત્ત્વિક વાંચન ખોટા વિચારોના વમળમાંથી જડતાને કાઢી નાખશે અને ચૈતન્ય પ્રકટાવી જીવનની વાસ્તવિકતા સમજાવશે.

આવી પ્રેરણાદાયી પુસ્તિકાની પ્રભાવના થવી જોઈએ.

x x x

(૨) પુસ્તકનું નામ : **વૉલ્ટ ડિઝની**

લેખક : ગુલાબભાઈ જાની-ઉષાબહેન જાની

પ્રકાશક : સિસ્ટર નિવેદિતા પબ્લિકેશન,

C/o સિસ્ટર નિવેદિતા ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ, યુનિવર્સિટી રોડ, રાજકોટ-૩૬૦૦૭. ફોન નં. :(૦૨૮૧) ૨૫૭૫૦૬૧, ૨૫૭૩૮૫૭.

મૂલ્ય રૂા. ૧૫, પાના ૩૨, આવૃત્તિ-બીજી, ડિસેમ્બર-૨૦૦૬.

અમેરિકા જનાર દરેક જણ લગભગ ડિઝની વર્લ્ડની મુલાકાત લે તે સ્વાભાવિક છે. ડિઝની વર્લ્ડ એટલે જાદુઈ નગરી-અદ્ભુત આબાલવૃદ્ધ સૌને આનંદ આપતી આ નગરીનો આનંદ લેખકે માણ્યો અને જાણ્યો, અને તેના સર્જકનું જીવન સંક્ષિપ્તમાં આ પુસ્તિકામાં લેખકે કર્યું છે.

વૉલ્ટ ડિઝનીએ સર્જેલ 'મીકી-માઉસ'ના પાત્રે અસાધારણ લોકપ્રિયતા પ્રાપ્ત કરી છે. આવા સ્વપ્નીલ, બાળપ્રેમી, કર્મઠ અને સાહસિક વૉલ્ટ ડિઝનીના જીવનનો પરિચય આ પુસ્તકમાં મળે છે. વૉલ્ટ ડિઝનીના ચારિત્ર્યની ઘણી બધી ઉત્તમ લાક્ષણિકતાઓ સરસ, સુવાચ્ય અને સંક્ષિપ્ત રીતે આ પુસ્તકમાં લેખકે નિરૂપી છે.

x x x

(૩) પુસ્તકનું નામ : **આશાની ક્રાંતિ (માનવીય ટેકનૉલૉજી ભણી)**

લેખક : એરિક ફ્રોમ

પ્રકાશક : યજ્ઞ પ્રકાશન, ભૂમિપુત્ર, હુજરાત પાગા,વડોદરા-૩૯૦૦૧.

મૂલ્ય રૂા. ૩૦, પાના ૧૨૪, આવૃત્તિ-પ્રથમ. પુનર્મુદ્રણ-૨૦૦૬.

વિજ્ઞાન, ટેકલૉનૉજી અન વિકાસ વગેરેની નીચે માણસ દબાઈ ન જાય, તેની સામે નીમાણો ન બની જાય પરંતુ એ બધાંને પોતાના તેમ જ સૃષ્ટિના કલ્યાણ માટે પ્રયોજી શકે એવું આપણે કરવું ઘટે છે. એ માટે માણસને કેન્દ્રમાં રાખીને બધું વિચારવાનું છે, બધું નવેસરથી ગોઠવવાનું છે, આ જ ખરી ક્રાંતિ છે. આવી આશાભરી ક્રાંતિનો વિચાર તેમ જ તેની આછીપાતળી રૂપરેખા એરિક ફ્રોમ આ પુસ્તકમાં આપી જાય છે.

૧૯૬૮ના વરસમાં આજે અમેરિકા જે પરિસ્થિતિમાં છે તેના સંદર્ભમાં આ પુસ્તક લખાયું છે. આજે આપણે એક ત્રિભેટે આવીને ઊભા છીએ. એક રસ્તો આપણને અણુયુદ્ધ ભણી અને તેને લીધે સર્જાતા સર્વનાશ ભણી લઈ જાય છે. બીજો રસ્તો માનવતાવાદ તેમ જ આશાના પુનરુત્થાન ભણી લઈ જાય છે. બેમાંથી કયા માર્ગે જવું તેની પસંદગી કરવાની ઘડી પાકી ચૂકી છે. સહુના મનમાં આ પ્રશ્નની સ્પષ્ટતા થાય તે આ પુસ્તકનો ઉદ્દેશ છે.

પશ્ચિમના વિચારકોમાં એરિક ફ્રોમ અગ્રસ્થાને છે. તેમણે લખેલ આ મૂળ અંગ્રેજી ઉપરથી શ્રી કાન્તિ શાહે ગુજરાતીમાં ઉતાર્યું છે. આજના વિધિ પરિબળો વિશે સ્વસ્થ સમજ મેળવવા ઇચ્છતા વાચકો આ પુસ્તકો નક્કી આવકારશો.

x x x

(૪) પુસ્તકનું નામ : **શિક્ષણ વિચાર**

લેખક : વિનોબા

પ્રકાશક : યજ્ઞ પ્રકાશન, ભૂમિપુત્ર, હુજરાત પાગા, વડોદરા-૩૯૦ ૦૦૧.

મૂલ્ય રૂા. ૨૫, પાના ૧૧૨, આવૃત્તિ-પ્રથમ પુનર્મુદ્રણ-મે ૨૦૦૫, ૨૦૦૬, ૨૦૦૭.

'ગાંધીજીને એકવાર કોર્ટમાં પૂછવામાં આવેલું કે 'તમારો ધંધો શો છે?' તો એમણે કહી દીધેલું કે 'કાંતવાનો અને વણવાનો' વિનોબા કહે 'મને જો પૂછવામાં આવે, તો હું કહું કે મારો ધંધો શિક્ષકનો છે.'

વિનોબાના શિક્ષણ અંગેના વિચારોનું સંકલન આ નાનકડા પુસ્તકમાં સંગ્રહિત છે, એમણે આપેલાં અનેક પ્રવચનો, વક્તવ્યો અને લેખોનું સંકલન અને સંપાદન કરી આ પુસ્તક તૈયાર કર્યું છે.

વિનોબા લખે છે, 'શિક્ષણ એટલે યોગ-ઉદ્યોગ-સહયોગની કેળવણી. શિક્ષણ દ્વારા સાક્ષરતા જ નહીં, જીવનની સાર્થકતા સાધવી છે, માણસના સર્વ ગુણોનો વિકાસ કરવો છે, મૂલ્યો બદલીને સમાજને બદલવો છે. સહુને ઉદ્યોગશીલ ને વિચારશીલ બનાવવા છે. અર્થસૂચિ ને સામ્યયોગના સંસ્કાર આપવા છે.'

આવી શૈક્ષણિક ક્રાંતિ માટેનું અણમોલ ચિંતન-મનન વિચારભાથું તેમ જ અનુભવભાથું આ પુસ્તક પૂરું પાડે છે.

✷ ✷ ✷

બી-૪૨, દયાનંદ સોસાયટી,
એ-૧૦૪, ગોકુલધામ, ગોરેગામ (ઈસ્ટ),
મુંબઈ-૪૦૦૦૬૩.
ફોન : (૦૨૨) ૨૨૯૨૩૭૫૪.

શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ દ્વારા પ્રકાશિત

ડૉ. રમણલાલ ચી.શાહ લિખિત નવા ગ્રંથોનું પ્રકાશન

૧. જિનતત્ત્વ ગ્રંથ-૧-આવૃત્તિ બીજી, જુલાઈ-૨૦૦૭, પૃષ્ટ સંખ્યા-૫૦૩, મૂલ્ય રૂા. ૩૦૦/- ૧ થી ૫ ભાગમાં વિસ્તરિત આ ગ્રંથમાં જૈનધર્મ વિષયક ૪૭ લેખો છે.

૨. જિનતત્ત્વ-ગ્રંથ-૨, ઑગસ્ટ-૨૦૦૭, પૃષ્ટ સંખ્યા-૩૬૪, મૂલ્ય રૂા. ૨૪૦/- છ થી ભાગ ૯ સુધી વિસ્તરિત આ ગ્રંથમાં જૈન ધર્મ વિષયક બીજાં ૨૬ લેખો છે.

૩. પ્રભાવક સ્થવિરો (ભાગ-૧ થી ૬) આવૃત્તિ-બીજી માર્ચ-૨૦૦૬, પૃષ્ટ સંખ્યા-૬૧૨, મૂલ્ય-રૂા. ૩૫૦/-.

છ ભાગમાં વિસ્તરિત આ ગ્રંથમાં ૨૫ જૈન પ્રસિદ્ધ અને સિદ્ધ સાધુ ભગવંતોના ચરિત્રનું વિગતે આલેખન થયું છે.

૬ પુસ્તકો એક સાથે ખરીદનારને ૨૫% ડિસ્કાઉન્ટ.

❑ **મેનેજર**

યાત્રાસંઘોનું વિશુદ્ધ વિશેષણ ક્યું? છ 'રી' પાલિત કે ૬ 'રી' પાલક?

પ્રશ્ન–૧. છ 'રી' પાલિત સંઘ ૨. ૬ 'રી' પાલક સંઘ ૩. ૬ 'રી' પાળતો સંઘ.

ઉપરના ત્રણ શબ્દસમૂહોમાંથી વ્યાકરણશાસ્ત્રદૃષ્ટિએ ક્યો શબ્દસમૂહ યર્થાથ ગણી શકાય?

ઉત્તર–૧ છ 'રી' પાલિત સંઘ. આ શબ્દપ્રયોગમાં છ 'રી' અને 'પાલિત' આ બે અંશોની વિચારણા કરવાની છે.

તેમાં પ્રથમ અંશ છ 'રી' અંગે વિચારણા કરતાં એમ લાગે છે કે 'છ' અને 'રી' સાથે વાંચતાં શાક સમારવાની 'છરી'નો ભ્રમ થવાની શક્યતા છે. તેથી આવા પ્રયોગમાં શબ્દને બદલે સંખ્યાંક (આંકડા)નો ઉપયોગ વધુ ઉપાદેય છે. અર્થાત્ છ 'રી' નહિ, પણ ૬ 'રી' લખવું વધુ સારું છે.

બીજા 'પાલિત' અંશની વિચારણા કરતાં 'પાલિત સંઘ' એવો શબ્દપ્રયોગ વ્યાકરણ-શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ યોગ્ય જણાતો નથી.

'પાલિત' એ સંસ્કૃતમાં ૧૦મા ગણના પાલ (પાલયતિ) ધાતુનું કર્મણિ– ભૂતકૃદન્તનું રૂપ છે. તેનો અર્થ 'થી-વડે પળાયેલો-રક્ષાયેલા' એવો થાય છે, જે વધુ અભિપ્રેત નથી,.

૨. ૬ 'રી' પાલક સંઘ અને ૩. ૬ 'રી' પાળતો સંઘ–આ બંને પ્રયોગો શુદ્ધ અને અભિપ્રેત છે. 'પાલક' શબ્દ સંસ્કૃત ભાષાનો છે અને 'પાળતા' શબ્દ ગુજરાતી ભાષાનો છે.

(વધુ માટે જુઓ પાનું ૨૧મું)

પરમ શ્રી મહાપ્રભાવિક નવસ્મરણ કર્તા

નં.	સ્મરણ	સ્તુત્યપ્રભુ	ગાથા	કર્તા	સમય	ભાષા	વિશેષતા
૧	શ્રી નમસ્કાર મહામંત્ર	પંચ પરમેષ્ઠિ	૯	અનાદિ	અનાદિ	અર્ધમાગધી	પંચમંગલ મહાશ્રુત સ્કંધ
૨	ઉવસગ્ગહરં	શ્રી પાર્શ્વનાથ	૫	અંતિમ ચૌદ પૂર્વધર શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામિ	વીર સંવત ૧૭૦	અર્ધમાગધી	ઉપસર્ગો–ઉપદ્રવો-વિઘ્નોને હરનાર-વિસહરફુલિંગ મન્ત્ર વડે વિભૂષિત
૩	સંતિકરં	શ્રી શાન્તિનાથ	૧૪	સહસ્ત્રાવધાની શ્રી મુનિસુંદર સૂરિજી	સ્વર્ગમન વિક્રમ સંવત ૧૫૦૩	અર્ધમાગધી	શાન્તિને કરનાર-ઉત્કૃષ્ટ સુખ સંપત્તિદાતા બે મન્ત્રો સૂરિમન્ત્ર માંથી ઉદ્ધરેલા
૪	તિજયપહુત્તં	૧૭૦ તીર્થંકર શ્રી અજિતનાથ પ્રભુ સમય	૧૪	શ્રીમાનદેવ સૂરિજી	ગિરનારથી સ્વર્ગગમન વિક્રમ સં. ૪૦૧	અર્ધમાગધી	પાપનાશક, ઉપસર્ગહર, ભય-નિવારક, દેહરક્ષક-પંચમહાભૂત બીજના સંપુટ વડે મંત્રોક્ત યંત્ર
૫	નમિઉણ	શ્રી પાર્શ્વનાથ	૨૪	શ્રીમાનતુંગ સૂરિજી (બીજા)	વિક્રમ સંવત ૭૩૧	અર્ધમાગધી	ભયહર–અઢાર અક્ષરના વિષહર સિદ્ધ મન્ત્ર વડે સમાપિત
૬	અજિતશાન્તિ	શ્રી અજિતનાથ શ્રી શાન્તિનાથ	૪૦	શ્રી નંદિષેણ મુનિ	અર્ધમાગધી શ્રી મહાવીર નેમીનાથ સમય	અર્ધમાગધી	ઉપસર્ગહર, રોગહર, પાપહર, જયકર, શાંતિકર, ૨૮ છંદોની રચના
૭	ભક્તામર	શ્રી ઋષભદેવ	૪૪	શ્રીમાનતુંગ સૂરિજી (બીજા)	વિક્રમ સંવત ૭૩૧	સંસ્કૃત	વસંતતિલકા છંદ-ભરતક્ષેત્રના ૨૪+૨૦ વિહરમાન=૪૪ તીર્થંકર દરેક શ્લોકમાં ગર્ભિત મન્ત્ર-ઋદ્ધિ-લબ્ધિનો સમાવેશ
૮	કલ્યાણ મંદિર	શ્રી પાર્શ્વનાથ	૪૪	શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર સૂરિજી	પ્રથમ સદી	સંસ્કૃત	વસંતતિલકા છંદ-૨૪+૨૦=૪૪ તીર્થંકરો ઉજ્જૈન નગરીમાં ઉત્પત્તિ –મંત્રામ્નાયો વડે સંપુટિત
૯	બૃહદ્ શાંતિ	મુખ્યત્વે શાન્તિનાથ પ્રભુ-દેવ-દેવી-ગ્રહ રક્ષક દેવો	–	શ્રી નેમિનાથ પ્રભુના માતાજી	શ્રી નેમિનાથ પ્રભુનો સમય	સંસ્કૃત	દ્વારિકાનગરી દહન વેળાએ ઉત્પત્તિ-સ્નાત્ર-પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવની શાન્તિ અર્થે ઉચ્ચારણ-પાક્ષિક, ચૌમાસિક, અને સાંવત્સરિક, પ્રતિક્રમણના અંત ભાગમાં ઉચ્ચારણ-સઘળા સહાયક દેવદેવીઓને પ્રાર્થના.

શ્રી રજનીભાઈ ચુનીલાલ શાહ, (U.S.A.) કૃત 'શ્રુત સરિતા'માંથી

Regd. With Registrar of Newspapers for India No. R. N. I. 6067/57 Licence to post without prepayment No. South-81/2006-08
Posted at Patrika Channel sorting office Mumbai-400 001.On 16th of every month ● Regd. No. MH/ MR/SOUTH-146 / 2006-08

પંથે પંથે પાથેય...

ખુમારીનો ખોંખારો

❑ પ. પૂ.આચાર્યશ્રી પ્રદ્યુમ્નસૂરિજી મ.સા.

મૂળ નામ કરસન. પછી રોજીંદા વ્યવસાયના કારણે તે ચોપદાર કહેવાયો. મેં તેને જોયો નથી પણ દેવજી માળી પાસેથી જાણ્યું. જ્યારથી જાણ્યું ત્યારથી તેની ખુમારી અને ખમીર યાદ રહી ગયા. આવું ખમીર આપણામાંય આવે તેવી ઈચ્છા પ્રબળતા ધારણ કરે છે.

છ ફુટ લાંબો સીધા સોટા જેવા કરસન રોજ ગિરિરાજ (ડુંગર) ચઢે. વ્હેલો ચઢે અને દાદા આદેશ્વરનો ગભારો ખુલે તે સાથે જ છડી બોલે. આ તેનું મુખ્ય કાર્ય. છડીમાં એવું તો દિલ પરોવે કે છડીના શબ્દોમાં દિલનો ધબકાર સંભળાય.

વળી દાદાનો પ્રક્ષાલ શરૂ થાય તે પહેલાં છડી બોલે. છડી બોલતાં પહેલાં ખોંખારો ખાય. તે પહેલાં કરસન ન્હાઈ ધોઈ પીળો ખેસ અને લાલ ધોતીયું પહેરી મુખકોશ બાંધી દાદાની અદબ જાળવીને લળી લળીને પ્રણામ કરીને એ હાથમાં હાથ મૂકે કે રાણી છાપ રૂપિયો રોકડો હાથમાં આવે. કરસનની વફાદારી અને નિષ્ઠા દૃષ્ટાંતરૂપ હતી.

એક વાર એવું બન્યું કે કરસનની છડીના પડઘા છેક દરબારગઢ પહોંચ્યા. બહાદુરસિંહજી ઠાકોરને ઈચ્છા થઈ, સાંભળીએ તો ખરા કરસનની છડી. આટલી બધી વખણાય છે તો કેવી છે!

ઠાકોર સમયસર આવ્યા અને કરસને છડી પોકારી. એનો લલકાર ઠાકોરના મનમાં વસી ગયો. ખુશાલીથી મન ભરાઈ ગયું. પ્રસન્ન મન કાંઈપણ ન્યોછાવર કરવા તૈયાર થઈ જાય છે.

પગમાં એક સવા શેર સોનાનો તોડો હતો તે આપવા મન કર્યું. સાથેના સેવકને કહી પગમાંથી તોડો હાથમાં લીધો. કરસનને આપવા માંડ્યો. કરસને લેવા માટે ડાબો હાથ ધર્યો. ઠાકોરની ઝીણી નજરે તુરત નોંધ લીધી. કહ્યું કરસન! જમણા હાથે લેવાય. જમણો હાથ ધર. કરસન કહે કે જમણો હાથ દાદા આદીશ્વરને દેવાઈ ચૂક્યો છે. બાકી બચ્યો તે આ ડાબો હાથ છે.

ના, મ્હારે તો જમણા હાથે લે તો જ આપવો છે.

આખરે તોડો પાછો પગમાં પહેરાવાઈ ગયો. પછી તો પૂજારી વગેરેએ સમજાવ્યો કે તોડો લઈ લીધો હોત તો લીલા લહેર થઈ જાત!

દિવસ હતો વિજયાદશમીનો.

બહાદુરસિંહજીની સવારી નીકળેલી. આજે જ્યાં પાકા બંગલા છે ત્યાં એક ખીજડાનું ઝાડ હતું અને નીચે એક ઓટલો હતો ત્યાં મિત્રો સાથે કરસન બેઠો હતો.

સવારીમાં હાથીના હોદ્દે બહાદુરસિંહજી હતા. કોકે કહ્યું કે ઓલો કરસન છડીવાળો આ સામે બેઠો.

બહાદુરસિંહજીએ કરસનને કહ્યું કે અલ્યા પેલી છડી બોલ. કરસન કહે કે છડી દાદા પાસે જ બોલાય. બહાદુરસિંહજી કહે કે તને ઘેટી ગામ આપું. કરસન કહે કે ઘેટી ગામ શું આખી દુનિયા મહારાજ આપો તોય છડી તો દાદા પાસે જ બોલાશે. ઘણાંયે સમજાવ્યો. તારું ઘર નવું થઈ જાશે. દીકરીના લગ્ન લેવાશે.

પણ કરસને વાત પકડી રાખી. આવી વફાદારી અને ખુમારી આપણા બને તો કેવું સારું!

પૈસાને, સત્તાને, સંપત્તિને સાવ ગૌણ ગણવી અને તેની દાદા પ્રત્યેની આસ્થા કેવી ભવ્ય! અને મન કેવું વિશાળ?

વર્ષોની ધૂળ એને ઢાંકી નહીં શકે!

કાળ એને અડી નહીં શકે!

✶ ✶ ✶

Printed & Published by Nirubahen S. Shah on behalf of Shri Mumbai Jain Yuvak Sangh and Printed at Fakhri Printing Works, 312/A, Byculla Service Industrial Estate, Dadaji Konddev Cross Rd, Byculla, Mumbai-400 027. And Published at 385, SVP Rd., Mumbai-400004. Temparary Add. : 33, Mohamadi Minar, 14th Khetwadi. Mumbai-400004. Tel.: 23820296. Editor: Dhanwant T. Shah.